

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЛЮСАРЧУК ХРИСТИНА РОСТИСЛАВІВНА

УДК 343.14

ДИСЕРТАЦІЯ

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Галузь знань: Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Х.Р. Слюсарчук
(підпис)

Науковий керівник:

Павлишин Андрій Андрійович,
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2017

АНОТАЦІЯ

Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017.

Дисертація присвячена формуванню концепції стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також удосконаленню їх правової регламентації.

Новизна наукових положень і результатів полягає у тому, що ця дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці кримінального процесу комплексним дослідженням стандартів доказування у кримінальному провадженні, в якому всі стандарти доказування у вітчизняному кримінальному провадженні розглядаються системно та комплексно.

У роботі визначено, що стандарти доказування – це закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні.

За результатами наукового дослідження встановлено, що такі стандарти доказування, як: «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «переконання за більшої вірогідності», «вагоме переконання», «достатня підстава», за своєю формою є «стандартами доказування» (вимогами, правилами, які необхідно виконати), але за змістом, за своєю суттю є «стандартами переконання» (рівень переконання, придатний для ухвалення процесуальних рішень) у кримінальному провадженні. З огляду на зазначене, у дисертаційній роботі підтримано практику використання в науковому обігу таких понять, як «стандарти переконання» та (або) «стандарти доказаності» у кримінальному провадженні.

Крім цього, стверджується, що стандарти доказування можна розглядати у двох значеннях: широкому та вузькому. У широкому значенні зміст стандартів доказування охоплює собою переконання усіх уповноважених законом державних органів та осіб на прийняття необхідного рішення, які ведуть кримінальне провадження (судді, присяжних, сторони обвинувачення). Своєю чергою, у вузькому значенні стандарти доказування передбачають лише так зване «судове» переконання, яке формується за результатами судового розгляду лише у судді та (або) присяжних з дотриманням принципу змагальності у кримінальному провадженні.

На підставі аналізу наукової літератури у роботі визначено мету запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні. Зазначається, що найповніше мету запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні розкривають дві, запропоновані у вітчизняній науці кримінального процесу, концепції – одна з суб'єктивного боку, відповідно до якої стандарти доказування слугують підставою для оцінювальної діяльності, інша – з об'єктивного, що проявляється в об'єктивізації результатів доказування.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано думку про те, що у сфері здійснення кримінального судочинства існують такі філософські та правові категорії як «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання про обставини кримінального провадження, а стандарти доказування позначають «вузлові точки» формування цих категорій у кримінальному провадженні. Стандарти доказування у кримінальному процесі є запорукою як правильного встановлення обставин кримінального провадження, так і успішної реалізації завдань кримінального процесу загалом.

У роботі удосконалено класифікацію стандартів доказування у кримінальному провадженні та їхній поділ на видові групи, а також охарактеризовано систему стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні України. Зазначено, що система стандартів доказування у кримінальному провадженні складається із двох структурних елементів (груп): стандартів доказування, які необхідні для прийняття поточних рішень у кримінальному провадженні, тобто які не пов'язані із вирішенням кримінального провадження по суті (переважно використовуються на стадії досудового розслідування) та стандарту доказування, який необхідний для

прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні – ухвалення вироку у кримінальному провадженні, тобто, який пов'язаний із вирішенням кримінального провадження по суті (за результатами судового розгляду кримінального провадження).

На підставі аналізу законодавчих норм та наукової літератури виокремлено та охарактеризовано ознаки системи стандартів доказування, які необхідні для прийняття поточних (проміжних) рішень у кримінальному провадженні, які не пов'язані із вирішенням кримінального провадження по суті.

Зокрема, відзначено, що система стандартів доказування за своєю структурою є ієрархічною: кожний наступний стандарт доказування забезпечує отримання обґрунтованішого (ймовірнішого) знання у кримінальному провадженні. Таким чином, система стандартів доказування у кримінальному провадженні забезпечує (створює) «наростаючу» послідовність обґрунтованості знання у кримінальному провадженні. У такому контексті, кожний попередній стандарт доказування є «передумовою» для застосування наступного.

Обґрунтовано, що між стандартами доказування у кримінальному провадженні існує прямий (послідовний) логічний зв'язок, проте система стандартів доказування у кримінальному провадженні немає зворотного зв'язку, оскільки суть правових питань, для вирішення яких застосовуються відповідні стандарти доказування, є різною.

Таким чином, хоч стандарти доказування у кримінальному провадженні створюють послідовну систему обґрунтованості знання у кримінальному провадженні, проте, вони залишаються цілком самостійними та незамінними за своєю суттю.

Визначено, що до системи стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні України належать: стандарт доказування «обґрунтована підозра»; стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»); стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності»; стандарт доказування «вагоме переконання»; стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

У дисертації визначено ознаки, які характеризують окремі стандарти доказування у кримінальному провадженні («обґрунтована підозра», «достатня підстава», «переконання за більшою вірогідністю», «вагоме переконання» та «поза розумним сумнівом»). Також обґрунтовано сферу застосування таких стандартів доказування, як

«переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» у кримінальному провадженні. Зокрема, запропоновано вичерпний перелік рішень, які приймаються на підставі досягнення відповідних стандартів доказування у кримінальному провадженні.

У контексті дослідження стандарту доказування «поза розумним сумнівом», встановлено, що «розумність» сумніву у змісті відповідного стандарту доказування характеризується двома ознаками: обґрунтованістю сумніву та його непереборністю. Звернуто увагу, що лише за умови наявності цих ознак сумнів у кримінальному провадженні набуде характеристики «розумності». При цьому, відзначено, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не є тотожним абсолютній впевненості. Відповідний стандарт доказування спрямований не на пізнання істинності факту, а на встановлення його доведеності стороною обвинувачення.

У дисертації висвітлюється питання взаємозв'язку стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та правила про тлумачення сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні. Обґрунтовано думку про те, що правило про тлумачення сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого є одним із правил доказування у кримінальному провадженні, в той час, як стандарт доказування «поза розумним сумнівом» виступає узагальненням і водночас основою всіх правил (вимог) доказування у кримінальному провадженні. До таких правил (вимог) доказування віднесено: правила визнання доказів недопустимими; правила розподілу тягаря доказування у кримінальному провадженні; правила оцінки доказів у кримінальному провадженні; правило тлумачення неспростовних сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого; врахування доказових презумпцій та преюдицій у кримінальному провадженні; правильне визначення меж доказування у кримінальному провадженні; виконання та дотримання засад кримінального провадження тощо.

За результатами проведеного узагальнення та теоретичного осмислення наукових праць, присвячених дослідженню стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також аналізу національного і зарубіжного законодавства та судової практики, у дисертації стверджується, що формалізований характер положень вітчизняного доказового права, зокрема наявність законодавчого (нормативного) визначення поняття доказу у кримінальному провадженні, встановлення «закритого»

переліку джерел доказів у кримінальному провадженні тощо, не сприяє в повній мірі реалізації стандартів доказування у вітчизняному кримінальному провадженні в їхньому автентичному значенні.

Запровадження стандартів доказування, як одного з «атрибутів» та досягнень змагальної форми кримінального процесу, у вітчизняну змішану форму кримінального процесу суперечить так званій «інформаційній концепції доказу» у кримінальному провадженні та вимозі встановлювати об'єктивну істину у кримінальному судочинстві.

У роботі вироблено та обґрунтовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання стандартів доказування у кримінальному провадженні.

Дисертаційні положення, висновки та пропозиції можуть використовуватися у правотворчій діяльності – для удосконалення норм кримінального процесуального законодавства України, які регламентують доказування у кримінальному провадженні; у правозастосовній діяльності – судьями, прокурорами та адвокатами під час реалізації кримінальних процесуальних норм, які регламентують доказування у кримінальному провадженні; у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження теоретичних питань, пов'язаних із реалізацією стандартів доказування у кримінальному провадженні; у навчальному процесі – при викладанні та вивченні курсу «Кримінальне процесуальне право України» та спецкурсу «Теорія та практика доказів та доказування у кримінальному провадженні», при підготовці методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників, науково-практичних коментарів до КПК України.

Ключові слова: стандарти доказування, кримінальне провадження, переконання, тягар доказування, ймовірність, вірогідність, достовірність, обґрунтована підозра, достатня підстава, розумний сумнів.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

1. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування в кримінальному провадженні: яка його ідея? // Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 3. С. 219–223. URL: http://www.pap.in.ua/3_2015/65.pdf
2. Слюсарчук Х.Р. Співвідношення термінів «стандарти доказування» та «стандарти переконання» // Право і суспільство. 2016. № 1. Ч. 2. С. 164–170.

3. Павлишин А., Слюсарчук Х. Стандарти доказування та формування знання у кримінальному провадженні // Вісник Львівського університету: Серія юридична. 2016. Вип. 62. С. 199–209.
4. Слюсарчук Х. Реалізація стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні України // Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 2. Ч. 2. С. 148–153.
5. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія право. 2017. Вип. 42. С. 238–241.
6. Слюсарчук Х.Р. До питання про сутність поняття «стандарти доказування» // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ХХІ звітної науково-практичної конференції (12 – 13 лютого 2015 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 258–261.
7. Слюсарчук Х.Р. Мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні // XIV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (24 – 25 квітня 2015 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 169–172.
8. Слюсарчук Х.Р. Змінний стандарт доказування у кримінальному провадженні // Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у ХХІ ст.: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (29 – 30 січня 2016 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 142–145.
9. Слюсарчук Х.Р. Види стандартів доказування у кримінальному провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ХХІІ звітної науково-практичної конференції (4 – 5 лютого 2016 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 233–237.
10. Слюсарчук Х.Р. Історія зародження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні // Роль права та закону в громадянському

- суспільстві: Міжнародна науково практична конференція (12 – 13 лютого 2016 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 84–88.
11. Слюсарчук Х.Р. Ознаки системи стандартів доказування у кримінальному провадженні // XV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (15 – 16 квітня 2016 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 157–159.
 12. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» як «об'єктивний» критерій прийняття рішення у кримінальному провадженні // Особливості нормативних процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського союзу : матеріали міжнародної науково – практичної конференції (3 – 4 червня 2016 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 235–238.
 13. Слюсарчук Х.Р. Співвідношення реалізації стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та вимоги про тлумачення сумнівів щодо доведеності вини особи на її користь у кримінальному провадженні // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції (20 – 21 січня 2017 р.). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 76–79.
 14. Слюсарчук Х.Р. «Обґрунтованість» сумніву як ознака «розумності» сумніву у концепції стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ХХІІІ звітної науково-практичної конференції (7 – 8 лютого 2017 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 241–247.
 15. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування «переконавання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконавання» у кримінальному провадженні: сфера застосування // Закарпатські правові читання: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (20 – 22 квітня 2017 р.): Т. 1. Ужгород : Юридичний факультет Ужгородського національного університету, 2017. С. 475–480.

SUMMARY

Slyusarchuk Kh.R. Standards of proof in criminal proceeding. – The Manuscript.

The thesis for a Candidate's Degree in Law on specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operative investigation activity. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2017.

The dissertation is devoted to the concept formation of the standards of proof in the criminal proceeding, as well as to improve their legal regulation.

The novelty of the scientific principles and results is that this dissertation is the first in the domestic science of the criminal procedure a comprehensive research of the standards of proof in the criminal proceeding, in which all standards of proof in domestic criminal proceeding are analyzed systemically and complexly.

This thesis is defined the standards of proof as the rules, which are contained in the criminal procedural law and legal positions of the higher courts and which are bowered the quantitative and qualitative components of the proof, that should be executed by the prosecution (in some cases, – also by the party of defense) to ensure the level of persuasion (conviction), applicable for making procedural decisions that restrict the rights and freedoms of a person in a criminal proceeding.

According to the researching results, it has been established that such standards of proof as “beyond a reasonable doubt”, “reasonable suspicion”, “probable cause”, “preponderance of evidence”, “clear and convincing evidence” in their forms should be considered as “the standards of proof” (requirements, rules that need to be implemented), but in content, in their essence, they should be accepted as “the standards of persuasion” (level of conviction, applicable for making procedural decisions) in criminal proceedings. Accordingly, the practice of using such concept as “standards of persuasion” in the scientific circulation has been supported in this dissertation.

In addition, it is argued that the standards of proof can be considered in two meanings: “broad” and “narrow”. In “broad” sense, the content of the standards of proof comprises the conviction of all state bodies and individuals authorized by law to make the necessary

decisions, which are in criminal proceedings (judges, jurors, prosecution). In its turn, in the “narrow” sense, the standards of proof provide only so-called “judicial” conviction, which is formed by the results of the trial only by a judge or a jury according to the principle of competition in a criminal proceeding.

On the basis of the analysis of scientific literature, the purpose of the introduction of standards of proof in the criminal proceeding has been determined. It is noted that the most complete purpose of their introduction in the criminal proceeding is being revealed by two concepts, which are proposed in the domestic science of the criminal procedure, – one from the subjective side, according to which the standards of proof serve as the basis for evaluation activities, the other - from the objective, which manifests itself in objectivizing the results of proof.

Also, the thesis is devoted to defining the interconnection between the standards of proof and the way of forming (mechanism of formation) knowledge of the circumstances of the criminal proceeding. The correlation between such philosophical and legal categories as “probability”, “likelihood” and “reliability” of the knowledge has been researched. Analyzing the norms of the legislation and views of scientists, the author affords own vision of the possible existence of prospective (likelihood) knowledge in the criminal proceeding and avers that in criminal proceeding the standards of proof fix the moments of appearance of probable, prospective (likelihood) and reliable knowledge of the circumstances of the criminal proceeding.

The classification of the standards of proof and their division into specific groups as well as the system of the standards of proof, which are used in the criminal proceeding of Ukraine, have been improved. It is noted that the system of the standards for proof in criminal proceedings consists of two structural elements (groups): the standards of proof required for making of current decisions in criminal proceeding, which are not related to the decisions that solve a criminal proceeding in substance (mainly used at the stage of pre-trial investigation) and the standard of proof, which is necessary for making a final decision in a criminal proceeding – a verdict, which is connected with solved the essence of the criminal proceeding (based on the results of the trial of the criminal proceeding).

Based on the analysis of legislative norms and scientific literature, the features of the system of the standards of proof that are necessary for making the current decisions in criminal proceeding and which are not connected with the decision of a criminal proceeding in essence have been defined and characterized.

In particular, it is noted that the system of the standards of proof in its structure is hierarchical. That is mean that each subsequent standard of proof assures more substantiated (more probable) knowledge in the criminal proceeding. Thus, the system of standards of proof in the criminal proceeding provides (creates) an “increasing” sequence of substantiation of the knowledge in the criminal proceeding. In this context, each previous standard of proof should be considered as a “prerequisite” for the use of the following.

It is substantiated that there is a direct (consistent) logical link between the standards of proof in criminal proceeding, but the system of the standards of proof in criminal proceeding has no feedback, because the legal issues for the solution of which the standards of proof are used, are being different.

Thus, although the standards of proof in criminal proceeding create a consistent system of the reliable knowledge in the criminal proceeding, however, they remain completely independent and irreplaceable in their essence.

It is determined that the system of the standards of proof, which is used in the criminal proceeding of Ukraine, consists of: a standard of proof “reasonable suspicion”; a standard of proof “probable cause”; a standard of proof “preponderance of evidence”; a standard of proof “clear and convincing evidence” and a standard of proof “beyond a reasonable doubt”.

The dissertation defines the features that characterize certain standards of proof in the criminal proceeding (“reasonable suspicion”; “probable cause”; “preponderance of evidence”; “clear and convincing evidence” and “beyond a reasonable doubt”). The scope of application of such standards of proof as “preponderance of evidence” and “clear and convincing evidence” in criminal proceedings is also substantiated. In particular, an exhaustive list of the decisions that should be made on the basis of the achievement of appropriate standards of proof in criminal proceeding has been proposed.

In the context of the research of the standard of proof “beyond a reasonable doubt”, it has been defined that the “reasonableness” of doubt in the content of the relevant standard of

proof is characterized by two grounds: the validity of doubt and its invincibility. It is noted that only if these signs are existed, a doubt will acquire the characteristics of “reasonableness” in the criminal proceeding. At the same time, it is noted that the standard of proof "beyond a reasonable doubt" is not identical with absolute certainty. The relevant standard of proof is directed not to obtain the knowledge of the truth of the fact, but to define that it is proven by the prosecution.

The interrelation between the standard of proof “beyond a reasonable doubt” and the rule on interpretation of doubts in favor of a suspect or an accused in the criminal proceeding has been analyze. It is substantiated that the rule on interpretation of doubts in favor of a suspect (an accused) is one of the rules of proof in the criminal proceeding, while the standard of proof “beyond a reasonable doubt” serves as a generalization and at the same time as a basis of all the rules (requirements) of proof in the criminal procedure. The following rules (requirements) of proof are: the rules of an inadmissible evidences; the rules of sharing the burden of proof in the criminal proceeding; the rules of assessing evidences in the criminal proceeding; the rule of the interpretation of irrefutable doubts in favor of a suspect (an accused); taking into account evidentiary presumptions and prejudices in the criminal proceeding; a proper circumscription of proof in the criminal proceeding; implementation and observance of the principles of the criminal proceeding, etc.

As a result of generalization and theoretical understanding of scientific researches, which are devoted to the standards of proof in the criminal proceeding, and analysis of national and foreign legislation, as well as judicial practice, it is averred that formal nature of the norms of national evidence law (including existing of a legislative (normative) definition of evidence in the criminal proceeding, as well as the establishment of a “closed” list of the sources of evidences in the criminal proceeding, etc.) does not contribute to implement the standards of proof in national criminal proceeding according to their authentic meaning.

The introduction of standards of proof, as one of the “attributes” and achievements of competitive form of the criminal procedure, in domestic mixed form of the criminal proceeding is contrary to the so-called “information concept of evidence” in the criminal proceeding and to the requirement to establish objective truth in the criminal proceeding.

The proposals on improving the legal regulation of the standards of proof in criminal proceeding have been formulated and substantiated.

The theses, conclusions and proposals can be used in law-making activities – for improving the norms of the criminal procedural legislation of Ukraine, which regulate proof in the criminal proceeding; in law enforcement activities – judges, prosecutors and lawyers can use this research results in the implementation of criminal procedural rules that regulate proof in the criminal proceeding; in research work – as a basis for further researches of theoretical issues related to the implementation of the standards of proof in criminal proceeding; in the educational process – during the studying of the course “Criminal Procedural Law of Ukraine” and the special course “Theory and Practice of Evidence and Proof in Criminal Procedure”, as well as during the preparing of the methodological materials, lecture courses, special courses, manuals, textbooks, scientific and practical comments to the CPC of Ukraine.

Keywords: standards of proof; criminal proceeding; persuasion; burden of proof; probability; likelihood; reliability; reasonable suspicion; probable cause; reasonable doubt.

The list of author’s publications on the topic of the thesis:

1. Slyusarchuk Kh.R. The standard of proof in criminal proceeding: what is his idea? // Comparative and analytical right. 2015. Issue 3. P. 219–223. URL: http://www.pap.in.ua/3_2015/65.pdf

2. Slyusarchuk Kh.R. The ratio of the terms “standards of proof” and “standards of persuasion” // Law and Society. 2016. Issue 1. Ch. 2. P. 164–170.

3. Pavlyshyn A., Slyusarchuk Kh. Standards of proof and forming knowledge in criminal proceeding // Visnyk of Lviv University: The legal series. 2016. Issue 62. P. 199–209.

4. Slyusarchuk Kh. Realization of the standard of proof “beyond a reasonable doubt” in the criminal proceeding of Ukraine // Visegrad Journal on Human Rights. 2016. Issue 2. Ch. 2. P. 148–153.

5. Slyusarchuk Kh.R. Standard of proof “reasonable suspicion” in the criminal proceeding // Scientific Bulletin of the National University of the Uzhhorod: The Law Series. 2017. Issue 42. P. 238–241.

6. Slyusarchuk Kh.R. On the question of the essence of the concept of “standards of proof” // Problems of state creation and protection of human rights in Ukraine: materials XXI

report scientific and practical conference (February 12 – 13, 2015): 2 p. Part 2. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2015. P. 258–261.

7. Slyusarchuk Kh.R. The purpose of the introduction of standards of proof in criminal proceeding // XIV International Student and Post-graduate Scientific Conference “Actual problems of human rights, state and legal system” (April 24 – 25, 2015). Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2015. P. 169–172.

8. Slyusarchuk Kh.R. A variable standard of proof in criminal proceeding // Law and the State: problems of the development and interaction in the XXI century: abstracts of the reports of the international scientific and practical conference (January 29 – 30, 2016). Zaporizhia: ZNU, 2016. P. 142–145.

9. Slyusarchuk Kh.R. Types of standards of proof in criminal proceeding // Problems of state building and protection of human rights in Ukraine: materials of the 21st Report Science and Practice Conference (February 4 – 5, 2016): 2 p. Part 2. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2016. P. 233–237.

10. Slyusarchuk Kh.R. History of the origins of the standard of proof “beyond a reasonable doubt” in criminal proceeding // A role of law in civil society: International scientific and practical conference (February 12 – 13, 2016). Kyiv: Center for Legal Research, 2016. P. 84–88.

11. Slyusarchuk Kh.R. Signs of the system of standards of proof in criminal proceeding // XV International Student and Post-graduate Scientific Conference “Actual Problems of Human Rights, State and Legal System” (April 15 – 16, 2016). Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2016. P. 157–159.

12. Slyusarchuk Kh.R. The standard of proof “beyond a reasonable doubt” as an “objective” criterion for making a decision in criminal proceeding // Peculiarities of normative processes in conditions of the adaptation of Ukrainian legislation to the requirements of the European Union: materials of the international scientific and practical conference (June 3 – 4, 2016). Kherson: Publishing House "Helvetica", 2016. P. 235–238.

13. Slyusarchuk Kh.R. The ratio of the implementation of the standard of proof “beyond a reasonable doubt” and the rule on interpretation of the doubts on the fault of a person in her favor in the criminal proceeding // New tasks and directions of the development

of legal science in the XXI century: materials of the Ukrainian scientific and practical conference (January 20 – 21, 2017). Odessa: International Humanitarian University, 2017. P. 76–79.

14. Slyusarchuk Kh.R. “Justification” of a doubt as a sign of its “reasonableness” in the concept of the standard of proof “beyond a reasonable doubt” in the criminal proceeding // Problems of state creation and protection of human rights in Ukraine: materials of the XXIII Reporting Scientific and Practical Conference (February 7 – 8, 2017): 2 p. Part 2. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2017. P. 241–247.

15. Slyusarchuk Kh.R. Standards of proof of “preponderance of evidence” and “clear and convincing evidence” in criminal proceeding: the scope of application // Transcarpathian legal readings: materials of the IX International scientific and practical conference (April 20 – 22, 2017): Part 1. Uzhhorod: Law Faculty of National University of Uzhhorod, 2017. P. 475–480.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1 СУТНІСТЬ СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	27
1.1. Поняття та правова природа стандартів доказування у кримінальному провадженні.....	27
1.2. Мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні.....	52
1.3. Роль (значення) стандартів доказування у процесі формування знання про обставини кримінального провадження.....	58
1.4. Класифікація стандартів доказування у кримінальному провадженні.....	71
1.5. Система стандартів доказування у кримінальному провадженні.....	81
Висновки до Розділу 1.....	101
РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	103
2.1. Стандарти доказування, не пов'язані із вирішенням кримінального провадження по суті.....	103
2.1.1. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні: суть, ознаки, сфера застосування.....	103
2.1.2. Стандарт доказування «ймовірна причина» («достатня підстава») у кримінальному провадженні: суть, ознаки, сфера застосування	131
2.1.3. Стандарти доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» у кримінальному провадженні: суть, ознаки, сфера застосування.....	148
2.2. Стандарт доказування, пов'язаний із вирішенням кримінального провадження по суті, – «поза розумним сумнівом».....	163
2.2.1. Історія становлення (генеза) стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні.....	163

2.2.2. Сутність стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні.....	167
2.2.3. Реалізація стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному процесі України.....	194
Висновки до Розділу 2.....	212
ВИСНОВКИ.....	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	221
ДОДАТКИ.....	246

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АС – Апеляційний суд

ВС – Верховний суд

ВССУ – Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Журнал ЄО – журнал єдиного обліку

ЗЗКП – захід (заходи) забезпечення кримінального провадження

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КПК України 1960 р. – Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р.

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МКС – Міжнародний кримінальний суд

СНД – Співдружність Незалежних Держав

Статут МКС – Римський статут міжнародного кримінального суду

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність теми. Україна, прагнучи наблизитись до моделі змагального кримінального процесу, переймає його особливості та впроваджує їх у існуючу на сьогодні в нашій державі змішану форму (модель, тип) кримінального процесу, не завжди «розуміючи до кінця» сутність та значення відповідних особливостей змагальної форми кримінального процесу.

Згадуючи у Кримінальному процесуальному кодексі (надалі – КПК) України про такі оцінні поняття як «розумний сумнів», «обґрунтована підозра», «достатня підстава», «переконання», «вірогідність» та інші, законодавець не надає їм належного визначення. А одне із положень презумпції невинуватості про те, що «особа має бути виправданою, якщо сторона обвинувачення не доведе її винуватість *поза розумним сумнівом*», так і не отримало належного тлумачення у вітчизняній доктрині кримінального процесу. Все це не сприяє забезпеченню і максимальній реалізації прав та свобод людини у сфері кримінального судочинства.

Зазначені терміни у зарубіжних доктринах кримінального процесу отримали назву «стандартів доказування (доказаності)». Незважаючи на те, що дослідження проблемних питань теорії та практики доказів і доказування у кримінальному провадженні завжди знаходилося у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, з прийняттям нового КПК України, який на законодавчому рівні закріпив стандарти доказування у вітчизняному кримінальному провадженні, дослідження відповідних питань набуло особливої актуальності. Зокрема, ґрунтовного наукового осмислення потребує питання визначення можливості функціонування у вітчизняній змішаній формі кримінального процесу одного із найважливіших «атрибутів» та досягнень змагальної форми кримінального процесу – стандартів доказування.

На сьогодні у кримінальній процесуальній науці України не сформовано єдиного підходу до розуміння поняття стандартів доказування, їхнього змісту, видів, мети запровадження, а також системи у вітчизняному кримінальному провадженні. Також не з'ясованою науковою спільнотою залишається сфера застосування окремих стандартів доказування у кримінальному провадженні (перелік рішень, які приймаються під час

кримінального провадження на підставі досягнення конкретно визначеного стандарту доказування).

Незважаючи на те, що певні спроби дослідження окремих аспектів вищенаведеної проблематики мали місце у зарубіжній та вітчизняній кримінально – процесуальній доктрині, зокрема, окремі аспекти стандартів доказування у кримінальному провадженні досліджували Р. Ш. Бабанли, А. М. Безносьок, С. Л. Будилін, В. В. Вапнярчук, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, В. П. Гмирко, М. Є. Громова, Ю. М. Грошевий, В. М. Іщенко, К. Б. Калиновський, О. В. Капліна, Р. О. Куйбіда, А. А. Кухта, Л. М. Лобойко, Н. О. Марчук, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, П. М. Рабінович, Б. П. Ратушна, Г. М. Рєзнік, І. В. Решетнікова, М. В. Сіроткіна, А. С. Степаненко, В. Д. Титов, І. А. Тітко, О. М. Толочко, Т. І. Фулей, М. І. Хавронюк, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, Г. Ю. Юдківська та інші, ґрунтовного комплексного наукового дослідження, яке було б присвячене вирішенню питань формування та використання, а головне розуміння суті стандартів доказування у кримінальному провадженні в Україні не здійснювалось.

У зв'язку із цим, виникає об'єктивна необхідність проведення всебічного наукового дослідження правової суті стандартів доказування у кримінальному провадженні, чим і зумовлена актуальність та вибір відповідної теми дисертаційного дослідження як з теоретичного, так і з практичного поглядів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до основних положень Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 31/2008, Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011-2015 роки, затверджених постановою загальних зборів НАПрН України від 24.09.2010 р. № 14-10, а також науково-дослідницької тематики кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми реалізації нового кримінального процесуального законодавства України (КПК України 2012 року) щодо захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» (номер державної реєстрації 0113U005124).

Мета і завдання дослідження. Метою цього дисертаційного дослідження є формування концепції стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також удосконалення їх правової регламентації.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання наступних **завдань**:

– проаналізувати національне та зарубіжне процесуальне законодавство з питань регулювання стандартів доказування у кримінальному провадженні;

– з'ясувати правову природу та сформулювати поняття «стандарти доказування у кримінальному провадженні»;

– визначити взаємозв'язок стандартів доказування з іншими теоретичними конструкціями («межі доказування», «тягар доказування» та іншими правилами доказування);

– з'ясувати мету запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні та їхнє значення у процесі формування знання про обставини кримінального провадження;

– здійснити класифікацію стандартів доказування у кримінальному провадженні;

– виокремити систему стандартів доказування у кримінальному провадженні;

– провести загальний аналіз окремих стандартів доказування у кримінальному провадженні, виявити їхню правову природу, суть, ознаки та сферу застосування;

– комплексно дослідити можливість функціонування стандартів доказування у кримінальному процесі України.

Об'єктом дослідження є доказування у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження становлять стандарти доказування у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить *діалектичний метод* наукового пізнання соціальних явищ.

При написанні роботи також використовувалися загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання: *аналіз* (застосовувався з метою детального дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні, що дало можливість, зокрема, дослідити наукові позиції щодо поняття стандартів доказування у кримінальному провадженні); *синтез* (дозволив виокремити види та систему стандартів доказування у

кримінальному провадженні); *узагальнення* (застосовувався з метою формування та розвитку на основі вже наявних у спеціальній літературі позицій та думок, нових наукових підходів, пропозицій щодо використання стандартів доказування у кримінальному провадженні, удосконалення застосування кримінальних процесуальних норм, що їх становлять); *структурно-функціональний метод* (дозволив виявити зв'язки між окремими стандартами доказування у кримінальному провадженні, їхнє значення у процесі формування знання про обставини кримінального провадження, а також взаємозв'язок стандартів доказування з іншими об'єктивними правилами доказування у кримінальному провадженні); *догматичний* чи *спеціально-юридичний* (дозволив виокремити мету запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні); *герменевтичний метод* (використовувався для тлумачення суті та змісту норм, що регламентують стандарти доказування у кримінальному провадженні); *порівняльно-правовий метод* (застосовувався у процесі порівняння норм національного кримінального процесуального законодавства з відповідними нормами законодавства іноземних держав з питань регулювання стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також з практикою Європейського суду з прав людини, на основі чого вдалось виявити та обґрунтувати суперечність механізму реалізації стандартів доказування вимозі встановлювати істину у кримінальному провадженні, а також було встановлено, що «інформаційна концепція» визначення поняття доказу у кримінальному провадженні обмежує дію стандартів доказування у кримінальному процесі України); *історико-правовий метод* (дав змогу проаналізувати історію становлення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні та загалом тенденції розвитку стандартів доказування у кримінальному провадженні); *моделювання* (застосовувався для побудови проектів кримінальних процесуальних норм, які стосуються стандартів доказування у кримінальному провадженні); *конкретно-соціологічний* (надав можливість здійснити опитування та анкетування суддів, прокурорів, адвокатів з метою збирання емпіричного матеріалу); *статистичний* (використовувався для аналізу і узагальнення емпіричного матеріалу, правозастосовної практики, а також даних офіційної статистики, що стосується теми дослідження).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склали матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень (надалі – ЄДРСР), практика ЄСПЛ, рішення судів України та США, результати анкетування, у межах якого опитано 175 респондентів (77 суддів, 42 прокурори, 56 адвокатів).

Наукова новизна одержаних результатів. Відповідна дисертаційна робота є першим комплексним науковим дослідженням стандартів доказування у кримінальному провадженні в Україні.

Враховуючи актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання, одержано результати, в межах яких:

уперше:

– визначено, що під *стандартами доказування* у кримінальному провадженні слід розуміти закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні;

– обґрунтовано думку про те, що стандарти доказування у кримінальному провадженні виступають *узагальненням* і водночас *основою всіх правил доказування* на відповідному етапі їхнього застосування під час кримінального провадження;

– встановлено, що стандарти доказування можна розглядати у двох значеннях: широкому та вузькому. У *широкому значенні* зміст стандартів доказування охоплює собою переконання (переконаність) усіх уповноважених законом державних органів та осіб, які ведуть кримінальне провадження, на прийняття необхідного рішення (судді, присяжні, сторона обвинувачення). Своєю чергою, у *вузькому значенні* стандарти доказування зводяться лише до так званого «судового» переконання (переконаності), яке формується за результатами судового розгляду лише у судді та (або) присяжних з дотриманням принципу змагальності у кримінальному провадженні;

– визначено та обґрунтовано перелік рішень, які приймаються під час кримінального провадження на підставі досягнення стандартів доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання»;

– обґрунтовано думку про те, що формалізований характер положень вітчизняного доказового права не дозволяє повною мірою реалізувати стандарти доказування у вітчизняному кримінальному провадженні в їхньому автентичному значенні;

удосконалено:

– наукові підходи до класифікації стандартів доказування у кримінальному провадженні та їхній поділ на видові групи;

– систему стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні України;

– аргументацію ознак, які характеризують окремі стандарти доказування у кримінальному провадженні;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи щодо визначення мети запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні;

– обґрунтування наукових позицій про те, що у сфері здійснення кримінального судочинства існують такі філософські та правові категорії, як «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання про обставини кримінального провадження;

– підходи, відповідно до яких обґрунтовується неефективність існування та спроби відійти від інформаційної концепції розуміння доказів у кримінальному провадженні та теорії відображення у доктрині кримінального процесу.

Практичне значення одержаних результатів передбачає, що результати наукового дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні, зокрема, сформовані теоретичні положення, висновки і пропозиції, можуть бути використані:

– у науково-педагогічній діяльності – як основа для подальшого дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також під час викладання навчальних дисциплін та підготовки підручників, навчальних посібників та методичних матеріалів;

– у *законотворчій діяльності* – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України, які регламентують доказування у кримінальному провадженні;

– у *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності практикуючих юристів під час реалізації кримінальних процесуальних норм, які регламентують доказування у кримінальному провадженні.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та відображає особисті напрацювання автора. В опублікованій у співавторстві з А.А. Павлишиним статті «Стандарти доказування та формування знання у кримінальному провадженні» здобувачкою здійснено аналіз взаємозв'язку стандартів доказування та механізму формування знання про обставини кримінального правопорушення у кримінальному провадженні та досліджено співвідношення таких філософських та правових категорій як «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання у кримінальному провадженні.

Апробація результатів дослідження. Низку окремих положень дисертації було представлено на десятих вітчизняних та міжнародних студентсько-аспірантських та науково-практичних конференціях, серед яких: XXI звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, лютий 2015 р.), XIV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (Львів, квітень 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.» (Запоріжжя, січень 2016 р.), XXII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, лютий 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (Київ, лютий 2016 р.), XV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (Львів, квітень 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Особливості нормативних процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського союзу» (Херсон, червень 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки

у XXI столітті» (Одеса, січень 2017 р.), XXII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, лютий 2017 р.), IX Міжнародна науково-практична конференція «Закарпатські правові читання» (Ужгород, квітень 2017 р.).

Публікації. Окрім тез доповідей на конференціях, результати дисертації опубліковано в п'ятьох наукових статтях, з яких чотири опубліковано у вітчизняних фахових наукових виданнях та одну – в іноземному періодичному науковому виданні.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, завданням та предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, двох розділів, що поділені на сім підрозділів, які включають шість пунктів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 258 сторінок, з яких основний текст – 202 сторінки, список використаних джерел викладений на 25 сторінках і охоплює 231 найменування, додатки – на 13 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Поняття та правова природа стандартів доказування у кримінальному провадженні

Досить давно на сторінках наукових видань спостерігається активне дослідження переваг та недоліків змагального типу кримінального процесу. Однак, не так вже й давно, увагу наукової спільноти привернуло поняття «стандарту доказування» як одного з невід'ємних атрибутів змагального типу кримінального процесу. Науковці намагаються осмислити суть та сформулювати визначення відповідного поняття, виокремити його види, дослідити зарубіжний досвід його функціонування, проаналізувати «за» і «проти» його впровадження у національну доктрину кримінального процесу. Але, складається враження, що ідея відповідного поняття залишається для нас все ще недосяжною.

Так, чинний КПК України містить низку оцінних понять, зокрема, «розумний сумнів», «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та інші, яким не надає визначення.¹

Відповідні поняття знайшли своє нормативне закріплення, незважаючи на деяку критику науковців щодо їх впровадження. Зокрема, М. А. Погорецький, загалом критикуючи проект КПК України 2007 р., підготовлений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права², висловився так: «керуючись результатами аналізу практики функціонування чинного КПК України³, вважаю, що такі оціночні поняття у проекті КПК України, підготовленому Національною комісією,

¹ Зазначені терміни у зарубіжних доктринах кримінального процесу отримали назву «стандартів доказування (доказаності)».

² У відповідному проекті КПК України містились стаття 110 «Стандарти доказування та правила допустимості під час застосування заходів процесуального примусу» та стаття 347 «Види вироків», які передбачали чотири стандарти доказування: 1) розумна підозра; 2) переконання за більшою вірогідністю; 3) вагомим переконанням; 4) поза розумним сумнівом. Цими ж статтями пропонувалось визначення відповідних понять.

³ На той час – КПК України 1960 року.

як «розумний сумнів», «розумний спосіб», «розумний строк», «переконання за більшою вірогідністю», «вагомі переконання», «переконання поза розумним сумнівом», які у світовій практиці правових держав адресуються лише правозастосовникам з високою правосвідомістю та високою правовою культурою, *не можуть* бути використані у вітчизняному кримінальному процесі, зважаючи на високий рівень корумпованості правоохоронних і судових органів України, мають бути докладно унормовані процесуальним законом»[92, с.33].

Інший відомий український науковець Ю. М. Грошевий, менш категорично і однозначно висловився з відповідного питання: «існування оцінних понять у кримінальному процесуальному праві надає суб'єктам застосування норм права певну свободу в тлумаченні норм. Їх використання, з одного боку, є проявом динамізму права, умовою його пристосування до ситуацій та умов життя, які постійно змінюються, умовою ефективного правозастосування. Вони виконують функцію прив'язки юридичного формалізму до конкретних умов життя. З другого боку, невизначеність норми права значно знижує її інформаційне і ціннісно-орієнтує значення, припускає можливість необмеженого розсуду в процесі правозастосування, що може призвести до свавілля з боку правозастосовника» [29, с.8].

Назагал можна погодитись з відповідними висловлюваннями науковців. Однак, навряд чи докладна «унормованість» оцінних понять процесуальним законом, розв'яже проблему їх застосування та однозначного розуміння. Як вірно зазначає Т. В. Малярчук, незважаючи на вимоги правової визначеності та стабільності, у праві існують поняття, визначення яких є недоцільним або навіть небезпечним, а встановлення меж обсягу і змісту таких понять позбавляє право можливості бути «гнучким» та легко пристосовуватись до змінених суспільних умов. Так само, як і принцип правової стабільності, принцип «гнучкості» права спрямований на забезпечення найбільш повної і ефективної реалізації прав людини [66, с. 19].

Стандарт доказування є однією з відносно «новоутворених» теоретичних конструкцій, яка використовується у кримінальному процесі України. Відтак, формування його поняття є завданням науки кримінального процесу.

На основі проведеного аналізу доктринальних поглядів, слід зазначити, що поняття «стандарт доказування» є багатоаспектною категорією та тлумачиться у наукових дослідженнях неоднозначно.

Ю. В. Кореневський розуміє під поняттям «стандарт доказування» *мінімальну* допустиму сукупність доказів, у разі браку якої виключається визнання юридичного факту доказаним [47, с.163-164]. Такої ж думки дотримується К. Б. Калиновський [39, с. 247].

Однак, логічно виникає риторичне запитання: чи існує *максимальна* допустима сукупність доказів у кримінальному провадженні? Чи можна відповісти на питання: яка кількість доказів в сукупності формує внутрішнє переконання особи у доведеності чи недоведеності юридичного факту? На думку Ю. В. Кореневського та К. Б. Калиновського – це мінімальна сукупність! Однак, мінімальна – це скільки? Чи буде ця «мінімальна сукупність» достатньою? Як співвідноситься «мінімальна допустима сукупність доказів» та принцип повного, всебічного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження? І, взагалі, чи можливо «виміряти» суб'єктивну впевненість кількісною характеристикою?

Як слушно зазначається у науковій літературі, у кожному конкретному кримінальному провадженні достатність доказів оцінюється індивідуально і неможливо дати будь-яку однозначну пораду з приводу визначення достатності доказів, яка була б прийнятна в усіх випадках [105, с. 288]. Тож, чи можна (і чи потрібно) визначати мінімальну сукупність (межу) достатності доказів? Як на мене, то відповідь очевидна – ні. Достатність доказів або є, або немає, і запроваджувати градацію достатності доказів у кримінальному провадженні не зовсім виправдано.

А. В. Руденко при розробці концепції змістовної логіки кримінально-процесуального доказування та виокремленні такої властивості доказів як «сила доказів», що характеризує внутрішню системну значимість окремого доказу, зазначив: «достатність доказів є зовнішнім сукупним виразом сили наявних у системі доказів. І якщо сила доказів не підлягає оцінці, то результат складання (множення) сили кожного з доказів, що виражається в категорії їх достатності, оцінюється» [127]. Відповідна наукова думка ще раз підтверджує марність спроб запровадження градації достатності

доказів та визначення їх «кількісної необхідності» у кримінальному провадженні, оскільки значимість (вагомість) доказів не піддається «математичному обрахунку».

Як видається, для визначення поняття стандарту доказування краще використовувати таку властивість доказів як їхня «достатність» і оминати твердження про їхню «мінімальну допустиму сукупність». У такому контексті, вищенаведене Ю. В. Кореневським поняття «стандарт доказування» видається не до кінця обґрунтованим, оскільки вказує лише на «кількісну» характеристику (сукупність доказів) та не розкриває повністю суть відповідного поняття.

Відходячи від кількісної характеристики стандарту доказування, Б. П. Ратушна наголошує на його якісній стороні, зазначаючи, що стандарт доказування – це певна умовна межа, за якою кількісна характеристика знань, отриманих у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає підстави суду ухвалити, на його думку, правосудне рішення [105, с. 284]. Науковець, зважаючи на прецедентну практику ЄСПЛ, вважає, що підставно є запровадити в чинне процесуальне законодавство уніфіковану дефініцію терміно – поняття «стандарт доказування» як таку **вимогу до якості знання**, отриманого судом в результаті судового розгляду справи, що зобов'язує його достовірно встановити фактичні обставини конкретної справи для правильного її вирішення [103, с.7; 104, с. 58]. Своєю чергою, якість знання, отриманого у сфері кримінально – процесуальної діяльності, залежить від повноти встановлення та глибини дослідження обставин предмета доказування кримінального провадження.

Таким чином, очевидно, що в ході дослідження якісної характеристики стандарту доказування не можливо оминати питання його взаємозв'язку з межами доказування у кримінальному провадженні.

Крім цього, як зазначає П. А. Лупинська, зважаючи та те, що поняття «стандарт доказування» рідко використовується у національній процесуальній науці, воно переважно замінюється більш ширшим поняттям межі доказування [62, с. 5]. Таке наукове твердження наптовхує на думку, що межі доказування – це і є стандарт доказування у кримінальному провадженні. Однак, говорити про тотожність цих понять, як видається, не варто.

Так, одна з характеристик меж доказування, яка виокремлюється у кримінально – процесуальній науці, полягає у тому, що межі доказування характеризують **глибину дослідження**, стосуються надійності чи достовірності встановлення обставин предмету доказування. Це означає, що обставини предмету доказування мають бути встановлені з належною повнотою, котра б дозволила прийняття законного і обґрунтованого чи проміжного, чи остаточного рішення у провадженні [84, с. 404]. Тому, як зазначається у науковій літературі, встановити межі доказування у конкретному кримінальному провадженні – значить визначити коло доказів так, щоб їхнє отримання забезпечувало з якісної сторони встановлення кожного елемента предмета доказування, а з кількісної – гарантувало достовірність їх встановлення [80, с. 69]. Наслідком звуження меж доказування у кримінальному провадженні є недостатня глибина дослідження, що, в свою чергу, породжує сумніви щодо певних обставин предмету доказування і загалом до результату судового пізнання.

Таким чином, належне визначення меж доказування у кримінальному провадженні, які характеризують глибину дослідження об'єкта пізнання, є однією з умов виконання стандарту доказування – як критерію достовірності результату судового пізнання. Тому, незважаючи на те, що поняття «стандарт доказування» відносно рідко використовується у національній процесуальній науці, не слід його замінювати (а тим більше ототожнювати) з поняттям межі доказування. Варто погодитися з висновком В. П. Гмирка, який з цілковитим розумінням складності проблеми стандартів доказування, наголошує на тому, що заміна «задомашненого» в процесуалістиці країн колишнього СРСР та СНД вочевидь недосконалого поняття «межі доказування» на більш прийнятне в діяльнісному плані – «стандарт доказування» не розв'язує, ба більше, й ніколи не зможе розв'язати проблему створення надійного еталону доказаності фактів і обставин кримінального провадження [24, с. 242].

Особливої уваги заслуговує визначення поняття стандарту доказування, запропоноване В. П. Гмирком: «стандарт доказаності в кримінальному судочинстві це сукупність **нормативно** закріплених вимог до **результатів** доказової діяльності сторони обвинувачення, виконання яких є **умовою** ухвалення судом законного

процесуального рішення» [24, с. 240]. Особливим воно є, хоча б тому, що науковець «переорієнтовує вектор» уваги із ключової ролі судового пізнання у кримінальному провадженні на важливу роль доказової діяльності сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Таким чином, звертаючи увагу, на те, що умовою ухвалення судом законного процесуального рішення є показник того, наскільки добре сторона обвинувачення виконала свій обов'язок по доведенню вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення та загалом обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тобто виконала свій тягар доказування у кримінальному провадженні. Однак, варто зазначити, що таке розуміння стандарту доказування найбільш притаманне змагальному типу кримінального процесу, де суд займає роль «арбітра» та характеризується пасивністю у сфері доказової діяльності.

Назагал, з відповідним визначенням стандарту доказування у кримінальному провадженні можна погодитись. Однак, варто зазначити, що важлива роль у виконанні стандарту доказування у кримінальному провадженні відведена **стороні захисту**. Незважаючи на те, що у сфері кримінального судочинства ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і обов'язок доведення винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення – це виняткова «прерогатива» сторони обвинувачення (та й взагалі, ніхто не «скасовував» презумпції невинуватості), в англо-американській системі права у питанні виконання стандарту доказування, зокрема такого як «поза розумним сумнівом»⁴, «останнє слово» завжди залишається за стороною захисту та залежить від того, чи змогла сторона захисту «посягти» розумний сумнів серед присяжних чи судді. До такого висновку приходять також В. П. Гмирко зазначаючи, що «якщо стороні оборони вдалося **підважити** позицію свого процесуального опонента, то тоді суд, керуючись засадою «favor defensionis», вирішуватиме на користь сторони оборони, резонно вважаючи, що інша сторона таки не впоралася зі своїм завданням» [24, с. 241]. В. М. Іщенко стверджує, що змагальна форма кримінального процесу завданнями сторін у доказуванні визначає переконання суду щодо меншої обґрунтованості наданих

⁴ Особливо це стосується розгляду кримінальних проваджень судом присяжних.

супротивником доказів, у зв'язку з чим, як висновок, вони викликають меншу довіру у суду, ніж докази, надані іншою стороною [38, с. 304].

У американській доктрині кримінального процесу у питанні співвідношення участі сторін кримінального провадження під час судового розгляду як приклад наводиться давній афоризм, згідно з яким: «деколи ти не можеш побачити лісу через дерева». Як вказує Давід С. Гуолд, це означає, що інколи ми настільки зосередженні на деталях, що можемо загубити вигляд цілої загальної картини. Так, сторона захисту у кримінальному провадженні завжди прагне та робить все для того, щоб суддя або присяжні були зосередженні на «деревах», поки прокурор намагається зробити все для того, щоб вони змогли побачити загальний вигляд «лісу». Він часто говорить присяжним, що це неначе так, як дивитись на одну із сучасних французьких картин пуантилізму. Якщо ви стоїте занадто близько до неї, то все що ви бачите це ціла купа крапок, які здаються не з'єднаними та непов'язаними між собою. Однак, коли ви трішки відступите – зрозуміла картина раптом з'являється перед вами [195, с. 9–10].

Все це свідчить про те, що стандарт доказування може бути реалізований лише за активної участі обох сторін у кримінальному провадженні.

Однак, така «активність» сторони захисту не повинна призвести на практиці до помилкової та необґрунтованої заміни презумпції невинуватості на її антипод – презумпцію винуватості [40, с. 40]. Сторона захисту не зобов'язана доказувати невинуватість та непричетність обвинуваченого до вчиненого кримінального правопорушення. Ніхто не може вимагати від обвинуваченого представлення доказів на його захист. Однак, використовуючи можливість надати усні чи письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати та подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні та інші процесуальні права, обвинувачений (підозрюваний) реалізовує в такий спосіб своє право на захист. І, так чи інакше, ступінь використання обвинуваченим (підозрюваним) свого права на захист, яке спрямоване на те, щоб «підважити позицію свого процесуального опонента», у підсумку, впливає на формування результату кримінально-процесуального (зокрема, судового) пізнання та прийняття відповідного процесуального рішення. Як правильно зазначає О. Г. Яновська, ефективність діяльності будь-якого суб'єкта кримінально-процесуальних

відносин, у тому числі його активність як сторони у кримінальному провадженні, безпосередньо залежить від ефективності його включення в процес доказування [175, с. 162]. Своєю чергою, Є. В. Смирнов вважає за необхідне констатувати, що пасивна поведінка сторони захисту, зокрема захисника, у змагальному кримінальному процесі, перш за все під час збирання доказів та їх перевірки на допустимість, достовірність, достатність і належність, може вплинути на якість захисту та формування судом остаточного рішення у провадженні [148, с. 83].

Таким чином, стандарт доказування «не обертається» лише навколо доказової діяльності сторони обвинувачення, але й залежить від способів та можливостей реалізації обвинуваченим (підозрюваним) своїх процесуальних прав, що забезпечуються в умовах здійснення кримінального провадження на основі змагальності. Суть стандарту доказування «творить» доказова діяльність обох сторін кримінального провадження. У такому контексті, безумовно варто підтримати позицію В. П. Гмирка, який зазначає, що суть кримінального процесу слід розглядати спираючись на діяльнісний підхід у якому відображаються певні елементи діяльності сторін та суду з формування доказів [23, с. 10].

Варто задуматись над ще одним запитанням: чи дійсно стандарт доказування як критерій виконання стороною обвинувачення нормативно закріплених вимог до її доказової діяльності буде умовою ухвалення судом саме **законного** процесуального рішення?

Якщо стороні обвинувачення вдалось виконати свій обов'язок доказування обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення за результатами судового розгляду кримінального провадження – суд ухвалює обвинувальний вирок. Якщо стороні обвинувачення не вдалося виконати свій обов'язок доказування обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та довести у ході судового розгляду винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення – суд ухвалює виправдувальний вирок. Так чи інакше, вирок є законним (або принаймні законність вироку завжди презюмується). Питання в іншому: наскільки таке процесуальне рішення буде **справедливим** ?

Г. Ю. Юдківська висловлює думку, що співвідношення стандарту доказування⁵ та презумпції невинуватості виражає результат оцінки суспільством балансу двох несправедливостей – виправдання винуватого та засудження невинуватого [174, с. 15]. Так, обов'язок виконання одного із завдань кримінального провадження, яке полягає у тому, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, не покладається лише на сторону обвинувачення. Людство прагне запровадити «систему», яка матиме високу точність у засудженні винуватих та виправданні невинуватих осіб. Не можна ставити відповідну «систему» у залежність від діяльності лише сторони обвинувачення, оскільки вирішальна роль в досягненні мети кримінального провадження належить суду, про що мова йтиме далі.

На підставі аналізу наукової літератури та законодавства іноземних держав, зокрема США та Великобританії, варто зазначити, що у англосаксонській системі права стандарти доказування є показником виконання не лише тягаря (обов'язку)⁶ доказування у кримінальному провадженні.

Це зумовлено тим, що у науці відповідної системи права, окрім «тягаря доказування» (burden of proof), виокремлюються також «тягар підтвердження» (burden of going forward)⁷ та «тягар переконання»⁸ (burden of persuasion).

⁵ Стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

⁶ Серед науковців не склалось єдиної думки щодо співвідношення понять «тягар» та «обов'язок» доказування. Так, на думку В.В. Вапнярчука, юридичний обов'язок і тягар доказування є самостійними правовими явищами. Відмінність між ними полягає в тому, що тягар доказування забезпечується не заходам відповідальності, а в більшій мірі тим інтересом, який переслідується сторонами в кримінальному процесі. Інтерес, а не примус є рушійною силою при реалізації тягаря доказування [14, с. 148]. В.В. Вапнярчук вважає, що тягар доказування у кримінальному провадженні – це правове явище, сутність якого полягає в обумовленій інтересом процесуальній необхідності певного суб'єкта доказування відстояти свою правову позицію, шляхом вчинення дій, спрямованих на формування доказової основи та на її обґрунтування позитивними та об'єктивно досяжними твердженнями [14, с. 149]. Науковець також запропонував більш простіше розуміння сутності тягаря доказування, а саме – як сукупності правил розподілення між учасниками процесу їх зобов'язань обґрунтувати наявність тих чи інших обставин. Однак, не заглиблюючись у «витоки» наукової дискусії щодо поняття «тягар доказування» (оскільки ця проблематика (питання) не є предметом відповідного дослідження), варто зазначити, що на нашу думку, тягар доказування буде обов'язком доказування у відношенні до сторони обвинувачення, зважаючи на існування принципу забезпечення доведеності вини особи, законодавчо визначених завдань кримінального провадження та повноважень сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Крім цього, сам В.В. Вапнярчук зазначає, що тягар доказування – це розподіл **зобов'язань** між учасниками процесу. Тому, тут і надалі поняття «тягар доказування» та «обов'язок доказування» будуть використовуватись як синонімічні, тотожні поняття.

⁷ Дослівний переклад з англ. мови – тягар «йти вперед», «просуватися». Однак, з врахуванням змісту відповідного поняття, видається за необхідне позначити його як тягар «підтвердження».

⁸ В українській мові термін «переконання» розглядається у двох значеннях: 1) тверда впевненість; певність у чому-небудь; віра у щось; 2) змушувати кого-небудь повірити у щось, погодитися з ким-небудь або чим-небудь [132, с. 201]. У відповідному підрозділі термін «переконання» буде розглядатись у другому «динамічному», а не

Тягар доказування у кримінальному провадженні цих держав передбачає, що сторона обвинувачення несе тягар доведення вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення та визначається як тягар відповідної сторони кримінального провадження встановити кінцеву, остаточну істину у відповідному питанні сукупністю доказів, яка вимагається законом. Цей тягар протягом усього кримінального провадження залишається за стороною обвинувачення та ніколи не може перекладатись на сторону захисту. Як зазначає американський дослідник Дж. Клоттер: «тягар доказування скоріше «наголошує» на кінцевому результаті здійснення кримінального провадження, ніж на окремих питаннях, які виникають у межах його здійснення» [205, с. 28].

Однак, під час кримінального провадження на сторону захисту може покладатись обов'язок надати достатню сукупність доказів на підтвердження конкретного факту, а саме «тих окремих питань, які виникають під час кримінального провадження». Наприклад, якщо обвинувачений стверджує про алібі або наполягає на наявності у нього психічного розладу під час вчинення кримінального правопорушення або вчинення його у стані неосудності, то у такому випадку, з урахуванням беззаперечного факту існування презумпції невинуватості та усвідомлюючи те, що обвинувачений не несе жодних процесуальних обов'язків щодо підтвердження своєї невинуватості або спростування своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, сторона захисту все ж буде «зобов'язана», певною мірою, надати достовірні докази на підтвердження свого «захисту». Це зумовлено необхідністю для сторони захисту встановити ті обставини, не встановлення яких може спричинити для обвинуваченого негативні наслідки, наприклад, прийняття певного процесуального рішення не на його користь [205, с. 29].

У цьому контексті, відомий російський науковець В. А. Новицький, запропонувавши загальнотеоретичне визначення поняття «доказування», зазначив, що під ним слід розуміти судовий (і досудовий, якщо це передбачено законом) спосіб захисту правової позиції суб'єкта процесуального доказування [77]. Крім цього, І. В.

«статичному» значенні, а саме як певний процес та метод впливу. У такому розумінні синонімічним до поняття «переконання» буде поняття «переконування».

Гловюк також зазначила, якщо сторона захисту під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження посилається на обставини, що виключають їхнє застосування, то вона також повинна подати слідчому судді, суду докази обставин, на які вона посилається відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України. Однак, тягар обґрунтування обставин, що виключають застосування заходів кримінального провадження, не може бути покладено на сторону захисту: інакше це суперечило б й принципу презумпції невинуватості [21, с. 87 – 88]. Тобто, під час вирішення питання про застосування заходів кримінального провадження сторона захисту повинна виконати тягар «підтвердження» у кримінальному провадженні.

Таким чином, будь – яке твердження, висловлене стороною захисту на захист своєї правової позиції має підтверджуватись відповідними доказами. Тому, у американській системі права визначено, що виконання стороною обвинувачення своїх процесуальних обов'язків (повноважень), зокрема встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (обставин предмету доказування) – це тягар доказування, натомість захист обвинуваченим своєї правової позиції передбачає виконання тягара «підтвердження». Цей тягар інколи визначають як «тягар доказів» або «тягар подання доказів» [126, с. 48; 203, с. 29].

Варто зазначити, що у національній доктрині кримінального процесу ці дві правові категорії рідко розмежовуються, натомість використовується лише одна – «тягар доказування», незважаючи на те, що «тягар підтвердження» фактично вперше знайшов нормативне закріплення у ч.2 ст. 92 КПК України 2012 року. У відповідній статті КПК України зазначається, що «обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат і обставин, які характеризують обвинуваченого, покладаються *на сторону, що їх подає*» [55], тобто в тому числі і на сторону захисту.

Цікавим, видається, виокремлення у англосаксонській системі права, зокрема у США, такої теоретичної категорії як «*тягар переконання*» у кримінальному провадженні.

Тягар переконання покладається на сторони кримінального провадження та полягає в необхідності переконати суддю у правдивості висунутих версій кожної із

сторін та достовірності доказів наданих на їх підтвердження. У науковій літературі зазначається: «тягар переконання покладається на прокурора та захисника, які беруть участь у судовому розгляді кримінального провадження та особливого значення набуває під час їхніх заключних промов перед судом присяжних, у яких кожний із них намагається переконати кожного присяжного у тому, що саме його версія «правди» є вірною» [205, с. 29].

Таким чином, англосаксонська система права розмежує поняття «доказувати» (доказування) та «переконувати» (переконування). Цей факт наштовхує на питання: чи можна «доказати» існування певного факту, але не «переконати» особу в його існуванні? (доказати, але не переконати !). Видається, що відповідь на це питання, у країнах із змагальною формою кримінального процесу, є позитивною.

Не знайшовши визначення поняття «переконання» у законодавстві, звернемось до семантики відповідного слова. Так, «переконання» означає «доведення комусь правильності чогось» або «міцно усталено думка про щось; впевненість у чомусь; усталений погляд на щось» [48, с. 369; 129, с. 155]. Своєю чергою, поняття «переконувати» та «переконати» розглядається як певний процес, метод психологічного впливу та спосіб спонукання до певної дії та означає «довести комусь що-небудь; змусити визнати щось», «процес, за допомогою якого повідомлення викликає зміну переконань, поглядів або моделі поведінки» [172, с. 33], а поняття «переконатись» – «дійти певного висновку, повірити в щось на підставі доказів, спостережень, роздумів тощо» [129, с. 156]. Натомість, «доказувати» (доказування) означає «*підтверджувати* істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доводами» [131, с. 350].

Безсумнівно варто погодитись з В. Т. Нором, який зазначає, що під переконанням слід розуміти: 1) процес схилення кого-небудь (в тому числі і самого себе !) до певного погляду чи діяння; 2) результат цього процесу, тобто конкретна думка; 3) ставлення людини до своїх знань, дій, тобто стан впевненості, переконливості [80, с. 103].

Крім цього, як зазначається у науковій літературі «внутрішнє переконання це не лише результат оцінки доказів, тобто ті висновки до яких приходять слідчий чи суд під час дослідження обставин справи, а й *процес формування свідомості, переконаності*

слідчого чи судді відносно наявності чи відсутності події злочину, вини особи чи інших фактів» [80, с. 103].

Саме на «процес формування переконаності» впливає «тягар переконання» у кримінальному провадженні. В свою чергу, В. П. Гмирко визначив «переконання» як **психологічний засіб діяльності доказування** в кримінальному процесі та як об'єктивно наявний, суто індивідуальний, суб'єктивний, неконтрольований психологічний атрибут людини [24, с. 92-93].

Також, розглядаючи внутрішнє переконання як один із основних складових елементів кримінально – процесуального принципу вільної оцінки доказів, М. М. Михеєнко зазначив, що внутрішнє переконання слід розглядати передусім як самостійну правову кримінально – процесуальну категорію [73, с. 144]. На думку науковця, важливе значення для розкриття суті внутрішнього переконання мають його **психологічний** та **гносеологічний** аспекти, які виокремлюються також іншими науковцями, зокрема М. І. Смирновим, І. В. Гловюк, В. Т. Нором та іншими [73, с. 125, с. 146, с. 151; 149, с.119; 80, с. 103 – 104]. В психологічному аспекті, як продовжує науковець, внутрішнє переконання можна розглядати в *динаміці* (як процес його формування) і в *статичці* (як результат). У процесі його формування створюється власна думка, долаються й усуваються сумніви, невпевненість. В гносеологічному аспекті внутрішнє переконання – це **знання** як про окремі фактичні обставини кримінального провадження, так і про їх сукупність, що становить предмет доказування в кримінальному провадженні та висновки у ньому [73, с. 146].

Таким чином, з точки зору гносеологічного аспекту внутрішнього переконання особа може «отримати», «набути» знання (інформацію) про обставини кримінального провадження, однак «повірити», «упевнитись» у відповідному знанні вона може лише при виконанні тягара переконання, який спрямований на динамічний елемент психологічного аспекту внутрішнього переконання (процес його формування). Якщо розглядати ці два аспекти переконання як взаємопов'язані, але взаємно недосяжні категорії (наприклад, при досягненні лише гносеологічного аспекту, без психологічного), то виходить, що у кримінальному провадженні все – таки можна «доказати» існування певного факту, але не «переконати» особу в його існуванні. Як

зазначається у науковій літературі, перехід знань у переконання є тривалим і складним процесом на який, безумовно, впливає не лише тягар доказування у кримінальному провадженні [153, с. 146]. Як видається, тягар доказування (підтвердження) спрямований на отримання знання у кримінальному провадженні, а тягар переконання – на отримання «переконаності» у достовірності відповідного знання.

Тому, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що стандарти доказування є показником виконання не лише тягаря доказування та підтвердження, але також і тягаря переконання. Показник виконання тягаря доказування у кримінальному провадженні є елементом раціональності у змісті поняття «стандарти доказування», оскільки доказування завжди здійснює вплив на розум особи, тобто *зовнішній раціональний вплив*. Натомість, показник виконання тягаря переконання є елементом емпіричності, оскільки «переконання» звернене до почуттів, емоцій, волі та досвіду людини, таким чином, здійснюючи *внутрішній почуттєво-вольовий вплив* на свідомість особи. Крім цього, якщо тягар доказування та тягар підтвердження більшою мірою спрямовані на визначення допустимості та належності доказів, то тягар переконання спрямований на «переконання» у їх достовірності.

Незважаючи на те, що тягар переконання у вітчизняній науці кримінального процесу не виокремлюється, все ж на законодавчому рівні він існує, хоч і в іншому вигляді ніж у державах із змагальною формою кримінального процесу.

Відтак, приклади «натяків» на тягар переконання у кримінальному провадженні можемо знайти у положеннях Конституції України та КПК України. Зокрема, у п.3 ч.1 ст.129 Конституції України зазначено, що однією із основних засад судочинства в Україні є змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх **переконливості** [46]. В свою чергу, ст. 364 КПК України передбачає, що у судових дебатах по чергово виступають із промовами учасники судового провадження [55]. Кожен із відповідних учасників обґрунтовує у промові свою правову позицію. Тобто, по суті, переконує суддю у тому, що «саме його версія «правди» є вірною».

Показовою, у вищенаведеному контексті, є судова практика Верховного Суду України (надалі – ВС), який у своєму рішенні зазначив, що кожен факт причетності

особи до вчинення злочину та винуватості має бути підтверджений (доведений) повнотою зібраних доказів, а *переконливість* кожного доказу *доводиться* у змагальній процедурі безпосередньо перед тим складом суду, який дає цьому доказу юридично значущу оцінку [94].

Таким чином, по суті, стандарти доказування спрямовані не лише на «доказування», але перш за все спрямовані на констатацію факту встановлення категорії «переконливості» у кримінальному судочинстві.

Беручи до уваги викладене, варто зазначити, що доктринальна практика під час визначення поняття «стандарти доказування» частіше послуговується поняттями «переконання» та «переконаність», ніж поняттям «доказування».

Наприклад, звернемось до тексту проектів КПК України 2007 та 2008 років. Так, у проекті КПК України 2007 р., підготовленого робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, містилась стаття 110 «Стандарти доказування та правила допустимості під час застосування заходів процесуального примусу». Незважаючи на використання поняття «стандарти доказування» у назві відповідної статті, розробники проекту у ч. 1 закріпили поняття «стандарти переконання». Зокрема, зазначалось, що: «заходи процесуального примусу, передбачені цим Кодексом, можуть застосовуватися лише якщо державний обвинувач надасть слідчому судді чи суду докази, достатні для відповідного стандарту (доказування) *переконання* в існуванні обставин, які є суттєвими для прийняття судового рішення» [52, с. 30]. У змісті проекту КПК України 2008 р., про стандарти «доказування» взагалі не згадувалось, натомість містилась стаття 87 «Стандарти переконання», у ч. 1 якої зазначалось: «прийняття рішення судом у випадках передбачених цим Кодексом повинно ґрунтуватися на відповідних стандартах *переконання*» [53, с. 29]. В свою чергу, у доповіді за 2007 – 2008 р. на тему «Розвиток публічного права в Україні» вказувалось, що у відповідні роки відбувалось формування оновленого доказового права, складовими елементами якого повинно було стати встановлення стандартів переконання, необхідних для прийняття рішень різного правового характеру [123, с. 499]. Таким чином, «стандарти доказування» повністю трансформувались у «стандарти переконання».

У контексті викладеного потрібно зазначити, що В. П. Гмирко послуговується поняттям «стандарти *доказаності*», замість поняття «стандарти доказування». Науковець зазначає, що поняття «стандарти доказаності» синонімічне поняттю «стандарти переконаності», а доказаність обставин кримінального провадження, на його думку, слід визначити як *позитивний результат оцінювання формованого чи сформованого процесуального знання про них на відповідність вимогам певного нормативного стандарту доказаності* [24, с. 160, с. 166]. Своєю чергою, Ю. Б. Пастернак зазначив, що доказування, передусім, повинно бути зорієнтоване на забезпечення **доказаності** обставин, встановлення яких необхідне для правильного вирішення справи [88, с. 279].

Безумовно, варто підтримати таку наукову позицію, враховуючи при цьому і дослівний переклад поняття «standards of proof» з англійської мови. При цьому, варто наголосити на не зовсім доречному та правильному перекладі відповідного поняття українською мовою, зокрема – «стандарти доказування». Річ у тім, що поняття «proof» означає не «доказування», а «доведеність» і визначається у американській науковій літературі як «те, що отримано внаслідок ефекту, враження, впливу доказу»; «це встановлення факту (обставини) доказом»; «це отримана переконаність, упевненість судді чи присяжних у достовірності знання (своїї думки) про фактичні обставини кримінального провадження, які стверджуються (заявляються), внаслідок прояву, «демонстрації» (подання) доказу»; «proof передбачає переконаність» [201, с. 26].

До слова, варто зазначити, що в Естонії поняття «доказаність» використовується не лише в науці. Зокрема, у ч. 2 ст. 60 КПК Естонської Республіки визначено, що «доказаність» – це сформоване у судді, в результаті доказування, переконання в наявності або відсутності обставин предмета доказування [161]. Також, у п. 35 ст. 6 КПК Республіки Молдова закріплено визначення поняття «переконливі докази», під яким розуміють докази, що відносяться до кримінальної справи та впливають на її вирішення, а у п. 36 визначено поняття «корисні докази» - переконливі докази, зміст яких обумовлює їх необхідність для вирішення справи [160].

Таким чином, з урахуванням відповідної практики, можна зробити висновок, що не лише в науці розмежовуються поняття «доказування», «доказувати» та

«переконання», «переконувати», «переконаність», але також і на законодавчому (нормативному) рівні.

На підставі системного аналізу наукової літератури та тлумачення нормативно – правових актів, напрошується висновок, що такі стандарти доказування, як: «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «переконання за більшої вірогідності», «вагоме переконання», «достатня підстава», за своєю **формою** є «стандартами **доказування**», але за змістом, за своєю **суттю** є «стандартами **переконання**» у кримінальному провадженні.

Крім цього, використання поняття «доказування» у змісті поняття «стандарти доказування», зокрема його законодавчу інтерпретацію, відповідно до якої доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, не охоплює всіх наявних характеристик цієї теоретичної конструкції. З цієї позиції, останнім часом видається дещо кращою наукова практика щодо використання таких понять, як «стандарти переконання» або «стандарти доказаності» у кримінальному провадженні.

Принагідно, варто зауважити, що стандарти доказування не є «чисто» юридичною категорією, оскільки вона «наповнена» не лише «доказовим», тобто процесуальним аспектом діяльності суб'єктів кримінального провадження, але включає цілу низку інших аспектів: психологічний, морально-етичний, емоційний, вольовий, антропологічний та інші.

Все це притаманне змагальному типу кримінального процесу. Однак, як бути із стандартом доказування у кримінальному процесі інших типів, зокрема, у змішаному ?

У змішаному типі кримінального процесу, де сторони кримінального провадження не наділені рівними правами у своїй доказовій діяльності (зокрема у формуванні доказової бази на самостійне обстоювання стороною захисту своєї правової позиції, прав, свобод та законних інтересів), а інколи й ставиться під сумнів питання про наявність у сторін рівних процесуальних можливостей щодо збирання та подання до суду відповідних доказів; де не існує класичний «пасивний суд»; де сторона обвинувачення зобов'язана не лише виявити обставини, які викривають, але й ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують

чи обтяжують його покарання, по суті виконуючи не зовсім притаманну для сторони обвинувачення функцію збирання виправдувальних доказів, – зведення стандарту доказування до результатів доказової діяльності сторони обвинувачення, у такому випадку, як видається, не було б виправданим.

Суд повинен «відгородити» себе від впливу висновків сторони обвинувачення в ході судового розгляду. Як зазначає Дж. Флетчер «...як тільки суд починає «рахуватись» із висновками сторони обвинувачення, він втрачає свою незалежність. На думку науковця, у кримінальному судочинстві існує два самостійні види «розслідування». Одне відбувається в прокуратурі, друге – в суді, причому весь час існує загроза, що друге перетвориться в перше. Вірогідність цього виникає тоді, коли суд покладається на висновки сторони обвинувачення» [168, с. 134].

У змішаному типі кримінального процесу вирішення кримінального провадження по суті не залежить і не зводиться лише до того чи змогла сторона обвинувачення виконати свій обов'язок у кримінальному провадженні. Доказова діяльність сторін доповнюється «активністю» суду. Наприклад, відповідно до положень КПК України у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії (ч. 3 ст. 333); головуєчий у судовому засіданні спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 321); суд наділений правом доручити проведення експертизи експертній установі (ст. 332), ставити запитання свідку, потерпілому, обвинуваченому (ч. 4 ст. 225; ст. 351; ст. 353) та ін. Варто погодитись із твердженням, що за допомогою такого незначного вкраплення доказової активності, суд може досягти більшої достовірності отриманих доказів, що загалом не послаблює змагального ухилу кримінального процесу України [101, с. 55].

П. А. Лупинська зазначає, що в діяльності суду проявляється нерозривний зв'язок між пізнанням і доказуванням, між пізнанням і можливістю обґрунтувати, доказати правильність пізнаваного та отриманих висновків [63, с. 84]. Таким чином, під

поняттям «доказування» розуміють не лише діяльність спрямовану на встановлення обставин, які підлягають доказуванню та які мають значення для кримінального провадження, а й діяльність, яка спрямована на обґрунтування достовірності отриманих знань та правильності прийнятих процесуальних рішень.

Суд повинен прийняти обґрунтоване та мотивоване рішення. Якщо обвинувачений визнається винуватим (невинуватим) у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний (виправдувальний) вирок, в мотивувальній частині якого суд повинен зазначити, як стверджує П. А. Лупинська «обґрунтованість правильності своїх висновків, отриманих за результатами судового розгляду кримінального провадження, навести докази на яких основані відповідні висновки суду, і мотиви з яких суд відкидає окремі докази» [63, с. 93]. В такому аспекті, у судді виникає обов'язок «доказати» правильність та обґрунтованість своїх висновків та прийнятих процесуальних рішень. Тому, суд у своєму рішенні не може обмежитись твердженням, що «відповідне рішення приймається лише у зв'язку з тим, що сторона обвинувачення виконала чи не виконала сукупність нормативно закріплених вимог до її доказової діяльності».

Своєю чергою, не можна погодитися з висновком В. М. Іщенка про те, що стандарт доказування є лише засобом встановлення факту того, чи змогли сторони успішно виконати покладений на них тягар доказування [38, с. 304]. Як справедливо зазначається у науковій літературі, «суддя має не лише сам переконатись в існуванні чи не існуванні фактичних обставин справи, а й належним чином мотивувати, аргументувати свої висновки у рішенні для того, аби переконати учасників судового розгляду та й суспільство на загал у тому, в чому переконаний він сам» [105, с. 288].

Таким чином, видається, що стандарт доказування дійсно спрямований на результат доказової діяльності, однак, не лише сторони обвинувачення. Оскільки, в протилежному випадку, запровадження стандартів доказування означало б, що воно здійснюється з метою послаблення відповідальності суду за прийняті ним рішення та «перенесення її на плечі» інших суб'єктів кримінального провадження – сторону обвинувачення.

З іншого боку, належне виконання стороною обвинувачення нормативно закріплених вимог до її доказової діяльності у змішаному типі кримінального процесу є умовою досягнення відповідного стандарту доказування.

У науковій літературі наводиться ще один науковий підхід щодо визначення поняття стандарту доказування, який заслуговує уваги.

Так, І. В. Решетнікова зазначає, що поняття «стандарт доказування» використовується в англійському та американському кримінальному процесі як правило оцінки сукупності доказів і формування підсумкового знання, відповідно до якого суддя постановляє рішення у справі [107, с. 50]. Критично оцінюючи таку наукову позицію, В. М. Іщенко зазначає, що необхідним є закріплення у змісті стандарту доказування, з урахуванням мети здійснення кримінального процесуального порядку, правил оцінки доказів. Однак, такий стандарт оцінки доказів не може зводитись до формування правил про сукупність положень, наявність яких у сумі гарантовано дає шуканий результат – підсумкове процесуальне рішення [38, с. 305].

Натомість, прихильники такого погляду (з деякими незначними уточненнями та зауваженнями), наводячи аргументи «за», стверджують його виправданість, оскільки такий підхід вказує на зв'язок стандарту доказування з якістю отриманих результатів кримінально – процесуального пізнання та такими гносеологічними категоріями як «ймовірність», «вірогідність», «достовірність» [105, с. 284; 24, с. 240; 171, с. 50].

Як зазначає А. С. Степаненко, з урахуванням досвіду функціонування стандартів доказування у системах американського та англійського правосуддя, під поняттям «стандарт доказування» слід розуміти «ту ступінь, той рівень доведеності твердження щодо обставин кримінального провадження, які висуваються однією чи іншою стороною, якої вони повинні досягнути» [150, с. 226].

Видається, що твердження «та ступінь доведеності або той рівень доведеності твердження» спрямований на виникнення «такого рівня переконання (переконаності)» у особи (судді, присяжних, слідчого судді, прокурора, слідчого), яке необхідне та уможливорює прийняття відповідного процесуального рішення на відповідному етапі кримінального провадження.

По суті, стандарт доказування відображає правило формування знання, а в основу формування процесуального рішення покладено принцип вільної оцінки доказів. Своєю чергою, вільна оцінка доказів здійснюється згідно з критерієм «внутрішнього переконання», яке неодноразово ставало об'єктом для дискусій серед наукової спільноти.

З цілковитим розумінням того, що не до кінця виправданим та правильним є визначення оцінного поняття «стандарт доказування» через не менш оцінну та суб'єктивну, багатопланову у досліджуваному аспекті категорію, – «переконання», варто погодитися з думкою В. П. Гмирка про те, що «у діяльнісному контексті такі поняття, як «внутрішнє переконання», «совість», «правда», «почуття справедливості» чи «гарзд обміркувавши», котрі назагал погано *процесуалізуються*, можуть бути ефективними *гуманітарними* знаряддями носіїв діяльності доказування в кримінальному процесі передовсім у ситуаціях *моральнісних* колізій як продуктів неврегульованості діяльності спеціальними правилами, законом» [24, с. 94-95].

Тому, видається, що стандарт доказування спрямований не лише на результат кримінально – процесуального пізнання, а саме – отримання якісного знання про обставини вчиненого кримінального правопорушення, але на безпосередньо процес його формування. У такому розумінні поняття «стандарт доказування» буде найтісніше пов'язане із такою суб'єктивною категорією як «внутрішнє переконання».

З погляду на складну проблему щодо розуміння суті поняття «стандарту доказування» та зважаючи на відсутність єдності у трактуванні багатьох його аспектів серед наукової спільноти, насамперед, це стосується самого поняття та назви «стандарт доказування»⁹, на основі проаналізованого наукового доробку з цього питання, можна виділити окремі критерії (ознаки, положення), які характеризують стандарти доказування і до яких, як видається, належать наступні:

⁹ У науковій літературі та законодавстві відповідні стандарти визначали як: «стандарти доказування», «стандарти переконання», «стандарти доказаності», «стандарти оцінки доказів», «стандарти прийняття рішень у кримінальному провадженні».

- стандарт доказування передбачає кількісну складову (характеристику), яка полягає у достатній сукупності доказів, за наявності якої юридичний факт може визнаватись доказаним;
- стандарт доказування містить якісну складову (характеристику, аспект), яка передбачає відповідну якість знання про кримінальне правопорушення, що гарантує достовірність встановлення обставин кримінального провадження;
- стандарт доказування містить елемент завершеності, підсумковості доказової діяльності суб'єктів кримінального провадження на певному етапі здійснення кримінального провадження (спрямований на результат доказової діяльності);
- за загальним правилом, може бути досягнутий лише за активної участі обох сторін кримінального провадження, зокрема, за належного виконання стороною обвинувачення своїх обов'язків, використання прав у сфері доказової діяльності та залежить від способів та методів використання стороною захисту наданих їй процесуальних прав¹⁰;
- досягнення будь-якого стандарту доказування у кримінальному провадженні передбачає виконання не лише тягара доказування, але також тягара переконання.

Враховуючи усе вищезазначене, можна зробити висновок, що **стандарти доказування** – це закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні.

Варто зазначити, що стандарти доказування забезпечують рівень переконання (переконаності), який необхідний для ухвалення обвинувального вироку або прийняття іншого поточного чи підсумкового рішення у кримінальному провадженні не на користь сторони захисту (рішення, пов'язане із обмеженням прав та свобод особи). Такий рівень переконання досягається на підставі дотримання та виконання усіх правил (вимог) доказування у кримінальному провадженні. Такими правилами (вимогами) є:

¹⁰ Досягнення так званих судових змагальних стандартів доказування.

правила визнання доказів недопустимими; правила розподілу тягаря доказування у кримінальному провадженні; правила оцінки доказів у кримінальному провадженні; правило тлумачення неспростовних сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого; врахування доказових презумпцій та преюдицій у кримінальному провадженні; правильне визначення меж доказування у кримінальному провадженні; виконання та дотримання засад кримінального провадження тощо.

Чому стандарти доказування у кримінальному провадженні встановлюють «рамки» для прийняття рішення саме «не на користь сторони захисту»?

По – перше, відповідно до ч. 2 ст. 17 КПК України ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом [55]. Тягар доказування вини особи покладається винятково на сторону обвинувачення. Як зазначають Л. А. Хруслова та І. М. Козьяков: «...лише прокурор від імені держави має право висунути особі публічне обвинувачення, з яким звертається до суду із пропозицією про покарання цієї особи за вчинене кримінальне правопорушення, тому безперечною є його домінуюча роль у кримінальному провадженні в суді. Адже він – єдиний ініціатор публічного обвинувачення, яке, у свою чергу, приводить у дію інших учасників процесу, наділених відповідними функціями у судовому розгляді...» [44, с. 57].

Сторона захисту з урахуванням презумпції невинуватості не зобов'язана доводити свою невинуватість чи спростовувати будь-яке твердження сторони обвинувачення. Однак, навіть якщо сторона захисту виконає тягар «підтвердження», піддасть сумніву твердження сторони обвинувачення (досягнувши у такий спосіб так званого стандарту доказування «з вірогідністю») і на підставі цього суд прийме рішення на її користь, то це означатиме, що у кримінальному провадженні *не було досягнуто* відповідного стандарту доказування.

Не секрет, що найбільших обмежень прав і свобод людина зазнає саме у сфері здійсненні кримінального судочинства. Тому, у відповідній сфері запроваджуються стандарти доказування по досягненню яких допускається таке обмеження, а презумпція невинуватості передбачає, що особа може бути засуджена лише, якщо сторона

обвинувачення доведе її винуватість відповідно до найвищого рівня переконання – стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Стандарти доказування по суті виконують функцію своєрідного «фільтра» для уникнення безпідставних або сумнівних випадків обмеження прав і свобод людини та настання для неї негативних наслідків під час прийняття рішень у кримінальному провадженні. Стандарти доказування встановлюють певні «межі/рамки» у кримінальному провадженні по досягненню, виконанню яких може бути прийняте рішення не на користь особи, тобто рішення яким обмежуються її права та свободи у кримінальному процесі.

По – друге, відповідно до ст. 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб *кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений*. По суті, «рушійною силою, ідеєю» побудови всього кримінального провадження є «мета» притягнення особи до відповідальності. Тому недоречно говорити про стандарти доказування з позиції прийняття рішення на користь підозрюваного (обвинуваченого).

Проте, у такому контексті, не варто наголошувати або вести мову про «репресивний», «каральний» характер кримінального провадження. З урахуванням принципів кримінального провадження (зокрема, верховенства права, публічності та презумпції невинуватості) стандарти доказування є «еталоном» встановлення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, не досягнення якого є безумовною підставою для виправдання особи у кримінальному провадженні. Запровадження стандартів доказування, які встановлювали б «рамки» для прийняття рішення саме на користь особи у кримінальному провадженні суперечило б самій суті кримінального процесу. Оскільки, щонайменше нелогічно встановлювати правила доведення невинуватості особи у кримінальному провадженні, бо відповідно до презумпції невинуватості особа «первинно» вважається невинуватою.

Принагідно, варто погодитися з думкою про те, що проблема двоякого підходу до розуміння стандарту доказування у різних формах кримінального процесу закладена у основах суспільної свідомості, яка формувалась під впливом умов конкретно

історичного розвитку відповідних держав. Оскільки, у державах англосаксонської системи права фундаментальним принципом суспільства є розуміння того, що засудження невинуватої особи є більш небезпечним вчинком, ніж дозволити винуватій уникнути відповідальності та покарання за вчинений нею злочин. На жаль, у державах континентальної системи права, такий принцип не знайшов належного закріплення та не набув фундаментального значення у свідомості не лише пересічних осіб, але й у осіб, які покликані здійснювати правосуддя та утверджувати принцип верховенства права під час здійснення кримінального провадження, а встановлення «істини» у кримінальному провадженні переважає, а подекуди і виправдовує, питання дотримання загальнолюдських цінностей.

У такому аспекті, неможливо не погодитись із думкою Е. Гіппіні, який не поділяє поглядів деяких науковців, які вважають, що надання чіткого, докладного, правового визначення, широко використовуваного у практиці поняття «стандарт доказування» є необхідністю, ба більше, є вимогою, яка обумовлена існуванням принципу правової визначеності [194, с. 7]. На його думку, варто зізнатись, що визначення поняття «стандарт доказування» у розумінні («стилі») системи загального (англо-американського) права, може бути «комфортним» лише для юристів, які практикують у відповідній системі права, де функціонування відповідних стандартів доказування є «звичним явищем та нормою суспільного життя» [194, с. 7]. Як зазначає науковець: «шаблонне, стереотипне визначення стандарту доказування внесе у європейську континентальну систему права (особливо у процес судового розгляду проваджень) елемент «задубіння», «заціпенілості», а намагання надати точне визначення відповідного поняття у значенні (якості) певного «шаблону» («клейма»), буде даремним заняттям, з огляду на різноманітність фактичних (як протилежність теоретичних) стандартів доказування, які впроваджуються у практику судами та враховуючи широкий спектр інших факторів, які нібито сприяють необхідності визначення рівня виконання сторонами провадження вимог доказового права (до результатів їхньої доказової діяльності)» [194, с. 7].

Свого часу, відомий англійський суддя А. Деннінг заявив, що «дискусія, яка виникає при визначенні змісту поняття «стандарту доказування», проявляється та

обертається лише навколо різноманітності думок щодо змісту слів, які використовуються для визначення відповідного поняття, і більше ні в чому» [176].

Проте, у рамках дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні, безперечно необхідно «прислухатись» до думки П. М. Рабіновича, який зазначає (хоч і в контексті дослідження міжнародних стандартів прав людини), якщо стандарти прав людини мають відігравати бодай орієнтуючу, а нерідко й юридично – регулюючу роль, то їх інтерпретація повинна бути — принаймні у рамках певної сфери відносин — справді більш-менш уніфікованою [100, с. 18; 99, с. 20].

Крім цього, на основі проаналізованої наукової літератури та практики застосування стандартів доказування у вітчизняному кримінальному провадженні можна зробити висновок, що у континентальній системі права стандарти доказування дійсно відіграють більше орієнтуючу роль, наділені декларативним характером, у той час як у англо-американській системі права вони набувають юридично – регулюючого значення та отримали більш практичний характер в силу наявності у відповідній системі права менш формалізованого законодавства (відсутності чітких правових норм, які регулюють процес доказування, зокрема: законодавчого визначення поняття «доказ», переліку джерел доказів тощо) та наявності судового прецеденту як джерела права¹¹.

Насамкінець, варто зазначити, що з проблемою визначення поняття стандарту доказування тісно пов'язане питання про співвідношення таких категорій як «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання у кримінальному провадженні, а також з таким поняттям як «істина», яке буде розглядатись у підрозділі 1.3. цієї роботи.

1.2. Мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні

Для правильного розуміння суті поняття «стандартів доказування» необхідно визначити мету їхнього запровадження у сферу кримінального судочинства.

¹¹ Відповідний науковий висновок здійснений на підставі результатів наукових досліджень, які викладені у наступних підрозділах цього дисертаційного дослідження, а також результатів анкетування суддів, прокурорів та адвокатів за темою дисертаційного дослідження, наведених у додатку Б.

На основі проведеного аналізу доктринальних поглядів, слід зазначити, що мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні, як і їхнє поняття, тлумачиться у наукових дослідженнях неоднозначно. А саме, визначено, що стандарти доказування запроваджуються з метою:

- визначити відповідну модель процесуального доказування [38, с. 305];
- слугувати засобом (підставою) оцінювальної діяльності [25, с. 171 – 173];
- об'єктивізації результатів доказування [171, с. 50].

Коротко розглянемо кожну із них.

До складових елементів категорії «модель процесуального доказування», які виокремлюються у науці, відносяться: мета та завдання процесуального доказування; принципи кримінального процесу; права й обов'язки учасників процесу у сфері доказування; правила оцінки доказів; особливості формування доказів; специфіка обґрунтування переконливості тези захисту або обвинувачення в суді; правила розподілу тягаря доказування на досудових і судових стадіях [38, с. 305].

Як відомо, кожній моделі (типу, формі) кримінального процесу притаманна відповідна кримінально-процесуальна форма, яка і визначає порядок здійснення кримінального провадження в цілому, в тому числі сутність, зміст і порядок процесуального доказування. Стандарти доказування не можуть запровадити відмінну від відповідної процесуальної форми модель процесуального доказування. У такому розумінні, модель процесуального доказування буде обумовлюватися моделлю (формою, типом) кримінального процесу.

Таким чином, видається недоцільним визначати таку мету запровадження стандартів доказування, як встановлення відповідної моделі процесуального доказування, оскільки за її визначення відповідає кримінально-процесуальна форма, а категорія «стандарт доказування» буде розглядатись як її частина.

З огляду на це, також не можна погодитися з твердженням В. М. Іщенка про те, що стандарт доказування за зовнішнім проявом буде збігатися з поняттям «кримінально-процесуальна форма» [38, с. 305].

Як зазначає В. П. Гмирко: «поняття «стандарт» визначає сутність вимог і критеріїв, яким має відповідати певний повторюваний об'єкт конкретної діяльності, а тому він призначений слугувати засобом оцінювальної діяльності» [25, с. 171].

Як слушно вважає науковець, у діяльності оцінювання будь-якого явища важливе значення надається підставі оцінювання, тобто тому, з погляду чого виконується оцінювання [25, с. 173]. Такою підставою, на його думку, має слугувати стандарт доказування у кримінальному провадженні.

Відповідно до такого доктринального підходу, прийняття низки процесуальних рішень під час кримінального провадження здійснюється через призму оцінювання результату доказової діяльності суб'єктів кримінального провадження на предмет виконання чи не виконання відповідними суб'єктами нормативно закріплених вимог до їхньої доказової діяльності.

Варто зазначити, що з такою науковою позицією не погоджується В. М. Іщенко. У його розумінні, стандарт оцінки доказів не може зводитись до формулювання правила про сукупність положень, наявність яких у сумі гарантовано дає шуканий результат – підсумкове процесуальне рішення [38, с. 305].

Як відомо, за своєю природою будь-яка діяльність підпорядковується певним принципам, закономірностям. Не є винятком і кримінально-процесуальна діяльність у сфері доказування.

Однак, процес прийняття рішень у цій сфері наділений певними особливостями, оскільки передбачає як внутрішню (суб'єктивну), так і зовнішню (відносно об'єктивну) підстави (складові). До внутрішньої підстави прийняття рішень під час кримінального провадження належать закономірності перебігу психологічних, емоційних, вольових, розумових та інтелектуальних чинників, які в сукупності формують переконання та спонукають особу до прийняття відповідного рішення. Своєю чергою, до зовнішньої підстави належать результати доказової діяльності суб'єктів кримінального провадження, які, проте, є відносно об'єктивними оскільки не позбавленні повністю суб'єктивного сприйняття.

Якщо друга підстава фактично нормативно врегульована,¹² то щодо першої законодавець не полишає спроб та намагань «унормувати» і надати їй критерію об'єктивності.

М. Є. Шумило зазначає, що: «в кримінальному процесі існує, мабуть, найбільш гарантована система пізнання обставин кримінального провадження. Це забезпечується тим, що законодавець намагається найбільш повно нормативно врегулювати процес кримінально-процесуального пізнання. Однак, як вірно зазначається у науковій літературі, намагання законодавця встановити повний контроль над процесом формування знання про обставини скоєння кримінального правопорушення не може бути реалізоване до кінця, оскільки кримінально-процесуальний закон не в змозі проконтролювати хід розумових операцій у процесі формування внутрішнього переконання» [171, с. 47-49].

Як відомо, процес формування знання про обставини вчиненого кримінального правопорушення, від початку здійснення кримінального провадження і до його завершення, проходить шлях від ймовірного до достовірного. Ймовірне знання про обставини кримінального правопорушення відрізняється від достовірного ступенем доведеності факту та обґрунтованості тези, висловленої на його підтвердження. Паралельно з поступовим «змістовним» збільшенням та «нагромадженням» відповідного знання відбувається «укріплення» внутрішнього переконання.

Проте внутрішнє переконання, за яким здійснюється оцінка доказів на предмет їх достовірності та за яким приймається ціла низка процесуальних рішень під час кримінального провадження, може містити елемент випадковості та зловживання з боку слідчого, прокурора чи суду.

Тому, зважаючи на фактор невизначеності, у науці пропонується максимально «об'єктивізувати» таку суб'єктивну категорію як «внутрішнє переконання». Об'єктивізація результатів доказування, на думку М. Є. Шумила, означає, що суддя має зважати не на те, чи переконує його доказ, а будувати свої висновки на якомусь іншому критерію, який, проте, є обов'язковим та незалежним від погляду судді [171, с. 50].

¹² Наприклад, КПК України визначає перелік джерел доказів (засоби доказування), властивості доказів, правила визначення доказів недопустимими, процесуальний порядок та правила отримання (збирання) та оцінки доказів і т.п.

Таким «іншим критерієм» має стати стандарт доказування, який повинен послабити вплив суб'єктивного фактора на формування ймовірного та достовірного знання у кримінальному провадженні. Однак, як видається, стандарт доказування не повинен замінювати собою внутрішнє переконання, а повинен лише стати засобом правового контролю за його формуванням.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що кожний із доктринальних поглядів щодо визначення мети запровадження стандартів доказування, запропонованих В. П. Гмирком та М. Є. Шумилом, у науці кримінального процесу є по своєму виправданим та актуальним. Стандарти доказування, так чи інакше, спрямовані на процес формування підсумкового рішення у кримінальному провадженні. Вони стоять на шляху формування знання від ймовірності до його достовірності. На такій думці, свідомо чи несвідомо, сходиться наукова спільнота, незважаючи на розбіжності щодо визначення змісту поняття «стандарт доказування».

Таким чином, як видається, найповніше мету запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні розкривають обидві, запропоновані В. П. Гмирком та М. Є. Шумилом, концепції – одна з суб'єктивного боку (підстава для оцінювальної діяльності), інша – з об'єктивного (об'єктивізація результатів доказування).

Також, цікаво зазначити, що мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні в межах континентальної системи права, принципово відрізняється від її розуміння у системі англосаксонського права, а також від «першопочаткового» розуміння мети існування та функціонування стандартів доказування у сфері здійснення кримінального судочинства.

Річ у тім, що запровадження та розвиток стандартів доказування, зокрема такого стандарту доказування як «поза розумним сумнівом» бере свій початок ще від зародження християнської релігії та традиції і фактично обумовлений вирішенням питання, пов'язаного з розв'язанням тогочасної проблеми збалансування та гармонізації двох паралельних та невід'ємних сфер життєдіяльності людини: сфери здійснення «людського» правосуддя та сфери дотримання та виконання Божих законів («Божого» правосуддя).

Незважаючи на те, що стандарти доказування стали невід'ємною гарантією захисту прав та законних інтересів обвинуваченого (підсудного), та й загалом у сучасному розумінні набули статусу фундаментальних принципів права, особливо у країнах англосаксонської системи права, початкова ціль, задля якої запроваджувались стандарти доказування у кримінальний процес, не була спрямована на особу обвинуваченого (підсудного), зокрема на його захист.

Американський науковець Джеймс Вітман, досліджуючи питання походження такого стандарту доказування як «поза розумним сумнівом», зазначив: «походження розумного сумніву бере початок від давно забутого світу – світу до сучасної християнської теології, у якому тогочасні суспільні побоювання та інтерес були кардинально відмінними від тих, що панують у сучасному світі. Наше сучасне право є продуктом глибокої трансформації та еволюції «першо-початкового» права, у зв'язку з чим деякі давні релігійні основи (підвалини, устої) кримінального судочинства були забуті. Розумний сумнів спочатку не був спрямований на захист підсудного. Навпаки він мав істотно іншу мету. Це може прозвучати дивно, але стандарт «розумний сумнів» спочатку був пов'язаний із захистом душ присяжних від прокляття та осудження» [230, с. 2].

На думку дослідника, враховуючи богословське коріння кримінального процесу, «суддівство» приносило великі загрози та небезпеку для душ тих, хто його здійснював, оскільки: «у християнському минулому, під час здійснення кримінального судочинства на карту було поставлено більше, ніж просто доля обвинуваченого. Доля тих, хто здійснював правосуддя (*sat in judgment*) також була поставлена на карту, а відома судова заборона: «*Judge not lest ye be judged!*» («Не судіть і не судимі будете») мала конкретне значення: засудження невинного, у християнській традиції, вважалось потенційним смертним гріхом» [230, с. 3].

Стандарти доказування були одними із багатьох правил та процедур, які розвивались у відповідь на таку ймовірну загрозу. Вони уособлювали собою теологічну доктрину, призначену для заспокоєння присяжних та для того, щоб вони могли засуджувати особу, не ризикуючи при цьому їх власним «порятунком» («спасінням

душі») [230, с. 3]. Детальніше це питання буде розглядатись у підрозділі 2.2. цієї роботи.

1.3. Роль (значення) стандартів доказування у процесі формування знання про обставини кримінального провадження

Як зазначалося у підрозділі 1.1. цієї роботи, з поняттям стандартів доказування тісно пов'язане питання про співвідношення таких категорій як «ймовірність», «вірогідність», «достовірність» та «істинність» знання у кримінальному провадженні.

Подекуди у науковій літературі можемо віднайти приклади визначення стандартів доказування як балансу ймовірностей, який необхідний для того, щоб визначити, до якого ступеня достовірності повинна доказувати сторона, на якій лежить тягар доказування [105, с. 287]. У розумінні Б. П. Ратушної стандарт доказування це критерій достовірності результату судового пізнання [105, с. 282]. В. М. Іщенко зазначив, що стандарт доказування впливає з якісного рівня ймовірності знання [38, с. 304]. У трактуванні І. Л. Петрухіна, концепція розумного сумніву, який є одним із стандартів доказування у кримінальному провадженні, взагалі відкинула вимогу встановлення істини і замінила його допущенням високої ймовірності висновку [89, с. 19]. В. В. Вапнярчук неодноразово послуговувався категоріями «ймовірності» та «достовірності» знання вході дослідженні стандартів доказування у кримінальному провадженні [13, с. 101 – 110]. Інші автори розуміють під стандартом доказування достатній ступінь ймовірності знання при прийнятті суддею рішення у кримінальному провадженні, тобто такий ступінь ймовірності, який дозволяє розсіяти суду сумніви у конкретній справі [30, с. 58; 16, с. 453]. Таким чином, питання співвідношення ймовірності та достовірності знання у кримінальному провадженні є невід'ємною складовою у змісті поняття стандартів доказування.

Питання виокремлення ймовірного, вірогідного, достовірного знання у кримінальному процесі, а також безпосереднє дослідження відповідних категорій ставало предметом розгляду та переосмислення серед наукової спільноти безліч раз і по

суті триває десятиліттями. Однак, запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні «підняло» відповідну дискусію на якісно новий рівень.

Річ у тім, що протягом тривалого періоду переосмислення ймовірності, вірогідності та достовірності не лише як філософських, але як і правових категорій, відбувалось в рамках дослідження питання існування (необхідності існування) істини у кримінальному процесі. При цьому, дискусія серед науковців переважно зводилась до питань якою саме повинна бути істина у кримінальному провадженні: об'єктивною чи формальною та яке її значення у кримінальному провадженні, тобто для чого вона потрібна у кримінальному провадженні: як мета усього кримінального провадження, принцип кримінального процесу чи як певний орієнтир, ціннісний критерій у кримінальному судочинстві [7, с. 422; 78, с. 675; 85, с. 76 – 78]. Проте, ймовірність та достовірність знання під час застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні не повинні досліджуватись та розглядатись у «системі координат» встановлення істини у кримінальному судочинстві. Як вже неодноразово зазначалось, стандарти доказування взагалі не передбачають та не мають на меті встановлення будь – якої істини у кримінальному провадженні, чи то формальної (юридичної), чи тим більше об'єктивної [24, с. 228]. У кримінальному провадженні стандарти доказування «вимагають» правильного прийняття рішення в рамках змагального кримінального процесу, тобто з врахуванням виконання сторонами тягаря доказування та переконання та розумінням «пріоритетності» прав людини у кримінальному судочинстві. В такому контексті варто погодитись із думкою, висловленою у науковій літературі про те, що загалом істина не відіграє якоїсь особливої ролі у змагальному кримінальному процесі, значно поступаючись доцільності [85, с. 77].

Що ж таке «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання ? Як співвідносяться відповідні поняття у кримінальному провадженні ?

Буквально «достовірний» означає «такий, який не викликає сумніву, точний, цілком вірний, а «ймовірний» визначається як «можливий» [131, с. 338]. В свою чергу, термін «вірогідний», «вірогідність» переважно використовується як синонім слова «достовірний», «достовірність» [171, с. 44; 91, с. 62; 128, с. 107; 130].

Однак, серед науковців не склалось єдиної думки при відповіді на питання як саме ці категорії співвідносяться у кримінальному провадженні.

Так, М. Є. Шумило зазначив, що ймовірність та вірогідність – це різні сторони знання. При цьому, вірогідне знання має свої ступені і форми, однією з яких є ймовірність. Такий підхід, за словами науковця, дав підстави для визнання ймовірності як етапу пізнання на шляху до вірогідності. Тому, ймовірність є ні чим іншим, як мірою можливого [171, с. 45]. Однак, як зазначає науковець, треба мати на увазі, що ймовірне знання не є обов'язково неістинним [171, с. 48].

Таким чином, науковець виокремлює ймовірність як певний рівень вірогідності. Своєю чергою, відповідно до такого підходу, вірогідність ототожнюється з достовірністю, а «істинність» так би мовити «супроводжує» або «не супроводжує» ймовірність знання. Схожі погляди висловлюють М. А. Погорецький та М. С. Строгович зазначаючи, що категорії ймовірності і вірогідності є ступенями пізнавальної діяльності [91, с. 63; 154, с. 84 – 85].

Протилежної думки дотримується Б. П. Ратушна, яка зазначає, що достовірність та ймовірність є **синонімічними** характеристиками результату судового пізнання. Однак, на її думку, коли йдеться про судові знання, потрібно використовувати термін «достовірність» як таку їх характеристику, що означає «максимальне наближення суду до повного і правильного встановлення фактичних обставин судової справи» [105, с. 287]. У судовому правозастосуванні істинне знання можливе лише щодо встановлення окремих, одиничних фактів. А результат судового пізнання складається з суми знань про окремі факти, одні з яких можуть бути об'єктивно істинними, інші ж – ймовірними. Тому, як продовжує науковець, результат судового пізнання завжди містить елемент ймовірності, через що застосовувати для характеристики таких знань термін «істина» видається необґрунтованим [105, с. 289]. Крім цього, у науковій літературі зазначається, що доказ – вірогідне знання, а вірогідним може бути доказано лише вірогідне, а не істинне. У такому контексті, судову достовірність можна розглядати лише як сукупність вірогідностей» [57, с. 474, с. 514].

Таким чином, у науці кримінального процесу існує щонайменше два наукових підходи щодо визначення механізму формування «достовірності» знання у кримінальному провадженні.

Відповідно до першого, саме внаслідок поступового «наростання», «збагачення» ймовірного знання у процесі пізнання обставин кримінального провадження, тобто якісного поступового переходу та перетворення ймовірного знання, отримується достовірне. Згідно з другим – достовірний висновок про обставини конкретного провадження формується на підставі узагальнення сукупності окремо взятих, одиничних ймовірних та достовірних знань, внаслідок чого за результатами якісної переваги останніх і отримується загалом («загальне») достовірне знання про обставини конкретного кримінального провадження.

Проте, як видається, останній науковий підхід притаманний іншим видам судочинства, зокрема цивільному, господарському, адміністративному та не може використовуватись у кримінальному судочинстві, оскільки, в будь – якому випадку за результатами судового розгляду кримінального провадження повинен сформувався однозначний достовірний висновок про обставини кримінального провадження. З врахуванням поглядів Б. П. Ратушної, можна стверджувати, що якщо «достовірне» знання буде формуватись лише на основі простої переваги одних «достовірних» знань над певною частиною ймовірних, то висновок суду про обставини кримінального провадження загалом не позбавиться ймовірнісного характеру, що унеможливило б ухвалення обвинувального вироку у кримінальному провадженні, оскільки, як справедливо зазначають О. Г. Шило, Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна: «ймовірний висновок означає відсутність однозначності отриманого судом знання, яке в силу своєї невизначеності не може бути покладено судом у підґрунтя обвинувального вироку» [51, с. 180]. Своєю чергою, достовірний висновок означає, що він є однозначним, обґрунтованим, тобто вичерпно доведеним під час доказування встановленими в законі процесуальними джерелами та таким, що відповідає встановленій та перевіреній судом сукупності доказів [51, с. 180]. На думку М. А. Погорецького, «кількісне збільшення ймовірного знання ще не призводить до вірогідності, із суми ймовірностей не народжується вірогідність, тому що, як і раніше, якою би високою не стала ступінь

ймовірності, ми маємо справу тільки з припущенням» [91, с. 64]. Не викликає жодних заперечень також твердження А. В. Піюка, який зазначив, що «якщо щось залишилось недоказаним, якщо будь-які докази вини обвинуваченого залишаються сумнівними, суддя не має морального права ухвалити обвинувальний вирок у кримінальному провадженні, а в кінцевому результаті не важливо, як буде називатись результат кримінально-процесуального доказування: «істина» чи «доказана достовірність»» [90, с. 43].

Крім цього, на підтвердження того, що ймовірність знання у кримінальному провадженні наростає поступово до «межі» за якою формується достовірне знання, свідчить наявність стадій у кримінальному провадженні (тобто стадійна побудова кримінального провадження загалом) та мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні. На додачу, наукова спільнота невпинно твердить, що кінцеве рішення у кримінальному провадженні приймається на підставі не повного знання, а лише такого його обсягу, який формує внутрішнє переконання, і це призводить до недоцільності подальшого дослідження обставин провадження, оскільки саме такої достовірності знань вимагає закон для прийняття рішення про винуватість особи у змагальній моделі кримінального процесу [105, с. 284; 171, с. 47; 13, с. 101; 8, с. 28].

У контексті викладеного, варто погодитися з думкою висловленою у науковій літературі про те, що «основною кінцевою метою будь – якого процесу пізнання є отримання знань, максимально наближених до об’єктивної реальності, іншими словами – доказування у кримінальному провадженні спрямовано на отримання достовірних знань, перш за все щодо події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого» [51, с. 180].

Таким чином, ймовірність знання безперервно «супроводжує» певні етапи досудового розслідування кримінального провадження, зокрема, від моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, прийняття низки поточних процесуальних рішень (про затримання особи, застосування запобіжних чи інших заходів забезпечення кримінального провадження, проведення певних слідчих дій), повідомлення про підозру та складання обвинувального акта. При цьому,

невід'ємною властивістю ймовірності знання у кримінальному провадженні є її здатність «поступового якісного збагачення», оскільки ймовірність знання на етапі складання обвинувального акту повинна бути якісно вищою, ніж на етапі повідомлення особі про підозру. Саме тому, як справедливо стверджує М. Є. Шумило, у кримінальному провадженні з'явилися оцінки таких знань, як маловірогідні, достатньо вірогідні або з малою чи великою вірогідністю [171, с. 45].

Звертає на себе увагу думка О. О. Ейсмана щодо способу (механізму) формування достовірного знання у кримінальному провадженні. Річ у тім, що у радянській доктрині кримінального процесу по суті будь – яка градація достовірності знання у кримінальному провадженні заперечувалась. «Достовірність» розглядалась як суворо однозначна категорія, яка не мала жодних ступенів чи рівнів формування (утворення). У зв'язку з цим, О. О. Ейсман задав дуже логічні запитання: якщо достовірність не має жодних ступенів, то як це твердження співвідноситься з вимогою поступового переходу від незнання до достовірного знання у кримінальному провадженні? Як інтерпретувати «стрибок» від першого до другого, якщо перехід між ними заборонений? [173, с. 93].

Відповідаючи на ці запитання, науковець зазначив, що доказування є процесом пізнання певних явищ, тому цей процес проходить ряд ступенів від знання до незнання, від гіпотези до обґрунтованості, а терміни «ймовірність», «достовірність» фіксують та позначають ці ступені. Однак, на думку науковця, «достовірність» – це поняття, яке відповідає «кінцевому пункту призначення» доказування (обґрунтування) у кримінальному процесі: «саме тому, ми не можемо говорити про те, що достовірність може бути більшою або меншою, повною або обмеженою (неповною), як і не можемо говорити про те, що достовірність – це дуже висока ступінь ймовірності» [173, с. 96].

На підставі таких висновків, дослідник стверджує: «діалектиці переходу кількості в якість відомі такі поняття як «межа», «міра» або «вузлові точки», в яких поступові кількісні зміни переходять в нову якість, а терміни «ймовірність» («вірогідність»), «достовірність» фіксують саме такі вузлові точки в розвитку процесу пізнання. Але між ними є різниця. Поняття «достовірність» завжди відноситься до завершального (заключного) ступеня (етапу) процесу, і тільки до нього. Своєю чергою, поняття

«ймовірність» ми відносимо безпосередньо до всього попереднього процесу пізнання, розбиваючи його на окремі відрізки (малоймовірні, рівно ймовірні, досить ймовірні тощо)» [173, с. 96 – 97].

У такому контексті можна погодитися з думкою О. О. Ейсмана про те, що відповідна інтерпретація «достовірності» в кримінальному процесі, при якій вона залишається однозначною та такою, що не має ступенів, не суперечить думці про поступовість процесу обґрунтування знання у кримінальному провадженні [173, с. 97].

Однак, на основі дослідження наукових позицій щодо визначення способів (механізмів) формування достовірності знання у кримінальному провадженні, варто зазначити, що наукова спільнота під час дослідження відповідної проблематики не осмислила питання розмежування таких категорій як «достовірність доказів» та «достовірність встановлення обставини кримінального провадження» (встановлення обставини кримінального провадження «з достовірністю»).

Відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють **кожний доказ** з точки зору належності, допустимості, **достовірності**, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [55]. Як видається, достовірність доказу не має жодних ступенів. За результатом оцінки доказ визнається або достовірним, або не достовірним. Однак встановлена достовірність доказу не передбачає автоматичного достовірного встановлення обставини кримінального провадження. Наприклад, непрямі докази є достовірними (принаймні їхня достовірність завжди презюмується), проте такі докази підтверджують певну обставину кримінального провадження з деякою ймовірністю. Крім цього, варто підтримати позицію Д. Б. Сергєєвої, яка вважає, що достовірність доказу – це суб'єктивна властивість фактичних даних, що становлять зміст доказу, з високим ступенем **ймовірності** встановлювати наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, засноване на внутрішньому переконанні суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні

всіх обставин кримінального провадження [128, с. 110]. Формування знання про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні здійснюється на підставі оцінки сукупності доказів. Але встановлена достовірність доказу або навіть певної сукупності доказів на певному етапі кримінального провадження не може гарантувати достовірного встановлення певної обставини кримінального провадження (наприклад, і зокрема, винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення). Як зазначається у науковій літературі, достовірність може відноситись як до кожного окремого доказу, отриманого у кримінальному провадженні (наприклад показання свідка), так і до «загального висновку, який отримується із сукупності доказів» [173, с. 93]. Таким чином, достовірність доказу та достовірно доведена винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення у кримінальному провадженні це не одне і теж.

У такому контексті, можна зазначити, що у кримінальному провадженні розмежовуються поняття «достовірність доказу» та «достовірність встановлення обставини» кримінального провадження (встановлення обставин з достовірністю). І саме для встановлення достовірності доведення обставини кримінального провадження запроваджуються стандарти доказування. Система стандартів доказування, по суті, покликана забезпечити «достовірність» результату отримання знання про обставини кримінального провадження.

Питання виокремлення «достовірності доказу» та «достовірності встановлення обставини» у кримінальному провадженні тісно пов'язане із проблемою можливості оцінки обставин кримінального правопорушення у кримінальному провадженні.

Серед науковців не склалось єдиної позиції щодо виокремлення об'єктів, які підлягають оцінці у кримінальному провадженні. Так, на думку І. М. Лузгіна, об'єктами процесуальної оцінки є обставини кримінального правопорушення; ситуації, які виникають під час проведення окремих слідчих дій; тактичні та технічні способи і засоби виявлення та дослідження доказів; процесуальні рішення, які приймає слідчий; план розслідування; інформація отримана від спеціалістів та інше [61, с. 180 – 181]. Натомість, М. М. Михеєнко стверджував, що об'єктами кримінально-процесуальної оцінки можуть бути лише докази та їхні джерела. При цьому, науковець повністю

заперечує можливість віднесення обставин кримінального правопорушення до об'єктів оцінки, оскільки, як зазначає науковець, вони підлягають лише встановленню, але ні в якому разі оцінці [69, с. 110; 73, с. 117].

Як видається, до об'єктів оцінки слід віднести не лише докази та їхні джерела, але й безпосередньо обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. На такий висновок наштовхує положення ч. 4 ст. 17 КПК відповідно до якої усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи [55]. Звідки такі сумніви, якщо у кримінальному провадженні досліджуються (оцінюються) достовірні¹³ докази у їх сукупності? Це означає, що сукупність достовірних доказів може встановлювати обставину кримінального провадження з певною ймовірністю. Що, в свою чергу, означає, що обставина не доведена. Таким чином, суд у нарадчій кімнаті оцінює не лише докази, але й те чи доведена обставина кримінального провадження з врахуванням виконання сторонами кримінального провадження тягара доказування та переконання на відповідність певному стандарту доказування. А встановити доведеність обставини кримінального провадження можна лише оцінивши її. Встановлення обставини без її оцінки не можливе. Таким чином, суд встановлює достовірність чи недостовірність доказу, а також доказаність чи недоказаність обставини відповідним доказом.

В такому аспекті, можемо говорити про те, що достовірність доказу та, наприклад, достовірність встановлення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення – не одне і теж, оскільки друге передбачає накопичення знання про відповідну обставину кримінального провадження, його збільшення за змістом. Знання про обставини кримінального провадження передбачають певну градацію від їхньої ймовірності до достовірності, що призводить до поступового «укріплення» переконання у правильності висновків щодо відповідної обставини та необхідності прийняття того чи іншого рішення. Достовірність встановлення обставини наростає

¹³ З цього приводу видається слушною позиція Д. Б. Сергєєвої, яка вважає, що у випадку, якщо встановлено, що фактичні дані, отримані суб'єктом доказування та закріплені у відповідному процесуальному джерелі, не відповідають критерію достовірності, то вони не можуть становити зміст доказу, що означає, що **недостовірних доказів** у кримінальному провадженні **не існує**. Іншими словами, якщо фактичні дані, що становлять зміст доказу в процесі його перевірки та оцінки втрачають властивість достовірності, то їх єдність із процесуальним джерелом втрачає процесуальне значення доказу у кримінальному провадженні. На погляд науковця, у такому випадку ці дані та їх процесуальні джерела мають значення матеріалів кримінального провадження [128, с. 108].

поступово, а рівень обґрунтованості знання про обставини кримінального провадження повинен безперервно підвищуватись у процесі здійснення кримінального провадження.

В межах дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні нез'ясованим залишається питання про існування «вірогідності» знання у кримінальному провадженні. Аналізуючи наукові позиції щодо механізму формування знання про обставини кримінального провадження, можемо простежити, що «вірогідність» знання як окрема самостійна категорія науковою спільнотою не виокремлюється. Так, наприклад, найчастіше науковці ототожнюють вірогідність із достовірністю знання у кримінальному провадженні [171, с. 44; 91, с. 62; 128, с. 107; 130]. Проте, як видається, у сфері здійснення кримінального судочинства поряд із ймовірністю та достовірністю знання існує також вірогідність знання у кримінальному провадженні і спроба ототожнювати відповідну категорію із «ймовірністю» чи «достовірністю» не є до кінця виправданою.

Як зазначається у науковій літературі, поняття «достовірність» є словотворчо мотивованим для розуміння та сприймається як «достатня вірність» [8, с. 27; 87, с. 133]. Дотримуючись такої лінії (послідовності) мислення, можемо зазначити, що «вірогідність» сприймається як «те, що гідне віри». І вже з такого морфологічного дослідження можна зробити висновок про те, що «вірогідність» та «достовірність» знання не тотожні поняття, оскільки те, що «гідне віри» не завжди є «достатньо вірним» або «достеменно вірним»¹⁴.

У такому контексті, видається більш доречною думка про наближеність вірогідності скоріше до ймовірності знання у кримінальному провадженні, ніж до достовірності. Проте, говорити про повну тотожність цих понять не варто. Існує думка про те, що «ймовірність» орієнтовна на майбутнє (щось, що може «отак» статись). Своєю чергою, «вірогідність» орієнтована на минуле (щось «отому» станеться) [33]¹⁵.

¹⁴ Однак, якщо розглядати «достовірність» як те, що «достойне віри», то в такому аспекті ця категорія нічим не буде відрізнятися від «вірогідності». Проте, на підставі наукового дослідження, варто зазначити, що, хоч вищенаведені категорії є синонімічними у семантичному значенні, проте в «правовому полі» (юридичному значенні) вони є відмінними.

¹⁵ По суті, «вірогідність», на відміну від «ймовірності», орієнтована на певних вихідних даних, має певну фактичну основу (підставу). Так, наприклад, у тексті КПК України згадується термін «вірогідність». Зокрема, у ч. 3 ст. 35 КПК України зазначається, що визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або колеґії суддів для конкретного судового провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів, скарги, клопотання, заяви чи іншого процесуального документа за принципом **вірогідності** [55]. Чому законодавець зазначив про принцип вірогідності, а не ймовірності? Тому, що визначення

Минуле є певніше, бо воно вже сталося. Майбутнє може зазнати непередбачуваних змін (перешкод), тому і є непевним, тобто ймовірним [33]. З цього випливає висновок, що вірогідність відрізняється від ймовірності ступенем обґрунтованості «віри» у припущення. Однак, суд повинен оперувати лише «вірогідними» знання і якщо ймовірні висновки (знання) сторони обвинувачення не набудуть ознак вірогідності (тобто необхідного ступеня обґрунтованості) у судовому засіданні, то вони не можуть стати підставою для прийняття суддею відповідного рішення у кримінальному провадженні (на стадії досудового розслідування). «Вірогідність» це найвища ступінь ймовірності і лише такого максимального ступеня обґрунтованості може досягти знання на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

Підтвердженням такого висновку можуть слугувати стандарти доказування у кримінальному провадженні, які використовуються (досягаються) у стадії досудового розслідування – «переконання за більшої вірогідності» та «вагоме переконання» [134, с. 236]. Наприклад, у ч. 3 ст. 87 проекту КПК 2008 р. «переконання за більшою вірогідністю» визначалось як переконання, яке випливає із неупередженого та добросовісного розгляду всіх наданих сторонами доказів і свідчить, що висновок про існування або відсутність тієї обставини чи сукупності обставин, які доводить сторона, є більш **вірогідним**, ніж протилежний висновок. Своєю чергою, у ч. 5 ст. 110 проекту КПК 2007 р. «вагоме переконання» означало, що наявні на момент прийняття рішення докази створюють дуже велику **вірогідність** того, що твердження відповідає дійсності.

Таким чином, у сфері здійснення кримінального судочинства існують такі філософські та правові категорії як «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання про обставини кримінального провадження, а стандарти доказування позначають «вузлові точки» формування цих категорій у кримінальному провадженні.

До слова, варто зазначити, що у науковій літературі згадується про те, що у США стандарт доказування «поза розумним сумнівом» застосовується як щодо доведеності вини особи, так і під час оцінки доказів [8, с. 27]. Зокрема, А. М. Безносьок зазначає, що

конкретного судді (запасного судді, слідчого судді) або колеґії суддів здійснюється з врахуванням конкретних даних (певних критеріїв). Так, відповідний принцип вірогідності враховує кількість проваджень, що знаходяться на розгляді у судді, заборону брати участь у перевірці вироків та ухвал для судді, який брав участь в ухваленні вироку або ухвали, про перевірку яких порушується питання, перебування судді у відпустці, на лікарняному, у відрадженні та закінчення терміну їх повноважень.

під доказом поза розумним сумнівом і достовірним доказом розуміється одне й те ж. Науковець звертається до визначення «доказу поза розумним сумнівом», надане американською юридичною електронною бібліотекою, відповідно до якого це доказ «такого переконливого характеру, що ви були б готові покладатися на нього і діяти без вагань у найважливіших власних справах. Втім це не означає абсолютну впевненість» [8, с. 27]. Проте, як видається, поділ стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні на «стандарт оцінки доказу» та на «стандарт доведення вини» потребує деякого уточнення.

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у країнах з англосаксонською системою права, зокрема США, дійсно використовується під час оцінки доказів у кримінальному провадженні. Однак, у відповідності до такого стандарту доказування оцінюється не стільки достовірність безпосередньо змісту фактичних даних (інформації, яку містить доказ) та дотримання форми їх отримання (оцінка, пов'язана з дотриманням правил допустимості доказу), скільки **можливість** відповідного змісту доказу, тобто інформації, яку він містить про кримінальне правопорушення, **довести** одну з обставин кримінального провадження, зокрема винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення (оцінюється «ступінь» підтвердження (встановлення) обставини доказом). У такому аспекті, досить показовою видається думка, висловлена у науковій літературі про те, що достовірність процесуальних доказів – це результат позитивної оцінки **ступеня** їхньої **інформаційної придатності** правильно висвітлювати факти предмета доказування з огляду на зміст інформації та якість її процесуальних джерел [23, с. 24].

Також, варто зазначити, на не зовсім правильному «осмисленні» науковцем та перекладі поняття «proof». Відповідна американська електронна бібліотека, до якої звертається науковець, надає визначення поняття «proof beyond reasonable doubt», що перекладається не як «доказ поза розумним сумнівом», а як «доведеність (доказаність) поза розумним сумнівом» [208]. Оскільки, як вже зазначалось, поняття «proof» означає не «доказування» або «доказ», а – «доведеність», «доказаність» і визначається у американській науковій літературі як «те, що отримано внаслідок ефекту, враження, впливу доказу»; «це встановлення факту (обставини) доказом»; «це отримана

переконаність, упевненість судді чи присяжних у достовірності знання (своїї думки) про фактичні обставини кримінального провадження, які стверджуються (заявляються), внаслідок прояву, «демонстрації» (подання) доказу»; «proof передбачає переконаність» [201, с. 26].

На завершення варто наголосити, що у країнах з континентальною системою права стандарти доказування розглядаються з точки зору «виправдання власних дій» у разі «випадкового» засудження невинуватого (пояснення (обґрунтування) → засудження невинуватого). Породженню та існуванню системи такого роду сприяє все ще існуюча застаріла «історично невмируща» дискусія навколо концепції необхідності встановлення «істини» (чи то «достовірності», чи то «високого ступеня ймовірності») у кримінальному провадженні та неправильне буквальне розуміння принципу «невідворотності покарання». Натомість у країнах із змагальною формою кримінального процесу стандарти доказування виступають поясненням «виправдання ймовірно винуватого» та служать «еталоном» гарантій захисту прав обвинуваченого у кримінальному провадженні (пояснення (обґрунтування) → виправдання винуватого).

Стандарти доказування у кримінальному провадженні треба розглядати не з погляду доведення **«достовірності винуватості»**, а з позиції встановлення **«ймовірності невинуватості»** особи у вчиненні кримінального правопорушення. Лише за такого сприйняття та усвідомлення суті стандартів доказування у кримінальному провадженні вони зможуть належно «функціонувати» у сфері здійснення кримінального судочинства незалежно від форми (типу, моделі) кримінального процесу.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що стандарти доказування у кримінальному процесі є запорукою як правильного встановлення обставин кримінального провадження (формування знання про них), так і успішної реалізації завдань кримінального процесу загалом.

1.4. Класифікація стандартів доказування у кримінальному провадженні

Удосконалення процесуального забезпечення права на захист під час кримінального провадження є одним із завдань, яке передбачене Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки, схваленої указом Президента України від 20 травня 2015 року [165]. Виконання відповідного завдання повинне здійснюватись шляхом формалізації стандартів доказування для більшої зрозумілості та передбачуваності процесуального законодавства і відповідної практики, яка є одним із засобів виконання вищенаведеного завдання.

Своєю чергою, для кращої формалізації стандартів доказування у кримінальному провадженні видається за необхідне виокремлення їхніх видів.

Певні спроби виокремлення видів стандартів доказування у кримінальному провадженні можемо віднайти у працях тих небагатьох українських та зарубіжних науковців, які досліджували цю теоретичну конструкцію.

Відтак, розглянемо запропоновані науковою спільнотою певні класифікації стандартів доказування у кримінальному провадженні.

Так, В. М. Іщенко здійснив класифікацію стандартів доказування за такими підставами:

1. За задачами кримінально-процесуального доказування (усунення соціального конфлікту, чи забезпечення невідворотності кримінального покарання за вчинений злочин): на стандарти приватно-позовних, приватно-публічних і публічно-позовних порядків.
2. За ступенем тяжкості вчиненого злочину: на стандарти спрощених, звичайних і спеціальних процедур провадження по кримінальній справі.
3. За способами формування доказів і критеріями їх допустимості: на стандарти відкритого та обмежено-відкритого доказування. Обмежено-відкрите доказування повинно допускатися у тих процедурах, де розслідування злочину, поряд з іншими способами, відбувається шляхом проведення негласних слідчих дій.

4. За тягарем доказування та правилами оцінки доказів: на стандарти «усунення розумних сумнівів»; «доведеності винуватості особи у вчиненні злочину»; та «встановлення об'єктивної істини» [38 с. 305].

Позитивно оцінюючи намагання цього науковця запропонувати «авторське» виокремлення видів стандартів доказування, все ж варто зауважити, що відповідна класифікація не те, що не сприяє більш глибокому осмисленню правової природи та суті стандартів доказування, а навпаки, сприяє виникненню ще більшої кількості нез'ясованих питань та плутанини у спробі їх формалізації. З цього приводу варто погодитись із Б. П. Ратушною, яка зазначає: «...вказана класифікація не може бути підтримана, оскільки є невиправдано громіздкою та містить низку суперечливих підстав, що стосуються не стільки якості судового знання, скільки завдань судового (зокрема кримінального) процесу чи способу та порядку отримання доказів» [105, с. 287].

В. В. Вапнярчук виокремив **об'єктивні** стандарти доказування, які притаманні державам англосаксонської правової системи («поза розумним сумнівом», «баланс ймовірностей», «обґрунтована підозра» та ін.) та **суб'єктивний** стандарт доказування, який існує у країнах континентальної правової системи (стандарт – «за внутрішнім переконанням») [13, с. 100]. Як видається, такий науковий підхід є надзвичайно умовним. Оскільки усі стандарти доказування за своєю природою є суб'єктивними чи принаймні напів об'єктивними (об'єктивно – суб'єктивними). Відповідні стандарти доказування створюють «ілюзію об'єктивності», оскільки будь – яке процесуальне рішення у кримінальному провадженні приймається ніким іншим – як людиною, і лише за її внутрішнім переконанням. В даному випадку, як видається, ми можемо говорити лише про максимальну «об'єктивізацію» результатів доказової діяльності суб'єктів кримінального провадження, на якій неодноразово наголошував М. Є. Шумило [39, с. 50 – 51].

Найбільш виправданим можна визнати науковий підхід щодо виокремлення видів стандартів доказування у кримінальному провадженні, запропонований К. Б. Калиновським. Науковець виокремлює *загальний* стандарт доказування для встановлення однорідних груп юридичних фактів і закріплений у законі та *окремі*

стандарти доказування конкретних юридичних фактів, які вироблені у правозастосовній практиці (типовий набір доказових фактів, які доводять мету збуту наркотичної речовини, особливу жорстокість, осудність підсудного та ін.) [39, с. 245 – 249]. Крім цього, загальний стандарт доказування поділяється на: загальний стандарт «із достовірністю» та загальний стандарт «із вірогідністю». Відповідний науковий підхід підтримують М. Є. Шумило та Б. П. Ратушна [105, с. 287; 171, с. 51].

Однак, подальшого детального наукового осмислення відповідні види стандартів доказування отримали у наукових працях В. П. Гмирка, який цілком солідарний із позицією К. Б. Калиновського. Як вважає В. П. Гмирко, стандарт доказування «з достовірністю» для сторони обвинувачення означає для неї виконання нормативних вимог про те, що: 1) усі реально можливі версії в справі перевірено; правнорелевантні обставини кримінального провадження встановлено в суді на підставі достатньої сукупності доказів і доводів; 2) реально обґрунтовані сумніви щодо доказаності окремих правнорелевантних обставин провадження усунено завдяки раціональному висновку про перевагу доказів і доводів обвинувачення над доказами та доводами сторони захисту [25, с.176].

Безсумнівно варто погодитись із ще однією думкою В. П. Гмирка про те, що: «...дія стандарту «з достовірністю» поширюється передусім на сферу видавання процесуальних рішень про доказаність обвинувачення, а дія стандарту «з вірогідністю» поширюється вже на царину інших процесуальних рішень, де він може існувати в декількох модифікаціях залежно від специфіки конкретного рішення» (наприклад, у випадку затримання особи, прийняття рішення про проведення певних примусових слідчих дій чи у випадку прийняття рішення про обрання запобіжних заходів) [25, с. 176 – 177].

Також, на думку відповідного науковця, з врахуванням і у відповідності до засади *favor defensionis* (сприяння захисту) у кримінальному провадженні, для сторони захисту необхідно встановити **пільговий** стандарт доказування власних тверджень – стандарт доказування «з вірогідністю», щоб поставити під сумнів обґрунтованість обстоюваного в суді обвинувачення [24, с. 241].

З огляду на зазначене, Б. П. Ратушна вважає за доцільне класифікувати стандарти доказування на ступені вищого і середнього рівня наближення до повного і правильного встановлення фактичних обставин справи [105, с. 287]. Натомість низький ступінь ймовірності свідчить про недоведеність фактичних обставин справи та недотримання стандарту доказування.

Така лінія (послідовність) мислення простежується також і в поглядах Т. В. Рудої, яка висловила думку про те, що у національному судочинстві слід запровадити два стандарти оцінки доказів – «ймовірність» та «переконливість» [124, с. 15]. Зокрема, як зазначає Т. В. Руда, для цивільного процесу стандарт «ймовірність» доцільно застосовувати у деяких випадках при попередній оцінці доказів, коли немає необхідності в тому, щоб докази переконували в існуванні або відсутності певної обставини, а лише дозволяли припустити певний висновок (наприклад, при вирішенні питання про забезпечення позову чи забезпечення доказів). Водночас при остаточній оцінці доказів суддя має дотримуватися стандарту «переконливості», оскільки при ухваленні судового рішення докази мають впевнювати суд в існуванні певної обставини [124, с. 15–16]. Однак, як продовжує науковець: «...якщо є докази на користь протилежного твердження – про відсутність таких обставин, то вони не повинні породжувати вагомих сумнівів у тому, що ці обставини дійсно були. Інакше суд має зробити висновок про недоведеність певної обставини. Але при цьому потрібно враховувати законодавчі презумпції, відповідно до яких певну обставину потрібно вважати встановленою, якщо не буде наведено переконливих доказів щодо відсутності цієї обставини» [125, с. 109].

Своєю чергою, як видається, з врахуванням запропонованого наукового підходу щодо поділу стандартів доказування, сфера застосування стандарту «ймовірність» у кримінальному провадженні поширюється щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів), надання дозволу на проведення певних слідчих дій тощо, тобто – на прийняття проміжних рішень у провадженні. Натомість, стандарт доказування «переконливість» – при ухваленні кінцевого рішення у кримінальному провадженні.

Принагідно варто зауважити, що ця думка зовсім не нова і по суті тотожна науковому підходу щодо поділу стандартів доказування «із вірогідністю» та «із достовірністю», запропонованого К. Б. Калиновським.

Ще у 1823 році суддя Дж. Холроуд висловивши свою думку про те, що «чим вищий ступінь тяжкості вчиненого злочину, тим «сильніший» стандарт доказування вимагається для обвинувачення та засудження особи за його вчинення», започаткував дискусію серед американських та англійських науковців про те чи буде виправданою необхідність досягнення та встановлення однакового стандарту доказування у кримінальних провадженнях щодо різних за тяжкістю кримінальних правопорушень [207, с. 135; 193, с. 13; 208, с. 26].

З такого погляду суддя Дж. Холроуд запровадив класифікацію стандартів доказування в залежності від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Однак, при цьому, на жаль, не зазначив який стандарт доказування повинен застосовуватись до відповідного ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, за винятком того, що у кримінальних провадженнях щодо особливо тяжких злочинів повинен застосовуватись стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

У зв'язку з цим науковець Т. Райдер виокремив два стандарти доказування у кримінальному провадженні: змінний та фіксований. Основним підґрунтям, яке спонукало науковця до відповідної наукової та філософської рефлексії, а також виокремлення відповідних стандартів доказування стала відповідь на запитання: чи повинен бути рівень переконання судді (присяжних) у винуватості особи та засудження її за вчинення вбивства таким самим, як і у випадку визнання особи винуватою у вчиненні крадіжки чи іншого менш тяжкого кримінального правопорушення? Чи у такому випадку рівень переконання (стандарт доказування) повинен бути вищим?

Саме позитивна відповідь на ці запитання зумовила виокремлення в науці змінного стандарту доказування у кримінальному провадженні. Цікавими видаються мотиви та наукові аргументи на користь виділення змінного стандарту доказування. Відповідний стандарт доказування, на думку Т. Райдера, заснований на двох концепціях: тяжкості негативних наслідків для особи, які настають за вчинення

кримінального правопорушення; ймовірності кримінальних правопорушень, які вчиняються [211, с. 7 – 8].

Відповідно до першої концепції науковець зазначив: «...забігаючи наперед у напрямку до визначення сили впливу наслідків вчиненого злочину на доля особи, є одним з основних мотивів на користь встановлення змінного стандарту доказування, і саме в цьому полягає природа відповідного стандарту доказування» [211, с.7]. Таким чином, чим суворіший вид та чим вища міра покарання за вчинений злочин передбачаються для особи, тим вищий ступінь впевненості у її вині повинен бути. В свою чергу, тяжкість покарання перебуває у прямо пропорційному взаємозв'язку з тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення [211, с. 7].

Така підвищена активність наукової спільноти у дослідженні питань такого роду, пов'язана з тим, що станом на сьогодні у багатьох країнах, зокрема США, серед видів покарань все ще існує смертна кара. Тому, наукова спільнота не полишає зусиль «винайти» методи, способи або критерії, які б максимально знижували рівень, а то і взагалі, усували можливість незаконного засудження до смертної кари. Ось чому суддя Сенд визнав, що застосування смертної кари вимагає доказаності вини «поза всіма можливими сумнівами».

Друга концепція змінного стандарту доказування заснована на визначенні ймовірності деяких кримінальних правопорушень. Наприклад, вандалізм відбувається набагато частіше ніж банківські грабежі, що робить його більш ймовірним злочином [209, с. 8]. Як вважає Т. Райдер, здається обґрунтованим той факт, що для чогось, що за своєю суттю є малоімовірним, необхідно вимагати більший рівень «доказаності» для того, щоб це «щось» стало правдоподібним [211, с. 8]. Як приклад науковець зазначає, що твердження «я бачив собаку у парку» виглядає більш ймовірним ніж «я бачив дикого лева у парку», і саме тому щодо останнього твердження особа вимагатиме більшого рівня «доказаності» для того, щоб переконати її в існуванні відповідного факту в силу притаманної малоімовірності відповідного твердження.

Відповідаючи на питання: «чи змінний стандарт доказування є корисним?», науковець надав негативну відповідь з урахуванням його недоліків, до яких відносяться такі: несправедливим є той факт, що лише через те, що злочин є «зазвичай

вчинюваним» або є більш ймовірним, ніж інший, його доведення повинне вимагати меншої «доказаності»; правосуддя здійснюється однаково в усіх кримінальних провадженнях незалежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення; зменшення необхідного рівня «доказаності» у кримінальних провадженнях щодо менш тяжких кримінальних правопорушень призведе до збільшення елемента «недбалості», «випадковості» при розгляді кримінальних проваджень у суді [211, с. 8-9].

Позитивно оцінюючи спробу відповідного наукового поділу стандартів доказування, все ж, видається, що з ним не можна погодитись до кінця, з огляду на такі міркування.

По-перше, запровадження змінного стандарту доказування внесе неабиякий елемент «непослідовності» та «заплутаності» при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

По-друге, суддя приймає рішення на основі внутрішнього переконання, за яким визначається і призначається обвинуваченому вид і міра покарання, а не навпаки. Щонайменше викликає подив думка про те, що саме покарання повинно визначати необхідний рівень «переконання» («доказаності») для його призначення.

По-третє, встановлення змінного стандарту доказування, як видається, є прямим порушенням засад кримінального провадження, зокрема рівності перед законом і судом. Якщо існує єдина процедура провадження та однаковий комплекс процесуальних прав для суб'єктів кримінального провадження відповідного процесуального статусу, то чому в одному кримінальному провадженні ступінь «доказаності» повинен бути меншим ніж в іншому лише з врахуванням того, що кримінальне провадження здійснюється щодо менш тяжкого кримінального правопорушення? Як зазначалось у підрозділі 1.1. цього розділу однією з умов досягнення необхідного стандарту доказування є належне визначення меж доказування у кримінальному провадженні, а також належне виконання тягара доказування, які і покликані визначити ступінь «доказаності».

І останнє, але не менш важливе. Караність діяння встановлюється матеріальним законом, зокрема в Україні – Кримінальним кодексом України (КК України). Відповідний нормативно-правовий акт прийнятий єдиним законодавчим органом,

представником законодавчої гілки влади. З цього приводу, з урахуванням мети встановлення змінного стандарту доказування, а саме забезпечити максимально справедливе судочинство, зокрема, усунути помилки засудження невинуватих, виникають запитання: чи правильним і справедливим буде встановлення залежності необхідного рівня переконаності судді, як представника судової гілки влади, від волевиявлення законодавчого органу, який визначає тяжкість вчиненого кримінального правопорушення? І чи завжди тяжкість вчиненого кримінального правопорушення визначена справедливо?

Так, наприклад відповідно до КК України за знищення майна народного депутата України (ч.1 ст. 346) передбачено суворіше (тяжче) покарання ніж, наприклад, за незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, що спричинило безпеку для її життя чи здоров'я (ч.1 ст. 142) або за експлуатацію дітей (ч.1 ст. 150). Крім цього, на підставі системного аналізу норм КК України встановлено, що пошкодження, наприклад, автомобіля народного депутата України (ч.1 ст. 346) є таким самим за тяжкістю злочином як зґвалтування (ч.1 ст. 152).

В останньому випадку, як слушно зазначається у науковій літературі, законодавець не завжди в повній мірі враховує реальну суспільну небезпеку того чи іншого кримінального правопорушення, встановлюючи при цьому «неадекватні» санкції [74, с. 272]. Крім цього, відповідно до правил кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції статей, які передбачають загальну та спеціальну норми, саме виділення спеціальних норм, які підлягають застосуванню у такому випадку, спрямоване на посилення відповідальності, однак можливо, що фактично це означає її пом'якшення [74, с. 272].

Таким чином, виходячи із суті змінного стандарту доказування при розгляді кримінального провадження щодо пошкодження майна державного чи громадського діяча необхідно досягти більшого рівня переконаності («стандарту доказування»), ніж при розгляді кримінального провадження щодо експлуатації дітей.

Таким чином, в залежності від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення Т. Райдер виокремив два стандарти доказування у кримінальному провадженні: **змінний** (який застосовується у кримінальних провадженнях щодо

кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості) та **фіксований** (який застосовується у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень) [211, с. 73].

Однак, як видається, відповідний науковий підхід вказує не стільки на види стандартів доказування у кримінальному провадженні, скільки на існування певних **рівнів** в межах одного конкретно визначеного стандарту доказування, які обумовлюються ступенем суспільної небезпеки злочинних посягань та суворістю покарання, яке може бути призначено обвинуваченому за вчинене кримінальне правопорушення. Відповідний поділ стандартів доказування ще раз вказує на те, що «стандарти доказування» у кримінальному провадженні є не лише складною багатоаспектною категорією, але й **багаторівневою**.

З врахуванням суті та значення стандартів доказування, видається за можливе класифікувати стандарти доказування у кримінальному провадженні на види за такими критеріями:

- 1) За правовим характером рішення, яке необхідно прийняти:
 - стандарт доказування, необхідний для прийняття підсумкового рішення у кримінальному провадженні (стандарт доказування «поза розумним сумнівом»);
 - стандарти доказування, необхідні для прийняття проміжних (поточних) рішень у кримінальному провадженні (обґрунтована підозра, достатня підстава, переконання за більшою вірогідністю, вагоме переконання).
- 2) Залежно від стадії здійснення кримінального провадження та форми використання стандартів доказування (в умовах судового засідання чи ні):
 - «**досудові**» стандарти доказування (застосовуються лише на стадії досудового розслідування кримінального провадження. Наприклад, під час прийняття рішення про здійснення повідомлення особі про підозру застосовуються стандарт доказування «обґрунтована підозра», «достатня підстава»);
 - «**судові**» стандарти доказування (застосовуються в судовому засіданні):
 - «**змагальні**», використовуються в умовах змагальності (наприклад, під час розгляду клопотання про обрання певного ЗЗКП застосовуються стандарти доказування: «переконання за більшою вірогідністю», «вагоме переконання»; під

час ухвалення вироку у кримінальному провадженні – «поза розумним сумнівом»):

- **«прямі (пасивні)»**, застосовуються за відсутності сторони захисту (наприклад, під час розгляду клопотання про дозвіл на проведення обшуку застосовується такий стандарт доказування як – «достатня підстава»);
 - **«змішані»** стандарти доказування (передбачається можливість використання як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду кримінального провадження).
- 3) За суб'єктом застосування:
- стандарти доказування, якими керується слідчий суддя, суд при прийнятті відповідного рішення;
 - стандарти доказування, які необхідні для прийняття відповідного рішення слідчим, прокурором.¹⁶

В останньому випадку, можемо говорити про існування так званих «квазі» стандартів доказування, які не застосовуються в умовах змагальності. Відповідні стандарти доказування використовує виключно сторона обвинувачення у прийнятті власних рішень під час кримінального провадження (наприклад, повідомлення особі про підозру).

При цьому, з врахуванням вищенаведеної класифікації стандартів доказування у кримінальному провадженні, слід зазначити, що до кожного стандарту доказування може бути застосована будь – яка з наведених вище класифікаційних ознак. Таким чином, по суті, кожний стандарт доказування може характеризуватись кількома класифікаційними ознаками, що, своєю чергою, дозволяє здійснити їх перегрупування.

Однак, на основі аналізу наукової літератури та законодавчих норм, а також виходячи із визначення поняття стандартів доказування у кримінальному провадженні, можна стверджувати, що всі стандарти доказування у кримінальному провадженні безумовно можна поділити на дві групи: стандарти доказування, які необхідні для

¹⁶ Вищенаведена класифікація стандартів доказування у кримінальному провадженні була апробована дисертанткою на XXII звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 4 – 5 лютого 2016 р.) [134, с. 233 – 237]. Відповідна наукова позиція була підтримана А. С. Степаненком [151, с. 31].

вирішення кримінального провадження по суті та стандарти доказування, які застосовуються для цілей, не пов'язаних із вирішенням кримінального провадження по суті. При цьому, виокремлення останньої групи стандартів доказування дозволяє розглядати їхню суть у вузькому та широкому значенні. Зокрема, у **широкому значенні** зміст стандартів доказування охоплює собою переконання (переконаність) усіх уповноважених законом державних органів та осіб, які ведуть кримінальне провадження, на прийняття необхідного рішення (судді, присяжних, сторони обвинувачення). Своєю чергою, у **вузькому значенні** стандарти доказування передбачають лише так зване «судове» переконання (переконаність), яке формується за результатами судового розгляду лише у судді та (або) присяжних з дотриманням принципу змагальності у кримінальному провадженні.

Ці дві групи стандартів доказування утворюють (складають) систему стандартів доказування у кримінальному провадженні, мова про яку йтиме у наступному підрозділі цього наукового дослідження.

1.5. Система стандартів доказування у кримінальному провадженні

У країнах англосаксонської системи права, в яких найяскравіше виражена змагальна модель кримінального процесу, чітко простежується система стандартів доказування. Кількість стандартів доказування, які закріплені у законодавстві таких держав, як США, Великобританія, Нова Зеландія, Канада та Австралія коливається від двох до дванадцяти, які використовуються у різних формах судочинства.

Так, наприклад, в Англії, Новій Зеландії та Австралії використовуються лише два стандарти доказування: цивільний стандарт доказування – перевага доказів (баланс ймовірностей) або, як його ще називають, – переконання за більшої вірогідності, та кримінальний стандарт доказування – «поза розумним сумнівом» [181, с. 82]. Натомість, у США використовується крім зазначених вище стандартів доказування також і «підвищений» цивільний стандарт доказування – «чіткі та переконливі

докази»¹⁷. Однак, загалом, до стандартів доказування, які використовуються у кримінальному процесі США, належать: проста підозра (*mere suspicion*); обґрунтована (розумна) підозра (*reasonable suspicion*); достатня підстава / ймовірна причина (*probable cause*); перевага доказів (баланс ймовірностей; переконання за більшою вірогідністю) (*preponderance of evidence*); чіткі і переконливі докази (вагоме переконання) (*clear and convincing evidence*); переконання поза розумним сумнівом (*beyond a reasonable doubt*) [179, с. 127].

Проте, у науковій літературі зазначається, що до стандартів доказування слід відносити: «мінімальні» докази (*scintilla of evidence*)¹⁸; проста підозра (*mere suspicion*); обґрунтована (розумна) підозра (*reasonable suspicion*); достатня підстава / ймовірна причина (*probable cause*); переконливі докази (*credible evidence*); істотні докази (*substantial evidence*); перевага доказів (переконання за більшою вірогідністю / баланс ймовірностей) (*preponderance of evidence*); чіткі і переконливі докази (вагоме переконання) (*clear and convincing evidence*); переконання поза розумним сумнівом (*beyond a reasonable doubt*); переконання поза тінью сумніву (*beyond a shadow of a doubt*) [227, с. 129; 179, с. 127; 205, с. 30 – 32; 228, с. 57 – 61; 209, с. 298 – 302; 187, с. 145].

Варто зауважити, що не все вищенаведене можна віднести до стандартів доказування.

Так, як видається, з вищенаведеного переліку, не повною мірою відповідає ознакам стандарту доказування «проста підозра», оскільки не досягає того рівня переконання, яке необхідне для прийняття будь – якого поточного рішення у

¹⁷ Як зазначає В. В. Вапнярчук, в Англії мали місце спроби ввести підвищений стандарт доказування для окремих видів цивільних справ. Однак, ця ідея була категорично відкинута, оскільки, у 2008 р. Палата лордів (на той час вища судова інстанція Об'єднаного Королівства) встановила, що існує тільки один цивільно-правовий стандарт доказування – «перевага доказів» [58, с. 102].

¹⁸ “Scintilla of evidence” є метафоричним виразом і дослівно перекладається з латинської мови як «іскра доказу» [219]. За змістом, цей стандарт доказування означає «наявність мінімальних доказів» у справі [42, с. 908]. Враховуючи те, що у підрозділі 1.1. цього розділу, словосполучення «мінімальна сукупність доказів» піддавалось певній критиці, варто зазначити, що відповідна критика стосувалась безпосереднього визначення поняття «стандарт доказування» загалом, а не визначення змісту окремих видів стандартів доказування. Тому, тут і надалі вважаю використання поняття «мінімальні докази» при визначенні змісту відповідного стандарту доречним та виправданим, так як необхідного (більш кращого) еквівалента перекладу відповідного стандарту доказування “scintilla of evidence” в українській мові, на мою думку, не існує. Крім цього, у підрозділі 1.1. поняття «мінімальні докази» виражало градацію достатності доказів, зокрема, їх кількісну визначеність у кримінальному провадженні, через що і піддавалось критиці. Тут і надалі відповідне поняття вживається у відповідності до їх якісної визначеності, зокрема їх «значимості», «вагомості» для кримінального провадження.

кримінальному провадженні. Проста підозра рівнозначна «інтуїтивному відчуттю», згідно з яким, як зазначається у науковій літературі, закон навіть не дозволяє «зупинити особу» [179, с. 127].

Крім цього, не належать до стандартів доказування у кримінальному провадженні також «переконливі» та «істотні» докази, оскільки, як видається, вони слугують засобами досягнення певного стандарту доказування у кримінальному провадженні, виступають його складовою частиною, проте, аж ніяк не становлять собою безпосередньо сам стандарт доказування у кримінальному провадженні.

Своєю чергою, так званий стандарт доказування «поза тінню розумного сумніву» є «не правовим» стандартом доказування (не вимагається законом). Вимога довести винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення «поза тінню розумного сумніву» є суто науковим твердженням, яка за своєю суттю наближена (а в деякому аспекті і рівнозначна) встановленню так званої об'єктивної істини у кримінальному провадженні та передбачає абсолютну впевненість (переконаність) у достовірності пізнання, що, як буде зазначено у підрозділі 2.2. цієї роботи, не відповідає суті «розумного сумніву» у кримінальному провадженні.

Також, варто зазначити, що більшість з перерахованих вище стандартів доказування використовуються у кримінальному провадженні. Однак, окремі з них є стандартами доказування, які у деяких державах використовуються або суто у цивільному судочинстві, або є змішаними¹⁹. Враховуючи той факт, що стандарти доказування у цивільному судочинстві не є предметом відповідного дисертаційного дослідження, все ж у відповідному підрозділі незначна увага буде приділена висвітленню відповідного питання, оскільки, це сприятиме не лише системному виокремленню стандартів доказування, які застосовуються у кримінальному провадженні, але й більш глибокому усвідомленню їхньої правової суті та значення.

Стандарт доказування «наявність мінімальних доказів» є найнижчим ступенем переконання, який необхідний для того, щоб створити (викликати) «усвідомлення» про «вірогідну» можливість існування певної обставини (факту), яка підлягає встановленню.

¹⁹ Сфера застосування поширюється як на цивільне, так і кримінальне провадження.

Так, Окружний суд Північного округу штату Алабама у справі *Hayes v. Luckey*, у контексті визначення змісту стандарту доказування «scintilla of evidence» зазначив: «якщо є хоча б «просто блиск, мерехтіння, іскра, найменша частинка або найменший слід» доказів на підтримку певної версії (припущення), то в такому випадку, відповідне припущення має бути представлено на розгляд суду» [197]. В свою чергу, Верховний суд Південної Кароліни у справі *In re Crawford* зазначив, що такий стандарт доказування як «наявність мінімальних доказів» означає, що «інформація, яка впливає із показань, повинна висвітлювати питання факту та давати змогу суду сформулювати «розумний» висновок, однак, при цьому, не допускати спекулятивних, теоретичних та гіпотетичних припущень (поглядів)» [199].

Таким чином, відповідний стандарт доказування визначає, що якщо існує будь-який (хоча б один придатний аргумент) доказ на підтримку вимоги позивача, то відповідна вимога повинна стати предметом судового розгляду [214].

Однак, варто зазначити, що відповідний стандарт доказування застосовується лише у цивільному провадженні, самостійність якого як стандарту доказування можна поставити під сумнів. Чому? Тому, що фактично станом на сьогодні судова практика відмовилась від використання відповідного стандарту доказування у зв'язку з тим, що його фактично замінили «переконливі докази». Це зумовлено тим, що суд може приймати рішення лише на підставі наявності істотних «переконливих» доказів у справі. Тому, судова практика встановила «вимогу», відповідно до якої подання відповідних доказів повинно здійснюватись вже під час пред'явлення цивільного позову з метою дотримання принципу процесуальної економії.

Таким чином, відповідний стандарт доказування не повною мірою відповідає вимогам сьогодення. Хоча, відповідне твердження можна піддати критиці з урахуванням того факту, що не завжди безпосередньо при пред'явленні позову і відкритті провадження у справі можуть існувати відповідні докази. Отримання «переконливих» доказів можливе на етапі провадження справи до судового розгляду шляхом їх витребування. Крім цього, не варто забувати про право кожної особи на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав,

свобод чи інтересів, а також існування презумпції винуватості відповідача у цивільному провадженні.

Проблемні питання, пов'язані із визначенням системи стандартів доказування у кримінальному провадженні, останнім часом знаходяться в полі зору також і вітчизняних науковців.

Зокрема, як стверджує В. В. Вапнярчук, стандарти доказування вже давно регламентовані законом та використовуються в Україні. На підставі аналізу норм КПК України науковець виокремлює таку систему стандартів доказування у кримінальному провадженні України: ймовірне припущення або «за зовнішніми ознаками» (*prima facie*); обґрунтована підозра; достатня підстава; вагоме переконання або обґрунтоване припущення; «поза розумним сумнівом»; «розумні сумніви» або «розумна можливість» [13, с. 103, 106 – 109].

З погляду на складну проблему виокремлення системи стандартів доказування у кримінальному провадженні загалом можна погодитись із вищенаведеною думкою. Проте викликає певний сумнів можливість віднесення так званої «розумної можливості» (або «розумні сумніви») до системи стандартів доказування у кримінальному провадженні.

Зокрема, як зазначається у науковій літературі, стандарт доказування «розумної можливості» («розумних сумнівів») використовується, в першу чергу, і як правило, стороною захисту та за своєю суттю є протилежним стандарту доказування «поза розумним сумнівом» [13, с. 108]. Стверджується, що «розумна можливість» («розумні сумніви») застосовується як стандарт доказування у кримінальному провадженні у таких випадках: 1) коли на сторону захисту покладається тягар доказування факту на якому вона наполягає (наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України – факту належності та допустимості доказів); 2) коли доказова діяльність сторони захисту спрямована на появу в інших суб'єктів доказування певних розумних сумнівів (наприклад, сторона захисту на противагу пред'явленому обвинуваченню надає певну доказову інформацію, яка може викликати певний розумний сумнів із приводу того, чия версія (обвинувачення чи захисту) є правдивою [13, с. 108 – 109].

З урахуванням наведеного вище, «розумна можливість» («розумні сумніви») не є самостійним стандартом доказування у кримінальному провадженні, а «впливає» з іншого стандарту доказування – «поза розумним сумнівом». Водночас «розумна можливість» («розумні сумніви») є складовою частиною, елементом відповідного стандарту доказування, оскільки, згідно з правовою природою стандарту доказування «поза розумним сумнівом», самі по собі твердження сторони обвинувачення «не викликають» сумнівів, поки сторона захисту їх «не посіє».

Показовою у цьому питанні видається думка Дж. Вейштейна, який зазначив, що в теорії презумпція невинуватості повинна означати, що на початку судового розгляду (безпосередньо перед дослідженням доказів у кримінальному провадженні) суд, присяжні повинні керуватися таким припущенням: «твердження про те, що обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення в якому його обвинувачують дорівнює 0%» [229, с. 168]. Однак, як продовжує науковець, на практиці суд, присяжні керуються відсотковим співвідношенням, яке набагато перевищує вищенаведене. Це пов'язано з тим, що присяжні, а подекуди і суд, припускають, що якщо б не було достатньо вагомих та переконливих доказів, які б вказували на винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, то: прокурор не направив би кримінальне провадження на розгляд суду; не було б потреби проводити відбір присяжних; не розпочався б і сам судовий розгляд кримінального провадження. Враховуючи змагальну форму кримінального процесу, як видається, більшість присяжних вже на початку судового розгляду кримінального провадження, приблизно на 50 % переконані у тому, що особа все – таки вчинила кримінальне правопорушення, в якому її обвинувачують [229, с. 168].

Тому доказова діяльність сторони захисту повинна бути спрямована на появу у присяжних розумних сумнівів щодо тверджень, здійснених стороною обвинувачення, оскільки, в протилежному випадку, такий стандарт доказування як «поза розумним сумнівом» не зможе «запрацювати» належним чином у кримінальному провадженні. «Розумна можливість» не є за своєю суттю протилежністю стандарту доказування «поза розумним сумнівом», вона є невід'ємною складовою цього стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Як зазначалось у підрозділі 1.1. цієї роботи, доказова діяльність сторони захисту у кримінальному провадженні завжди становить собою невід’ємну частину певного стандарту доказування у кримінальному провадженні, який, відповідно, може бути реалізований лише за активної участі обох сторін у кримінальному провадженні (подекуди, досягнення необхідного стандарту доказування у кримінальному провадженні залежить від ступеня активності сторони захисту у процесі доказування).

Проте варто задуматись над питанням: чи сторона захисту взагалі повинна керуватись або застосовувати певний стандарт доказування у кримінальному провадженні ?

Враховуючи все раніше викладене, напрошується висновок, що виокремлення самостійних стандартів доказування для сторони захисту у кримінальному провадженні суперечить самій природі стандартів доказування. Оскільки, стандартами доказування керується «той, хто ініціював» процес, тобто сторона обвинувачення, яка обвинувачує особу та спрямовані на «того, хто уповноважений прийняти відповідне рішення» у кримінальному провадженні, тобто суд, який вирішує чи реалізував «той, хто ініціював процес» відповідний стандарт доказування у кримінальному провадженні. *На то вони і «стандарты» доказування, щоб встановити «правила», «рамки» для доказування обвинувачення.* Чи логічно буде встановлювати для сторони захисту «правила» доказування невинуватості ?

Таким чином, «розумну можливість» («розумні сумніви») не варто виокремлювати у системі стандартів доказування у кримінальному провадженні, як самостійний стандарт доказування.

Окремо варто приділити увагу питанню виокремлення «ймовірного припущення» або «за зовнішніми ознаками» як самостійного стандарту доказування у системі стандартів доказування вітчизняного кримінального провадження. Варто зазначити, що виокремленню відповідного стандарту доказування сприяло усвідомлення змісту стандартів доказування у їх широкому значенні, як необхідного рівня переконання усіх уповноважених законом державних органів та осіб, уповноважених на прийняття необхідного рішення, не пов’язаного із вирішенням кримінального провадження по суті. Також, відповідний стандарт доказування

належить до так званих «квазі» – стандартів доказування, які не застосовуються в умовах змагальності, а використовується винятково стороною обвинувачення у прийнятті власних рішень під час кримінального провадження. «Ймовірне припущення» відоме у світовій практиці правозастосування як стандарт «prima facie» («на перший погляд»), що означає наявність таких зовнішніх ознак певного явища (події), які, на перший погляд, дають підстави повірити у реальність його існування (достовірність).

Не заперечуючи самостійного характеру існування стандарту доказування «ймовірне припущення» («за зовнішніми ознаками») варто зазначити, що викликає певні застереження питання сфери його застосування.

Так, на думку В. В. Вапнярчука, виходячи з аналізу статей 215, 291, 292, 314 та ін. чинного КПК, можна припустити, що для початку досудового розслідування; передачі кримінального провадження з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру до суду; призначення судового розгляду, прийняття інших процесуальних рішень чи здійснення процесуальних дій закон передбачає такий, *найбільш простий і найменш жорсткий стандарт доказування*, який можна назвати «на перший погляд» (або «за зовнішніми ознаками явищ», або «ймовірне припущення» тощо) [13, с. 106].

Варто погодитися з думкою науковця про те, що прикладом застосування відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні може бути прийняття рішення про допит свідка (якщо слідчий буде вважати (припускати ймовірність), що особі відомо або може бути відомо про обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, то він цілком правомірно може викликати особу для давання показань і допитати її) [13, с. 107]. Хоч варто зазначити, що у вказаному випадку відповідний стандарт доказування буде застосовуватись у поєднанні з іншим – «достатні підстави», який забезпечує вищий рівень переконання (переконаності) у необхідності прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні. Оскільки, як можемо простежити з норми ч. 1 ст. 134 КПК України, для виклику особи слідчий повинен встановити наявність *достатніх підстав вважати*, що

така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження [55].

Проте, не можемо погодитися з висновком науковця про те, що стандарт доказування «ймовірне припущення» застосовується у випадку передачі кримінального провадження з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру до суду; призначення судового розгляду. Оскільки, як буде зазначено далі, система стандартів доказування, з огляду на мету їх запровадження у кримінальному провадженні, є ієрархічною. Тобто, кожен наступний стандарт доказування забезпечує отримання обґрунтованішого знання у кримінальному провадженні. Тому, якщо, на думку В. В. Вапнярчука, «ймовірне припущення» є найбільш простим та найменш жорстким стандартом доказування у системі стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні, то постає риторичне запитання: чому для направлення кримінального провадження з обвинувальним актом до суду, у прокурора повинен бути нижчий рівень переконання, ніж під час прийняття рішення про повідомлення особі про підозру, для прийняття якого прокурор повинен досягти стандарт доказування «обґрунтована підозра», що, своєю чергою, забезпечує отримання обґрунтованішого знання та вищий рівень переконання (переконаності), ніж «ймовірне припущення»? Чому для визнання особи обвинуваченою необхідний нижчий рівень переконаності у вчиненні нею кримінального правопорушення, ніж під час визнання її підозрюваною? Як видається, у вищенаведених випадках не застосовується інший окремий стандарт доказування. Як вже було зазначено, стандарт доказування є не лише складною багатоаспектною категорією, але й багаторівневою. Тому для вирішення питання про направлення кримінального провадження з обвинувальним актом до суду застосовується все ще стандарт доказування «обґрунтована підозра» (використовується також під час набуття особою статусу підозрюваного), який, однак, повинен збільшитися за рівнем обґрунтованості знання про обставини кримінального провадження за результатами здійснення досудового розслідування.

У літературі зазначається, що стандарт доказування «ймовірне припущення» («за зовнішніми ознаками») також застосовується для початку досудового розслідування [13, с. 106]. Доцільно зупинитися на дослідженні відповідного питання.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, *зобов'язаний* внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування [55]. Також, у ч. 4 ст. 214 КПК України зазначається, що слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, *зобов'язані* прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення, а відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається [55]. Своєю чергою, законодавець у п.1 ч.1. ст. 303 КПК України передбачив можливість оскарження на досудовому провадженні *бездіяльність* слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення [55].

Така законодавча регламентація початку досудового розслідування спонукала наукову спільноту до рефлексії над питанням чи зобов'язаний слідчий, прокурор, інша службова особа приймати та реєструвати будь – які (усі, які надходять) заяви та повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Висловлюються міркування, що помилковими є думки про те, що до ЄРДР необхідно вносити всі заяви громадян і невідкладно розпочинати по них розслідування. Для цього, як зазначає В. В. Вапнярчук, потрібна наявність відповідного приводу та підстави [12, с. 178]. Про наявність та необхідність визначення підстави для внесення відомостей до ЄРДР (початку досудового розслідування) чітко зазначено у ч. 6 ст. 214 КПК України, відповідно до якої слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 цієї статті [55].

Слід погодитися з думкою про те, що підставою для внесення відомостей до ЄРДР (початку досудового розслідування) є *обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення* (ч. 1 ст. 214 КПК). На підтвердження цього, як слушно зазначається в літературі, процесуальний закон закріпив у ч. 5 ст. 214 КПК України перелік відомостей, що вносяться до ЄРДР, які повинні випливати зі змісту заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, зокрема, відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні мати короткий виклад *обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення* (п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України) [50, с. 109]. Крім цього, як зазначається у Положенні про порядок ведення ЄРДР, до ЄРДР вноситься короткий виклад *обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення*, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела (Розділ I п. 2.1.); відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, зокрема мати короткий виклад *обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення* (Розділ II п. 1.2.) [93].

Слід наголосити на тому, що саме «обставини, що *можуть свідчити* про вчинення кримінального правопорушення», а не «обставини, що *свідчать* про вчинення кримінального правопорушення» є підставою для початку досудового розслідування. Оскільки, саме «обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» відповідають стандарту доказування «ймовірне припущення». Для досягнення рівня переконаності, необхідного для прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні згідно стандарту доказування «ймовірне припущення», достатньо, щоб такі обставини лише «на перший погляд», «за зовнішніми ознаками» свідчили про вчинення кримінального правопорушення. Тому, законодавець «свідомо» не зазначив про те, що для початку досудового розслідування необхідно встановити «обставини, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення», оскільки такі обставини забезпечують досягнення вищого рівня переконаності для прийняття необхідного рішення у кримінальному провадженні та по суті наближені до такого стандарту доказування як «обґрунтована підозра», який, за

загальним правилом, може бути досягнутий лише після початку та вході досудового розслідування, проте, аж ніяк не може стати підставою для його початку (крім деяких випадків, які будуть розглядатись у наступному розділі).

Тому, непослідовною видається «логіка» підзаконного нормативно – правового акту, який був прийнятий на підставі закону (КПК України), відповідно до нього та для його виконання – Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події від 06.11.2015 р. № 1377. Так, зокрема у п. 5 відповідної Інструкції зазначається, що про наявність письмових заяв про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до чергової частини органу поліції, та повідомлень, що надійшли усно, у яких наявні відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, після реєстрації в журналі ЄО (надалі – ЄО) уповноважений працівник чергової частини доповідає начальникові слідчого підрозділу для внесення слідчими відповідних відомостей до ЄРДР та інформує начальника органу поліції. Про заяви і повідомлення, які надійшли до чергової частини органу поліції і в яких відсутні відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, після їх реєстрації в журналі ЄО доповідається уповноваженим працівником чергової частини начальникові органу поліції або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду та прийняття рішення згідно із Законом України «Про звернення громадян» або КУпАП [37].

З врахуванням наведеного вище, не можна погодитись із твердженнями, наведеними в ухвалі Печерського районного суду м. Києва від 21 липня 2016 року про відмову у задоволенні скарги на бездіяльність уповноважених осіб прокуратури м. Києва, що полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви про кримінальне правопорушення. Зокрема, в ухвалі зазначається: «...за змістом ч. 1 ст. 214 КПК України та ст. 2 КК України, реєстрації в ЄРДР підлягають не будь – які заяви чи повідомлення, а лише ті з них, які містять достатні відомості про кримінальне правопорушення. Підставами вважати заяву чи повідомлення саме про вчинення злочину є наявність в таких заявах або повідомленнях об'єктивних даних, які дійсно свідчать про ознаки злочину. Такими даними є фактичне існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події злочину (час, місце,

спосіб та інші обставини вчинення злочину). Якщо у заявах чи повідомленнях таких доказів немає, то вони не можуть вважатися такими, які мають бути обов'язково внесені до ЄРДР» [164]. Своєю чергою, як стверджує В. В. Вапнярчук: «обставини, в першу чергу, повинні підтверджувати наявність таких елементів складу кримінального правопорушення, як його об'єкту і об'єктивної сторони. Саме на підставі інформації про вказані обставини вносяться відомості до ЄРДР про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність» [12, с. 180].

Таке наведення мотивів прийняття відповідного рішення не відповідає стандарту доказування «ймовірне припущення» («за зовнішніми ознаками»), оскільки під час вирішення питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення у ЄРДР та початок досудового розслідування «обставини не повинні підтверджувати реальність конкретної події», вони лише можуть вказувати на ймовірність її існування. Крім цього, викликає подив, твердження про те, що заявник під час звернення із заявою чи повідомленням про вчинення кримінального правопорушення зобов'язаний навести об'єктивні дані, які свідчать про фактичне існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події. Під час прийняття рішення про початок досудового розслідування не може вирішуватись питання про визнання та наявності конкретних доказів. Якщо ще немає безпосередньо самого кримінального провадження, то про які докази може йти мова? Збирання доказів – це одне із завдань, яке виконується вході стадії досудового розслідування кримінального провадження. Такі міркування не суперечать нормі, яка передбачає, що заявник має право подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи (п. 2 ч. 2 ст. 60 КПК України).

У такому контексті, слід підтримати О. В. Баганця, який вважає незаконним встановлення на практиці такої умови для реєстрації заяви та повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень та внесення відповідних відомостей у ЄРДР, як «наявність відомостей про ознаки злочину або наявність фактичних даних, які б свідчили про вчинення кримінальних правопорушень» або ж посилання у заяві «на те, ким саме вчинено злочин (кримінальне правопорушення)» [6, с. 14].

Таким чином, зважаючи на те, що у науці виокремлюється такий стандарт доказування як «ймовірне припущення» («за зовнішніми ознаками»), варто зауважити, що він наділений більш декларативним характером та не отримав значного практичного застосування у кримінальному процесі України.

Повертаючись до питання про виокремлення загальної (цілісної) системи стандартів доказування у кримінальному процесі України, можемо віднайти ще одну наукову позицію щодо цього питання. Зокрема, як зазначається, у КПК України закріплено лише три загальноприйняті у світовій практиці стандарти доведення (переконання) – це обґрунтована підозра (ч. 2 ст. 177 КПК), переконання поза розумним сумнівом (ч. 2 ст. 17 КПК), достатні підстави та достатні докази [75, с. 9]. Звертає на себе увагу наукова позиція щодо виокремлення «достатніх доказів» як самостійного стандарту доказування у кримінальному провадженні. Так, науковці зазначають, що вимога щодо достатності доказів існує окремо та є більш чіткою, ніж «достатні підстави» і ця вимога стосується безпосередньо доказів, а не висновків (підстав), які робляться на основі доказів [75, с. 12]. Науковці дійшли висновку про те, що у кримінальному провадженні України існує самостійний стандарт доказування «достатні докази» на основі аналізу положень п. 2 ч. 2 ст. 157 та п. 2 ч. 2 ст. 173 КПК України, відповідно до яких при вирішенні питання про відсторонення від посади та (або) арешту майна слідчий суддя, суд повинні враховувати наявність достатніх доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення [55].

Проте, навряд чи можна погодитись із таким науковим висновком, з врахуванням наступного:

- 1) по – перше, як вже неодноразово зазначалось, будь – який стандарт доказування передбачає кількісну складову (характеристику), яка полягає у достатній сукупності доказів, за наявності якої юридичний факт може визнаватись доказаним;
- 2) по – друге, помилковим видається відповідний висновок, ще з тої причини, що законодавець у вищенаведених випадках безпосередньо зазначив, який саме стандарт доказування повинен застосовуватись у випадку вирішення питання про відсторонення від посади. Зокрема, у ч. 1 ст. 157 КПК України зазначається,

що слідчий суддя, суд відмовляє у задоволенні клопотання про відсторонення від посади, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який перебуваючи на посаді, може знищити підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином [55].

Таким чином, наявність достатніх доказів є однією з умов виконання будь – якого стандарту доказування у кримінальному провадженні, та водночас вони виступають складовою частиною такої теоретичної конструкції як – стандарт доказування. У такому контексті, варто погодитись із думкою В. П. Гмирка, який зазначає, що виконання будь – якого стандарту доказування перш за все означає, що правнорелевантні обставини кримінального провадження встановлено на підставі достатньої сукупності доказів та доводів. Як продовжує науковець, сторона обвинувачення повинна продемонструвати в суді докази та доводи, якими вона обґрунтовує: наявність достатньої *ad casum* (для конкретного рішення) сукупності доказів і доводів на користь обстоюваного нею твердження про існування правнорелевантних обставин кримінального провадження, з якими закон пов'язує можливість прийняття уповноваженими державними органами та особами певного процесуального рішення [24, с. 240 – 241].

Варто зауважити, що законодавча вимога щодо наявності «достатніх доказів» існує також під час вирішення питання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Так, ч. 2 ст. 152 КПК України визначила коло обставин, які зобов'язаний врахувати слідчий суддя під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, однією з яких є «достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» [55]. Як зазначає І. В. Гловюк, таке формулювання є досить сумнівним, а в деякому аспекті недоречним, оскільки вимагає від слідчого судді

попереднього висновку про винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. За наявності такої вимоги, продовжує науковець, прийняте рішення про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може вплинути на суд при розгляді кримінального провадження по суті [22, с. 99].

Проведений аналіз нормативної регламентації доказової діяльності під час застосування ЗЗКП, дозволив науковцям висловити певні міркування щодо відповідної нормативної вимоги. Зокрема, зазначається, що ця вимога потребує корегування, оскільки, по – перше, для повідомлення особи про підозру вже необхідна наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України); по – друге, вона у такому формулюванні встановлює надто високий стандарт доказування для вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; по – третє, вимога про зазначення достатніх доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення, не висувається до клопотання слідчого, прокурора: у клопотанні повинні бути викладені обставини, які дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилення на обставини [22, с. 99].

З урахуванням вищенаведеного, І. В. Гловюк зазначає, що вимогу «достатність доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» необхідно замінити на формулювання «наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення» [22, с. 99].

Безумовно, варто погодитися з висновком про те, що вимога про наявність «достатніх доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» встановлює занадто високий стандарт доказування для вирішення питання про застосування ЗЗКП, оскільки достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального провадження є однією із складових стандарту доказування «поза розумним сумнівом», який застосовується під час вирішення кримінального провадження по суті (за результатами судового розгляду кримінального провадження).

Своєю чергою, як правильно зазначає наукова спільнота, наявність «достатніх доказів, які вказують на вчинення особою кримінального провадження» та наявність «достатніх доказів, які вказують на наявність обґрунтованої підозри у кримінальному

провадженні (для підозри особи у вчиненні кримінального провадження)» не є тотожними поняттями, оскільки наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення встановлює значно нижчий рівень переконання слідчого судді (судді), необхідний для прийняття рішення про застосування ЗЗКП. Що ж до твердження про те, що «достатність доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» необхідно замінити на формулювання «наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення» слід зазначити, що таке формулювання по суті буде зайвим у ч. 2 ст. 152 КПК України, оскільки воно дублює норму ч. 3 ст. 132 КПК України, відповідно до якої застосування ЗЗКП не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування ЗЗКП [55]. Крім цього, як було зазначено, під час повідомлення особі про підозру вже необхідна наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).

Як видається, під час вирішення питання про застосування певного ЗЗКП слідчий суддя (суддя) повинен враховувати достатність доказів, які вказують на досягнення стандарту доказування «достатня підстава». Так, наприклад, під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, слідчий суддя зобов'язаний враховувати достатність доказів, які альтернативно повинні вказувати на наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для: припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого; припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню; забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 152 КПК України) [55].

Таким чином, як видається, у п. 2 ч. 2 ст. 152 КПК України вимогу «достатність доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» необхідно замінити на формулювання «достатність доказів, які вказують на те, що тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом необхідне для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або

запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням». Тобто, достатність доказів повинна вказувати на доведення так званого «локального предмету доказування» для застосування відповідного ЗЗКП.

Таким чином, як можемо простежити, відповідно до переважаючої думки серед наукової спільноти у питанні виокремлення системи стандартів доказування у кримінальному процесі України, до стандартів доказування відносяться: «обґрунтована підозра», «достатня підстава», «поза розумним сумнівом».

Проте, як зазначають редактори одного із науково – практичного коментаря до КПК України, у кримінальному провадженні існує також четвертий стандарт доказування – «переконання за більшої вірогідності». Зокрема, науковці наводять такий приклад: «для переконання слідчого, прокурора перед зверненням до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу достатньо лише «розумної підозри» (25 % переконання і 75 % сумнівів), а слідчого судді і суду при винесенні відповідної ухвали - «переконання за більшою вірогідністю» (51 % переконання і 49 % сумнівів) [76, с. 90].

Варто зазначити, що у проектах КПК України 2007 та 2008 років були присвячені окремі статті, які виокремлювали систему стандартів доказування у кримінальному провадженні. Так, наприклад, у ст. 87 проекту КПК 2008 р., ст. 110 та ст. 347 проекту КПК 2007 р. зазначалось, що прийняття рішення судом повинно ґрунтуватися на таких стандартах переконання: розумної підозри; переконання за більшою вірогідністю; вагомого переконання; переконання поза розумним сумнівом.

Таким чином, у відповідних проектах КПК України виокремлювався ще один стандарт доказування у кримінальному провадженні – стандарт доказування «вагомого переконання».

Отже, на підставі аналізу норм КПК України, судової практики та наукових досліджень можна зробити висновок, що у вітчизняному кримінальному процесі існує п'ять стандартів доказування, три з яких, зокрема «обґрунтована підозра», «ймовірна причина» («достатня підстава») та «поза розумним сумнівом», отримали своє

безпосереднє нормативне закріплення у КПК України. Відтак, до стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні України належать:

- 1) стандарт доказування «обґрунтована підозра»;
- 2) стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»);
- 3) стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності»;
- 4) стандарт доказування «вагоме переконання»;
- 5) стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

Вищенаведені стандарти доказування перераховані від найнижчого до найвищого рівня переконаності²⁰, наявність якого необхідна для прийняття поточного чи підсумкового рішення у кримінальному провадженні не на користь обвинуваченого (підозрюваного) та поділяються на стандарти доказування, які необхідні для прийняття поточних (проміжних) рішень у кримінальному провадженні, тобто які не пов'язані із вирішенням кримінального провадження по суті (переважно використовуються у стадії досудового розслідування) та на стандарт доказування, який необхідний для прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні – ухвалення вироку (ухвали) у кримінальному провадженні, тобто який пов'язаний із вирішенням кримінального провадження по суті (за результатами судового розгляду кримінального провадження). Своєю чергою, стандарти доказування, які необхідні для прийняття поточних (проміжних) рішень у кримінальному провадженні утворюють певну підсистему.

Не менш важливим видається дослідження питання виокремлення ознак системи стандартів доказування у кримінальному провадженні. Це, своєю чергою, сприятиме більш глибокому усвідомленню та розумінню правової природи та сутті стандартів доказування у кримінальному провадженні.

На підставі аналізу законодавчих норм та наукової літератури можна виділити такі ознаки системи стандартів доказування, які необхідні для прийняття поточних (проміжних) рішень у кримінальному провадженні (не пов'язані із вирішенням

²⁰ За винятком стандарту доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»), оскільки відповідний стандарт доказування може не досягати, перевищувати або забезпечувати однаковий рівень переконаності суб'єкта у необхідності (та можливості) прийняття певного рішення на рівні із стандартами доказування «переконання за більшої вірогідності» або «вагоме переконання». Докладніше це питання буде досліджуватись у наступному розділі.

кримінального провадження по суті та які переважно використовуються на стадії досудового розслідування), до яких, як видається, слід віднести наступні:

1. Система стандартів доказування за своєю структурою є ієрархічною: кожний наступний стандарт доказування забезпечує отримання обґрунтованішого (ймовірнішого) знання у кримінальному провадженні. Таким чином, система стандартів доказування у кримінальному провадженні забезпечує (створює) «наростаючу» послідовність обґрунтованості знання у кримінальному провадженні.
2. З урахуванням вищенаведеної ознаки системи стандартів доказування можемо виокремити наступну: кожний попередній стандарт доказування є «передумовою» (умовою) для застосування наступного.

Наприклад, без наявності обґрунтованої підозри та (або) достатньої підстави (ймовірної причини) не може бути досягнутий такий стандарт доказування у кримінальному провадженні як «переконання за більшої вірогідності» або «вагоме переконання». Це, своєю чергою, пояснює чому інколи стандарти доказування «обґрунтована підозра» та «ймовірна причина» не виокремлюють у системі стандартів доказування, оскільки, по суті, вони «поглинаються» стандартом доказування вищого рівня переконаності.

3. Між стандартами доказування у кримінальному провадженні існує прямий (послідовний) логічний зв'язок, проте система стандартів доказування у кримінальному провадженні немає зворотного зв'язку.

Незважаючи на те, що навіть, якщо у кримінальному провадженні був досягнутий такий стандарт доказування як «ймовірна причина» (достатня підстава), який забезпечує отримання вищого рівня переконаності для прийняття необхідного рішення у кримінальному провадженні та вищий (надійніший) рівень обґрунтованості знання у кримінальному провадженні, він не може застосовуватись замість такого стандарту доказування як «обґрунтована підозра», який забезпечує отримання нижчого рівня переконаності та обґрунтованості знання у кримінальному провадженні, оскільки суть правових питань (випадків) для вирішення яких застосовуються відповідні стандарти доказування є різною.

Таким чином, хоч стандарти доказування у кримінальному провадженні створюють послідовну систему обґрунтованості знання у кримінальному провадженні, проте, вони залишаються цілком самостійними («самобутніми», «автономними») та незамінними за своєю суттю.

Положення цього розділу викладені у публікаціях автора [86; 134; 135; 136; 138; 140; 142; 143].

Висновки до Розділу 1

1. На основі проведеного аналізу доктринальних поглядів встановлено, що поняття «стандарт доказування» є багатоаспектною категорією та тлумачиться у наукових дослідженнях неоднозначно.

Враховуючи проведені наукові дослідження, запропоновано визначення поняття стандартів доказування у кримінальному провадженні, зокрема, **стандарту доказування** – це закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні.

Стандарти доказування не є «чисто» юридичною категорією, оскільки вона «наповнена» не лише «доказовим», тобто процесуальним аспектом діяльності суб'єктів кримінального провадження, але включає цілу низку інших аспектів: психологічний, морально-етичний, емоційний, вольовий, антропологічний та інші.

2. Найповніше мету запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні розкривають дві, запропоновані у вітчизняній науці кримінального процесу, концепції – одна з суб'єктивного боку, відповідно до якої стандарти доказування слугують підставою для оцінювальної діяльності, інша – з об'єктивного, що проявляється в об'єктивізації результатів доказування.

3. Досліджено питання можливості існування «вірогідності» знання у кримінальному провадженні. Встановлено, що у сфері здійснення кримінального судочинства існують такі філософські та правові категорії як «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання про обставини кримінального провадження, а стандарти доказування позначають «вузлові точки» формування цих категорій у кримінальному провадженні.

4. Здійснено класифікацію стандартів доказування та виокремлено критерії їх поділу на видові групи. Зокрема, за правовим характером рішення, яке необхідно прийняти, стандарти доказування поділяються на: стандарт доказування, необхідний для прийняття підсумкового рішення у кримінальному провадженні (стандарт доказування «поза розумним сумнівом»); стандарти доказування, необхідні для прийняття поточних рішень у кримінальному провадженні (обґрунтована підозра, достатня підстава, переконання за більшою вірогідністю, вагоме переконання). Залежно від стадії здійснення кримінального провадження та форми використання стандартів доказування (в умовах судового засідання чи ні) стандарти доказування поділяються на: «**змішані**» стандарти доказування (передбачається можливість використання як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду кримінального провадження); «**досудові**» стандарти доказування та «**судові**» стандарти доказування (застосовуються в судовому засіданні), які, своєю чергою, поділяються на: «**змагальні**», які використовуються в умовах змагальності та «**прямі (пасивні)**», які застосовуються за відсутності сторони захисту. За суб'єктом застосування стандарти доказування поділяються на: стандарти доказування, якими керується слідчий суддя, суд при прийнятті відповідного рішення; стандарти доказування, які необхідні для прийняття відповідного рішення слідчим, прокурором.

5. До стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні України належать: стандарт доказування «обґрунтована підозра»; стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»); стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності»; стандарт доказування «вагоме переконання»; стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Стандарти доказування, не пов'язані із вирішенням кримінального провадження по суті

2.1.1. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні: суть, ознаки, сфера застосування

Особливого значення у контексті прийняття КПК України 2012 року набули стандарти доказування, які не пов'язані з вирішенням кримінального провадження по суті та необхідні для прийняття поточних (проміжних) рішень під час кримінального провадження. Як слушно зазначають дослідники, доказування у кримінальному провадженні пов'язане не лише зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів для встановлення фактичних обставин кримінального провадження в аспекті досягнення кінцевої мети доказування, а й із встановленням достатності даних для прийняття проміжних кримінально – процесуальних рішень [22, с. 98]. Так, закріплення у КПК України можливості прийняття під час кримінального провадження низки рішень, які обмежують свободу особи (застосування ЗЗКП, проведення деяких слідчих розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій) зумовило необхідність виокремлення стандартів доказування, які покликані запобігти незаконному обмеженню прав особи у сфері здійснення кримінального судочинства.

Одним із таких стандартів доказування у кримінальному провадженні є стандарт доказування «обґрунтована підозра» або «розумна підозра». Як зазначалось у підрозділі 1. 5., відповідний стандарт доказування є найнижчим стандартом доказування за рівнем переконання (переконаності), який повинен бути дотриманий для прийняття відповідних рішень у кримінальному провадженні.

У вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві не наводиться визначення поняття «обґрунтована підозра». Хоча, наприклад, у п. 11 ст. 3 КПК Грузії

зазначається, що обґрунтоване припущення – це сукупність фактів або інформації, які б дозволили об'єктивному спостерігачу на підставі сукупності обставин кримінальної справи зробити висновок про можливе скоєння злочину особою; це прямо передбачений цим Кодексом стандарт доказування, необхідний для проведення слідчих дій та/або застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні [159].

Відповідне законодавче визначення стандарту доказування «обґрунтована підозра» майже ідентичне його розумінню ЄСПЛ, який у своїй діяльності також послуговується відповідним стандартом доказування²¹. Так, наприклад, у п. 32 рішення ЄСПЛ у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v United Kingdom) від 30 серпня 1990 р. ЄСПЛ зазначив, що «... наявність «обґрунтованої підозри» передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла таки вчинити злочин, однак те, що можна вважати «обґрунтованим», залежить від усіх обставин...» [32, с. 56].

Своєю чергою, у доктрині кримінального процесу також не дається чіткого визначення поняття стандарту доказування «обґрунтована підозра». Зокрема, як зазначається у науковій літературі, обґрунтованою слід вважати підозру, яка ґрунтується на відомостях, що об'єктивно пов'язують підозрюваного із вчиненням кримінальним правопорушенням, при цьому така підозра не може ґрунтуватись лише на тому, що особа вчинила в минулому правопорушення, навіть аналогічне [51, с. 300]. Натомість, на підставі практики ЄСПЛ С. Ю. Бутенко зазначає, що «обґрунтована підозра» – це *упевненість* органів влади у тому, що особа скоїла правопорушення, передбачене кримінальним законодавством, яка виникла на підставі наявних фактів про це [10, с. 92]. Однак, навряд чи можна погодитись з відповідним визначенням, оскільки будь – яка «підозра» як певне припущення, ймовірний висновок про існування певного факту не може передбачати та охоплювати собою «упевненість», оскільки

²¹ Зокрема, у ч. 1 ст. 4 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зазначається, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом: ... с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності **обґрунтованої підозри** у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [166].

«припущення» та «впевненість» це дві протилежні за змістом та взаємовиключні категорії. Крім цього, як буде зазначено далі, стандарт доказування «обґрунтована підозра» не може встановлювати факту «скоєння особою кримінального правопорушення», а лише такої можливості, ймовірності («можливо особа скоїла правопорушення»).

Більш прийнятним видається визначення обґрунтованої підозри як *добросовісного припущення про вчинення особою певного діяння, яке ґрунтується на об'єктивних відомостях, які можна перевірити у судовому розгляді та які спонукали б неупереджену та розумну людину вдатися до практичних дій, щоб з'ясувати, чи є така підозра обґрунтованою* [75, с. 9]. У відповідному визначенні поняття «обґрунтованої підозри» важливим для усвідомлення суті відповідного стандарту доказування є твердження про те, що припущення про вчинення особою певного діяння повинно ґрунтуватись на відомостях, які *спонукали б вдатись до практичних дій* для перевірки такого припущення. Відповідно до такого висновку «обґрунтована підозра» не є інтуїтивним відчуттям, вона повинна передбачати можливість пояснення причини підозри.

Так, у літературі наводиться приклад, відповідно до якого, якщо поліцейський спостерігає за особою, яка протягом тривалого періоду стоїть («байдикує») навпроти банку, одягнена у тепле зимове пальто в спекотний літній день, це може стати підставою для висновку поліцейського про те, що «щось негаразд» і вказує на підозрілу поведінку особи, яка складає підставу для «обґрунтованої підозри» [179, с. 128]. За наявності такої «обґрунтованої підозри» поліцейський у США уповноважений на короткострокове фактичне затримання особи з метою проведення поверхневого особистого обшуку особи на предмет володіння нею зброєю. Такий особистий обшук повинен супроводжуватись поплескуванням рук по зовнішній стороні одягу особи з метою виявлення предметів (об'єктів), які можуть бути зброєю. Тільки, якщо поліцейський відчує «щось, що може бути зброєю», він уповноважений провести огляд кишень та окремих сегментів (предметів) одягу. Якщо зброя буде виявлена, це означає, що поліцейський уповноважений провести так зване «процесуальне» затримання особи [179, с.128].

Як бачимо, за наявності обґрунтованої підозри спочатку може бути проведений лише поверхневий особистий обшук. У наведеному вище прикладі, поліцейський не міг провести одразу огляд кишень чи окремих предметів одягу особи, оскільки для цього вимагається інший стандарт доказування – «достатня підстава», який забезпечує вищий рівень переконаності для прийняття рішення про проведення такого огляду (наприклад, якщо поліцейському відомо, що відповідна особа вже була раніше засуджена за грабіж, перебуває у розшуку тощо). Такий приклад, наводиться у зарубіжній науковій літературі [179, с. 127 – 129].

Відповідний стандарт доказування застосовується у США. Проте, варто зауважити на досить вузьку сферу його застосування (перелік рішень, які можуть прийматись на підставі стандарту доказування «обґрунтована підозра»). Так, у 1968 році Верховний суд (надалі – ВС) США у справі *Terry v. Ohio* вперше дозволив проводити особистий обшук та виїмку на підставі стандарту доказування «обґрунтована підозра» (без застосування стандарту доказування «ймовірна причина» / «достатня підстава» (probable cause), який вимагає вищий рівень переконаності для прийняття рішення у порівнянні з «обґрунтованою підозрою»), незважаючи на те, що у четвертій поправці до Конституції США зазначається, що будь – який обшук та виїмка, які проведені не на підставі стандарту доказування «ймовірна причина» («достатня підстава») є незаконним [221].

У справі *Terry v. Ohio* поліцейський спостерігав за двома чоловіками, які стояли на розі вулиці і почергово близько шести разів кожен із них проходив вздовж вулиці та зупинявся і заглядав у вітрину одного із магазинів, повертаючись згодом на ріг вулиці, де вони продовжували щось обговорювати. Згодом поліцейський помітив як третій чоловік долучився до розмови та через декілька хвилин пішов. Двоє чоловіків продовжували розмовляти близького десяти хвилин і після цього пішли у напрямку третього. У поліцейського виникла підозра про те, що відповідні особи планують вчинити кримінальне правопорушення (грабіж). Тому, поліцейський прийняв рішення затримати відповідних осіб та провів особистий обшук (поплескуванням рук по поверхні одягу осіб), виявивши у двох осіб вогнепальну зброю. Захисник одного із обвинувачених подав клопотання про визнання вогнепальної зброї недопустимим

доказом у кримінальному провадженні, оскільки відповідний речовий доказ був виявлений із порушенням норм Конституції США, оскільки у поліцейського не було достатніх підстав для затримання та обшуку відповідних осіб. Стандарт доказування «достатня підстава» у відповідності до четвертої поправки Конституції США не може застосовуватись лише на підставі інформації про спостереження за поведінкою осіб. Проте, Суд постановив, що поліцейський мав право наближатися до осіб, затримати їх та провести особистий обшук з метою виявлення зброї. Крім того, суд зазначив, що, оскільки «поліцейський обмежив свій пошук тактильним оглядом і мав обґрунтовану підозру, що відповідні особи були озброєні і небезпечні», за таких обставин поведінка поліцейського слід вважати виправданою [196, с. 659 – 661; 188, с. 337 – 338].

Під час розгляду наступних справ ВС США на основі справи *Terry v. Ohio* визначив критерії, які слід брати до уваги під час вирішення питання про наявність «обґрунтованої підозри» у кримінальних провадженнях. Зокрема, у справі *Illinois v. Wardlow* суд зазначив, що **обґрунтована підозра** повинна бути заснована на здоровому глузді та висновку про людську поведінку [198, с. 99]. Відповідно до обставин справи патруль поліції у складі якого був поліцейський Nolan здійснювали патрулювання району міста, який був відомий своїм високим рівнем злочинності. Поліцейський Nolan їхав у останній четвертій машині патруля, коли він помітив сорока чотирьохрічного Сема Вардлова (Sam Wardlow). У момент, коли поліцейський побачив С. Вардлова, він не здійснював жодної злочинної діяльності. Проте, одразу як С. Вардлов побачив поліцейський патруль, він негайно розвернувся і почав втікати. Поліцейський слідував за ним та згодом затримав та провів особистий обшук. У С. Вардлова була сумка, яку він ніс із собою. Оскільки поліцейський не був уповноважений відкривати відповідну сумку, він стиснув її і відчув важкий предмет, який, на його думку, міг бути зброєю. Після цього поліцейський відкрив сумку та виявив у ній пістолет і п'ять патронів. На підставі виявленого поліцейський затримав С. Вардлова. В ході судового розгляду суд відхилив клопотання сторони захисту про вилучення пістолета із переліку доказів. Як зазначала сторона захисту, пістолет був недопустимим речовим доказом на підставі того, що він був виявлений під час проведення незаконного затримання та обшуку, оскільки у поліцейського не було обґрунтованої підозри, яка дозволила б слідувати за

С. Вардловим з подальшим його затриманням та обшуком. За результатами судового розгляду кримінального провадження С. Вардлова було засуджено до двох років позбавлення волі [198, с. 97 – 101].

Проте, Апеляційний суд (надалі – АС) штату Іллінойс скасував обвинувальний вирок у справі С. Вардлова, обґрунтовуючи, що поліцейський не мав обґрунтованої підозри, яка б могла виправдати фактичне короткочасне затримання С. Вардлова з метою проведення особистого обшуку на предмет володіння зброєю. Суд зазначив: «щоб виправдати відповідне затримання особи поліцейський повинен бути в змозі вказати на конкретні та обґрунтовані факти, які могли б виправдати таке втручання». Оскільки, як зазначив АС, суд першої інстанції взяв до уваги лише той факт, що С. Вардлов «ухилився» від поліції, суд не зміг визначити, що поліцейський мав необхідну обґрунтовану підозру для затримання особи. Однак, АС ще раз у своєму рішенні підкреслив, що: «суд не заперечує той факт, що перебування особи у місці з високим рівнем злочинності, разом з її подальшим ухиленням від поліції, може стати підставою для обґрунтованої підозри за інших обставин». ВС штату Іллінойс підтримав рішення АС. Однак, на відміну від АС, ВС штату Іллінойс зазначив, що С. Вардлов знаходився у районні, відомому високим рівнем злочинності. Таким чином, крім врахування факту «ухилення» від поліції, суд вважає, що факт перебування особи у районні з високим рівнем злочинності також варто брати до уваги під час вирішення питання про наявність обґрунтованої підозри. Проте, незважаючи на відповідне зауваження ВС штату Іллінойс не зміг ствердити, що наявні обставини справи свідчать про досягнення рівня стандарту доказування «обґрунтована підозра». Суд пояснив, що поліцейський швидше керувався «простою підозрою чи здогадкою», ніж «конкретними та обґрунтованими фактами», які б виправдали затримання особи у відповідній ситуації. За результатами розгляду відповідної справи ВС штату Іллінойс, на відміну від суду першої інстанції, насмілився зазначити: «взяті в сукупності факт «ухилення» від поліції (втеча та переховування у зв'язку з побоюванням бути затриманим) на території з високим рівнем злочинності не створює обґрунтованої підозри» [212, с. 426 – 427].

Проте, кінцеве вирішення питання про наявність чи відсутність у відповідній справі стандарту доказування «обґрунтована підозра» отримало у ВС США. Так, ВС

США скасував рішення ВС штату Іллінойс зазначивши, що «несподіване та нічим не обґрунтоване «ухилення» від поліції у районі із високим рівнем злочинності створює основу для обґрунтованої підозри, яка необхідна для затримання особи на законних підставах». Як продовжив суд: *«раптова та необґрунтована втеча особи є «завершеним актом ухилення», яка не обов'язково повинна свідчити про вчинення злочину, проте достатньо, щоб вона лише припускала та наїтовхувала на думку про можливість його вчинення»* [212, с. 427].

Таким чином, як можемо простежити з наведеного вище, у США стандарт доказування обґрунтована підозра застосовується лише для короткострокового фактичного затримання особи з метою проведення особистого обшуку на предмет виявлення зброї. Під час вирішення питання про визначення «обґрунтованості» підозри суди керуються критеріями: 1) перебування особи на території з високим рівнем злочинності; 2) наявністю факту ухилення від поліції (раптова та необґрунтована втеча). Тому, як зазначається в літературі, обґрунтована підозра є *суб'єктивною* категорією та *«індивідуалізується»* відповідно до «конкретної особи» та «конкретного місця» [188, с. 329].

На відміну від США, в Україні вимога про наявність обґрунтованої підозри для прийняття необхідного рішення закріплена на законодавчому рівні. Хоч у нормативно – правових актах не зазначено, що ж слід розуміти під поняттям «обґрунтована підозра», все ж на підставі аналізу чинного вітчизняного законодавства, практики ЄСПЛ та наукових досліджень, можемо виокремити ознаки (особливості) обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні, до яких, як видається, слід віднести наступне:

- обґрунтована підозра може виникати до початку кримінального провадження.

Стандарт доказування «обґрунтована підозра» є єдиним стандартом доказування, який застосовується як у кримінальному провадженні, так і до його початку («поза його межами»). Так, відповідно до ч. 1 ст. 207 КПК України кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь – яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2)

безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні [55].

Законне затримання здійснюється ще до внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування. Затримання особи без наявності обґрунтованої підозри є незаконним. Тому, обґрунтована підозра, яка необхідна для так званого законного затримання (без ухвали слідчого судді) виникає до початку кримінального провадження. Звертає на себе увагу, наведена у науковій літературі думка про те, що ч. 2 ст. 207 КПК України, на відміну від ч. 1 ст. 208 КПК України, не визнає наявність «обґрунтованої підозри» достатньою умовою законності затримання, а ставить законність затримання в залежність від того, чи дійсно правопорушення було *вчинене*. Отже, особа, що здійснює «громадське затримання», ризикує понести відповідальність за незаконне затримання у разі, коли виявиться, що насправді правопорушення не сталося, хоча обставини і давали підстави для «обґрунтованої підозри» [76, с. 407 – 408].

З врахуванням наведеної думки варто зазначити, що незважаючи на те, що ч. 1 ст. 207 КПК України безпосередньо не закріплює вимоги про необхідність наявності обґрунтованої підозри для затримання особи, стандарт доказування «обґрунтована підозра» все одно у такому випадку застосовується. По – перше, враховуючи вищенаведену думку, якщо існували *«обставини, які давали підстави для обґрунтованої підозри»*, то відповідне затримання особи вже не може вважатись незаконним, навіть якщо в подальшому виявиться, що правопорушення «не сталося». По – друге, на момент «законного затримання» (фактичного затримання), як видається, не досить правильно говорити про те, що законність такого затримання слід ставити в залежність від того, чи дійсно правопорушення було *вчинене*. Хоч і законодавець не передбачив у відповідній статті КПК України безпосередньо вимоги про наявність обґрунтованої підозри, у п. 2 ч. 1 ст. 207 КПК України зазначено, що законне затримання допускається безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка *підозрюється* у його вчиненні. Таким чином, законодавець вказує лише на ймовірність, припущення про «причетність» особи до вчинення кримінального правопорушення.

Встановлення факту вчинення відповідного правопорушення та «констатація факту» вчинення саме відповідною затриманою особою такого кримінального правопорушення є завданням кримінального провадження, які вирішуються на таких його стадіях як досудове розслідування та судовий розгляд, проте, аж ніяк встановлення відповідних фактів не повинно (і не може) здійснюватися на момент законного затримання.

Однак нез'ясованим залишається питання про те, чи можливе існування саме «обґрунтованої» підозри на момент законного затримання особи? Наскільки така підозра може бути «обґрунтованою»? У цьому контексті, безумовно варто погодитись з думкою О. В. Капліної, яка стверджує, що підставою для ймовірного висновку про причетність особи до вчинення злочину є сам факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Цим фактом і обґрунтовується виникнення припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою [41, с. 241]. Таким чином, безпосередньо сам факт «виявлення» особи (або у сукупності з іншими обставинами) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; безпосередньо після його вчинення чи під час безпосереднього переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні, створює необхідний рівень переконаності для прийняття рішення про затримання особи та обумовлює «обґрунтованість» підозри лише на момент її затримання. Крім цього, як зазначено у п. 48 рішення ЄСПЛ від 13 листопада 2007 року у справі «Чеботар проти Молдови»: «для того, щоб затримання особи за обґрунтованою підозрою було виправданим у відповідності до ст. 5 п. 1 (с) Конвенції, поліція не повинна мати докази, достатні для пред'явлення обвинувачення, *ані в момент затримання*, *ані під час перебування заявника під вартою*. Так само не обов'язково, щоб затриманій особі в подальшому було пред'явлено обвинувачення або ця особа постала перед судом. Ціллю попереднього взяття особи під варту є забезпечення подальшого проведення розслідування кримінального провадження, *яке повинно підтвердити або розсіяти підозру, яка стала підставою для затримання особи*. При цьому, обґрунтована підозра залишається важливою гарантією від свавільного тримання під вартою або затримання особи» [122]. Також, у п. 3 рішення у справі «Феррарі – Браво проти Італії» від 14

березня 1984, ЄСПЛ зауважив: «питання про те, що затримання або тримання під вартою є виправданими тільки тоді, коли доведено факт вчинення та характер інкримінованих правопорушень, *ставити не можна*, оскільки це є завданням попереднього розслідування, сприяти якому має затримання та тримання під вартою» [32, с. 55]. Своєю чергою, у п. 55 рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 р. суд наголосив, що «метою допитів під час тримання під вартою відповідно до пункту (с) частини 1 статті 5 ... є сприяння кримінальному розслідуванню шляхом підтвердження чи розвіювання конкретної підозри, яка *послужила причиною арешту*. Тому факти, які є причиною виникнення підозри не повинні бути *такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування обвинувального вироку чи й просто висунення обвинувачення*, черга якого надходить на наступній стадії процесу кримінального розслідування» [32, с. 55].

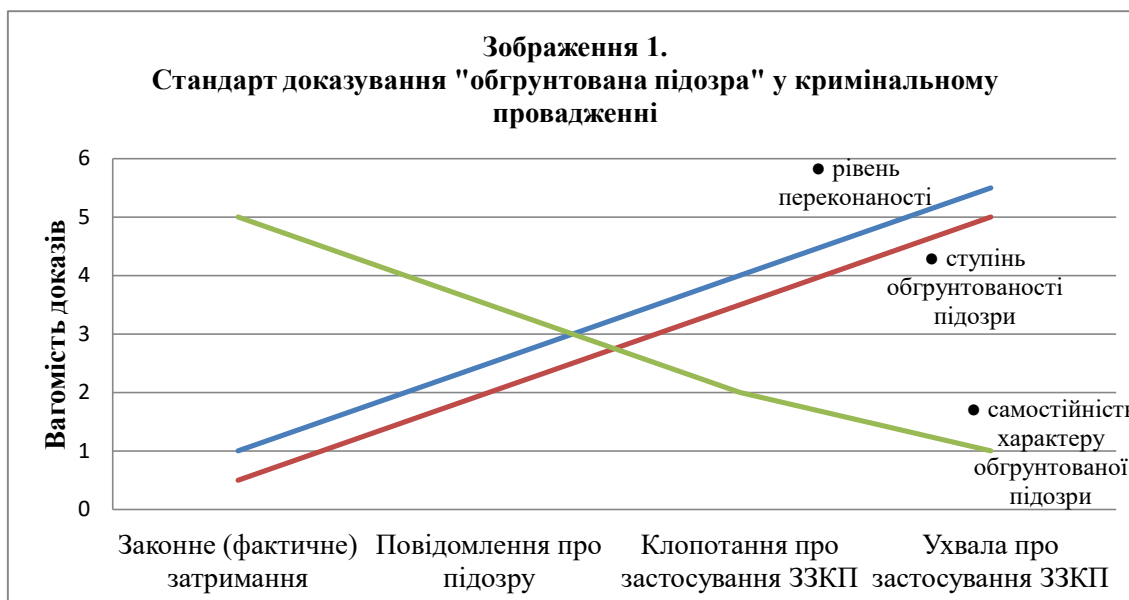
З наведеного вище, можемо виокремити наступну ознаку стандарту доказування «обґрунтована підозра», а саме:

- стандарт доказування «обґрунтована підозра» є багаторівневою категорією, оскільки в ході здійснення кримінального провадження «обґрунтована підозра» повинна збільшуватись за рівнем «обґрунтованості» припущення про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою.

Складним для розуміння, проте важливим для усвідомлення суті стандарту доказування «обґрунтована підозра», є висновок відповідно до якого «обґрунтованість» підозри (за часом) під час здійснення кримінального провадження повинна збільшуватись, але при цьому самостійність характеру обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні зменшується. І навпаки, чим менша «обґрунтованість» підозри вимагається для прийняття рішення (забезпечує нижчий рівень переконаності, необхідного для прийняття відповідного рішення), тим більш самостійний характер обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Своєю чергою, рівень переконаності, необхідний для прийняття рішення у відповідності до стандарту доказування «обґрунтована підозра» обумовлюється правовим характером рішення, яке необхідно прийняти або дією, яку необхідно

вчинити (затримати особу, повідомити про підозру, звернутись з клопотанням про застосування ЗЗКП, прийняти ухвалу про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження) та рівнем обґрунтованості підозри, який, своєю чергою, залежить від вагомості доказів, які його підтверджують (див. зображення 1).

Так, наприклад у ч. 1 ст. 276 КПК України законодавець закріпив різні рівні «обґрунтованості» підозри для різних підстав повідомлення про підозру. Зокрема, повідомлення про підозру здійснюється у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [55]. Як зазначає О. В. Капліна, аналіз підстав повідомлення особі про підозру, які містяться в ч. 1 ст. 276 КПК України надає можливість поділити їх залежно від кількості доказів, які обґрунтовують підозру на два види. До першого виду належать випадки, коли слідчому та/або прокурору вже відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою: зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або щодо особи необхідно обрати один з запобіжних заходів (п. 2, 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). До другого виду належать випадки, коли доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними,

уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) [41, с. 239 – 240]. Таким чином, рівень переконаності слідчого, прокурора, який необхідний для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру, залежно від підстав такого повідомлення буде різним, з огляду на достатність інформації, яка перебуває у їхньому розпорядженні. Якщо особі повідомлено про підозру на підставі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, то «обґрунтованість» підозри за такої підстави буде мінімальною, оскільки, як було зазначено вище, підозра у такому випадку обґрунтовується лише фактом затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Що ж до рівня обґрунтованості підозри у випадку, коли слідчому, прокурору вже відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою і повідомлення про підозру здійснюється з підстави наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або з підстави обрання щодо особи одного із запобіжних заходів, варто зауважити, що рівень переконаності, необхідний для такого повідомлення за відповідними підставами та у відповідності до стандарту доказування «обґрунтована підозра» буде також різним.

Варто зазначити про не зовсім коректне віднесення факту обрання до особи запобіжного заходу до однієї з підстав повідомлення про підозру. На підставі аналізу норм КПК України, можна стверджувати, що моментом обрання до особи одного із запобіжних заходів є прийняття слідчим суддею ухвали про застосування відповідного запобіжного заходу. Обрати до особи один із запобіжних заходів, передбачених КПК України, неможливо поки особа не набуде процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні, що, своєю чергою, не може відбутись без здійснення повідомлення відповідній особі про підозру. Тому, логічно виникає запитання: яким чином обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжного заходу може стати підставою для повідомлення особі про підозру, якщо повідомлення особі про підозру є однією з умов («передумов») застосування запобіжних заходів у

кримінальному провадженні ? Як видається, законодавцеві варто було зазначити про *«необхідність обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжного заходу»*, а не про безпосереднє обрання необхідного запобіжного заходу.

Водночас, варто звернути увагу на те, що наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення виступає водночас як самостійною підставою для повідомлення особі про підозру (яка передбачає найвищий рівень переконаності у необхідності прийняти рішення про повідомлення особі про підозру), так і складовою таких підстав для повідомлення про підозру як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення та (необхідність) обрання до особи одного з передбачених законом запобіжних заходів. Річ у тім, що затримати особу або обрати до особи запобіжний захід без наявності обґрунтованої підозри не можливо (оскільки в протилежному випадку такі дії будуть незаконними), а, як було зазначено, обґрунтованість підозри обумовлюється вагомістю (яка передбачає та охоплює собою достатність доказів) наявних доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, наявність достатніх доказів для «підозри» є необхідною умовою для повідомлення про підозру також з таких підстав як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення та обрання запобіжного заходу, просто «достатність доказів» у відповідних випадках повідомлення про підозру буде обумовлюватись різним ступенем вагомості інформації, яка становить основу для рівня переконаності, який необхідний для прийняття рішення про повідомлення про підозру.

Таким чином, повідомлення особі про підозру у кримінальному провадженні здійснюється на підставі стандарту доказування «обґрунтована підозра», хоч законодавець прямо не зазначив про її необхідність для прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні. Однак, такий висновок можна зробити не лише на підставі здорового глузду, але також на підставі проаналізованої вище прецедентної практики ЄСПЛ.

На окрему увагу заслуговує дослідження питання про реалізацію стандарту доказування «обґрунтована підозра» під час вирішення питання про застосування ЗЗКП. У науковій літературі виправдано ставиться питання: чи достатньо факту

вручення особі письмового повідомлення про підозру для вирішення питання про застосування запобіжного заходу ? [27, с. 41]. Дійсно, для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру застосовується стандарт обґрунтованої підозри. Однак, для прийняття рішення про застосування ЗЗКП відповідний стандарт доказування повинен набути якісно іншого рівня, оскільки обґрунтована підозра яка склала підставу для повідомлення особі про підозру не забезпечує (не покриває) необхідного рівня переконаності слідчого судді для прийняття рішення про застосування відповідного ЗЗКП. Як зазначає М. Є. Громова, обґрунтованою слід вважати підозру за наявності таких принципових обставин: врученого письмового повідомлення про підозру, з обов'язковим посиланням на докази вчинення особою кримінального правопорушення; наявності у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують вчинення особою кримінального правопорушення; доведення перед судом вагомості та достатності наявних доказів про вчинення особою кримінального правопорушення; оцінка судом доказів вчинення особою кримінального правопорушення. Як продовжує автор, за відсутності хоча б однієї з вказаних складових, говорити про підозру як обґрунтовану на момент застосування запобіжного заходу не можна [27, с. 43].

Назагал можна погодитися з відповідним науковим висновком, проте, варто зазначити, що у перших двох «складових» обґрунтованості підозри відповідно до вищенаведеного наукового висновку, варто все ж говорити не про «докази, вчинення особою кримінального правопорушення та наявності у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують вчинення особою кримінального правопорушення», а про докази, які вказують на підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення та наявність у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення. На момент вирішення питання про звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу у розпорядженні слідчого, прокурора повинні бути докази, які саме «підтверджують» підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення, а не лише «вказують» на підозру. Докази, які вказують на підозру та докази, які підтверджують підозру не є якісно однаковими категоріями. У цьому і

полягає якісна зміна рівня обґрунтованості підозри для прийняття рішення про застосування необхідного запобіжного заходу.

Крім цього, безумовно варто погодитися з твердженням про те, що на рівень «обґрунтованості» підозри для застосування ЗЗКП неабиякий вплив здійснює наявність таких «складових» як: *доведення перед судом вагомості та достатності наявних доказів, які підтверджують підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення та оцінювання судом відповідних доказів.* Ці «складові» забезпечують якісно вищий рівень обґрунтованості підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні. По – перше, стандарт доказування «обґрунтована підозра» за таких умов втрачає свій «однобічний» характер, вже не є критерієм прийняття рішення лише слідчим, прокурором (сторони обвинувачення), оскільки, в необхідному рівні (ступені) «обґрунтованості» підозри для застосування певного запобіжного заходу повинен переконатись безпосередньо слідчий суддя, суд. Такий висновок можемо зробити на підставі аналізу п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України, відповідно до якої під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, а також практика ЄСПЛ. Зокрема, у п. 64 рішення ЄСПЛ у справі «Єлоєв проти України» від 06 листопада 2008 року, суд зазначив: «пункт 4 статті 5 ЄКПЛ забезпечує заарештованим чи затриманим особам право на перегляд матеріально – правових і процесуальних умов, які, з погляду Конвенції, є суттєвими для забезпечення «законності» позбавлення свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й *обґрунтованість підозри*, яка стала підставою для затримання, а також мети, з якою застосовувалися затримання та подальше тримання під вартою» [115].

Однак нез'ясованим залишається інший аспект такого висновку. Так, відповідно до ч. 2 вказаної статті слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор *не доведе наявність всіх обставин*, передбачених ч. 1 ст. 194 КПК України (зокрема

наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення). Таким чином, закон передбачає можливість встановлення слідчим суддею, судом під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу *відсутність обґрунтованої підозри* у вчиненні особою кримінального правопорушення. Своєю чергою, законодавець у ст. 198 КПК України передбачив, що висловленні в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь – яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, *не мають* преюдиційного значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження. Тому, логічно виникає риторичне запитання: які правові наслідки можуть спричинити висновки слідчого судді у випадку постановлення ухвали про *відмову* у застосуванні запобіжного заходу у зв'язку з *недоведеністю наявності обґрунтованої підозри* у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення ?

По – друге, якісно вищий рівень «обґрунтованості» підозри під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу обумовлюється завдяки *умовам змагальності* розгляду відповідного клопотання, оскільки згідно з ч. 1 ст. 193 КПК України розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника. Тобто, «обґрунтованість» підозри в умовах наявності двох сторін, які самостійно обстоюють протилежні правові позиції, або «укріплюється» та забезпечує якісно вищий рівень переконаності слідчого судді, суду у необхідності прийняття рішення про застосування запобіжного заходу (на відміну від рівня переконаності слідчого, прокурора, необхідного для здійснення повідомлення про підозру, затримання особи або звернення з клопотанням про застосування ЗЗКП), або, як зазначено вище, реалізація засади змагальності під час розгляду відповідного клопотання може призвести до встановлення «відсутності» обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. У такому контексті, можемо виокремити наступну ознаку відповідного стандарту доказування:

- обґрунтована підозра може мати як змагальний, так і не змагальний характер залежно від правового характеру рішення, яке необхідно прийняти.

З врахуванням відповідної ознаки не до кінця зрозумілою видається логіка законодавця, який у ч. 4 ст. 189 КПК України зазначив, що слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на *затримання* підозрюваного з *метою його приводу*, якщо прокурор *не доведе*, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на *наявність підстав для тримання під вартою* підозрюваного, обвинуваченого. Як видається, встановити підстави для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час вирішення питання про надання дозволу на затримання з метою приводу не можливо ! Оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення, а згідно з ч. 1 ст. 193 КПК України розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу повинен здійснюватись за участю обох сторін, що, по суті, забезпечує умову змагальності, яка, своєю чергою, обумовлює необхідний ступінь обґрунтованості підозри та рівень переконаності для прийняття рішення про застосування відповідного запобіжного заходу. Тому, на етапі вирішення питання про надання дозволу на затримання з метою приводу неможливо встановити підстави для застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою.

Як зазначалось вище, чим вищий ступінь «обґрунтованості» підозри вимагається для прийняття необхідного поточного рішення у кримінальному провадженні, тим більше зменшується самостійний характер обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Досліджуючи у підрозділі 1.5. цієї роботи ознаки системи стандартів доказування у кримінальному провадженні, було зазначено, що система стандартів доказування є ієрархічною, а кожний попередній стандарт доказування виступає передумовою для застосування наступного. Досягнення стандарту доказування «обґрунтована підозра» у сукупності із встановленням інших необхідних обставин (потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для

виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням; наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може переховуватись від органів досудового розслідування та/або суду, перешкоджати кримінальному провадженню тощо) під час вирішення питання про застосування ЗЗКП є лише умовою, виконання якої необхідне для прийняття рішення про застосування ЗЗКП. Оскільки, прийняття рішення про застосування ЗЗКП здійснюється на підставі досягнення таких стандартів доказування, як «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання», які неможливо застосувати без встановлення наявності обґрунтованої підозри у кримінальному провадженні. Тому у випадку, коли рішення приймається слідчим, прокурором стандарт доказування «обґрунтована підозра» виступає самостійною підставою для прийняття відповідного рішення. Натомість у випадку прийняття рішення слідчим суддею, судом, стандарт доказування «обґрунтована підозра» буде лише однією із складових підстави (умовою) для прийняття відповідного рішення («поглинається» стандартом доказування вищого рівня переконаності).

Таким чином, з урахуванням вищенаведеного, можна зробити висновок, що рівень (ступінь) «обґрунтованість» підозри для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру з підстави необхідності обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжного заходу та рівень «обґрунтованість» підозри, необхідний для прийняття рішення про застосування відповідного запобіжного заходу є якісно різним, при цьому в останньому випадку підозра повинна набути вищого ступеня обґрунтованості.

- Обґрунтована підозра не є «статичною» категорією, вона наділена «динамічним» триваючим характером.

Після встановлення наявності обґрунтованої підозри як підстави для застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні, «обґрунтованість» такої підозри під час безпосереднього застосування запобіжного заходу повинна продовжувати не лише існувати, але також повинна збільшуватись за рівнем обґрунтованості. Ступінь обґрунтованості підозри, який став підставою для обрання запобіжного заходу, наприклад тримання під вартою, не може бути прийнятним для

вирішення питання про продовження строків тримання під вартою, оскільки відповідний запобіжний захід застосовується з метою сприяти розслідуванню, яке повинно або підтвердити підозру, або спростувати її (початковий рівень (ступінь) обґрунтованості підозри).

Про це неодноразово у своїй практиці нагадує ЄСПЛ. Зокрема, суд зазначає, що «питання про те, чи є тривалість тримання під вартою розумною, не можна вирішувати абстрактно. Наявність підстав для залишення обвинуваченого під вартою слід оцінювати в кожній справі з урахуванням її особливостей. Продовжуване тримання під вартою може бути виправданим заходом у тій чи іншій справі лише за наявності чітких ознак того, що цього вимагає справжній інтерес суспільства, який, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважає інтереси забезпечення права на свободу. Подальше існування обґрунтованої підозри у вчиненні затриманою особою злочину є обов'язковою і неодмінною умовою належності її продовжуваного тримання під вартою. *Але з плином певного часу така підозра перестає сама по собі бути виправданням для позбавлення особи свободи і судові органи повинні вмотивовувати свої рішення про продовження тримання її під вартою іншими підставами.* Крім того, такі підстави мають бути чітко зазначені національними судами і аргументи «за» і «проти» звільнення з-під варти не повинні бути «загальними й абстрактними» (п. 219) [120]; «у своїх рішеннях про тримання заявника під вартою, органи державної влади додатково до обґрунтованої підозри щодо заявника посилалися в основному на три підстави: 1) тяжкість злочинів, у вчиненні яких він обвинувачувався; 2) суворість покарання, яке йому могло бути призначено; 3) необхідність забезпечити належний хід провадження, враховуючи ризик того, що заявник міг переховуватися від слідства і суду та примусити свідків давати неправдиві показання. Суд вважає, що обґрунтована підозра щодо вчинення заявником тяжкого злочину *могла первісно виправдовувати його тримання під вартою.* Необхідність забезпечити належний хід провадження (зокрема, для отримання показань свідків) також була достатньою підставою для первісного тримання заявника під вартою. Однак, *з плином часу ці підстави ставали усе менш обґрунтованими.* Тому Суд повинен встановити, чи були інші підстави, наведені судами, зокрема тяжкість ймовірного покарання, ризик того, що заявник

переховуватиметься від слідства і суду та примушуватиме свідків давати неправдиві показання, «достатніми» та «відповідними»... Однак, Суд неодноразово встановлював, що *сама по собі тяжкість обвинувачення не може слугувати виправданням тривалих періодів тримання під вартою»* (п. 33 – 36) [118]; «тимчасом як підозрюваний може бути арештований обґрунтовано на початку розслідування на підставі свідчень *pentiti* (італ. *pentito* «перекрашений» – означення представників мафії, які дали згоду співпрацювати з органами влади і давати свідчення проти колишніх спільників), такі свідчення *обов'язково стають менш значущими з плином часу, а надто якщо в ході розслідування не було знайдено додаткових доказів»* (п. 159) [32, с. 90]; «заявник перебував під вартою до і під час судового розгляду загалом один рік, вісім місяців і 15 днів. За цей час суди розглядали клопотання заявника про звільнення принаймні десять разів і кожного разу відмовляли в їхньому задоволенні через серйозність обвинувачень та ймовірність його втечі, перешкоджання відправленню правосуддя і чинення тиску на свідків. Однак у судових рішеннях не наведено нічого більше, окрім переліку цих підстав, що *обґрунтовувало б їх відповідними та достатніми мотивами. Суд також зауважує, що мотивування судів з плином часу не зазнало жодної еволюції, яка б відбивала зміну ситуації та наслідки перевірки того, чи ці підстави залишалися в силі на пізнішій стадії судового розгляду»* (п. 65) [32, с. 88]; «суд відзначає, що в цій справі суди першої та другої інстанцій, ухвалюючи рішення про тримання заявника під вартою й продовження строку останнього, посилялися на відповідну норму закону, не вказуючи підстав, з яких вони вважають *обґрунтованими твердження про те, ніби заявник може перешкоджати провадженню в справі, переховуватися від правосуддя або скоювати нові злочини. Вони також не намагалися спростовувати доводи захисту заявників...*» (п. 143) [32, с. 87]; «суд зазначає, що, хоча переховування заявника протягом одного року було для органів влади достатньою причиною для тримання його під вартою на час попереднього слідства та судового слідства, тяжкість пред'явлених йому обвинувачень та ризик його втечі були єдиними підставами для суду не змінювати обраний заявнику запобіжний захід. Перше судове рішення щодо цього було прийнято через два роки та три місяці після його арешту. Проте згідно з п. 3 ст. 5 ЄКПЛ з плином певного часу саме тільки існування обґрунтованої підозри перестав бути

підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання під вартою. До того ж такі підстави мають бути чітко вказані національними судами» (п. 60 рішення у справі «Єлоєв проти України» (заява № 17283/02) від 06 листопада 2008 року) [115].

- Стандарт доказування «обґрунтована підозра» передбачає широке коло суб'єктів, які можуть його застосовувати у кримінальному провадженні (універсальність за суб'єктом складом застосування).

На підставі аналізу норм КПК України, практики ЄСПЛ та з врахуванням вищенаведеного, варто зазначити, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» є універсальним стандартом доказування у кримінальному провадженні з точки зору суб'єктного складу його застосування. Відповідний стандарт доказування застосовується: слідчим, прокурором для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру; звернення з клопотанням до слідчого судді, суду з клопотанням про застосування ЗЗКП; звернення з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; уповноваженою службовою особою для прийняття рішення про затримання особи без ухвали слідчого судді; «кожним» під час законного затримання; слідчим суддею, судом для прийняття рішення про застосування ЗЗКП; надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

З врахуванням наведеного, варто звернути увагу на норму, передбачену ч. 1 ст. 160 КПК України, відповідно до якої сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів [55]. Таким чином, законодавець надає право стороні захисту звертатись до слідчого судді чи суду з клопотанням про застосування відповідного ЗЗКП. Відповідне клопотання слідчий суддя, суд розглядає за участю *сторони кримінального провадження, яка подала клопотання*, та, за загальним правилом, особи, у володінні якої знаходяться речі і документи (ч. 4 ст. 163 КПК України) [55]. При цьому, на підставі аналізу ч. 3 ст. 132 КПК України, яка передбачає загальні правила застосування ЗЗКП, можна зробити висновок, що застосування *будь – якого* ЗЗКП не допускається, якщо слідчий, прокурор

не доведе підстав для застосування відповідного ЗЗКП, якими є: існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування ЗЗКП; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням [55].

ВССУ у інформаційному листі «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05.04.2013 року зазначив, що вирішуючи питання про застосування ЗЗКП, у кожному випадку розгляду відповідних клопотань слідчі судді зобов'язані зважати, що незалежно від визначеного процесуальним законом суб'єкта ініціювання застосування заходів забезпечення обов'язок довести наявність трьох необхідних складових для їх застосування, передбачених ч. 3 ст. 132 КПК України (в тому числі наявність обґрунтованої підозри), покладається на слідчого та/або прокурора (п. 1) [58].

Таким чином, у контексті вищенаведеного, якщо застосування ЗЗКП без доведення перед слідчим суддею, судом наявності обґрунтованої підозри неможливо, то як висновок напрошується «абсурдне» твердження про те, що до розгляду клопотання сторони захисту про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей та документів слідчий суддя, суд повинен залучити слідчого та/або прокурора, які зобов'язані довести наявність обґрунтованої підозри як однієї з підстав застосування відповідного ЗЗКП. Закріплення в КПК України норми, яка надає стороні захисту право звертатись із клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів, було спрямоване на впровадження механізму реалізації змагальності сторін та свободи в поданні ними до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [58]. Як підсумок, виходить, що для того, щоб підозрюваний, обвинувачений реалізував своє право на захист шляхом отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей та документів, які в подальшому можуть спростувати його винуватість або підтвердити невинуватість (по суті встановити відсутність обґрунтованої підозри), слідчий та/або прокурор у судовому засіданні зобов'язані довести перед слідчим суддею, судом

обґрунтованість підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення для надання дозволу на застосування відповідного ЗЗКП (дозволити реалізувати відповідне право підозрюваного, обвинуваченого). Таке припущення є нелогічним та неприйнятним, проте, як не дивно, воно обумовлюється тлумаченням чинних норм КПК України.

Однак, як згодом зазначив ВССУ в узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування ЗЗКП від 07.02.2014 р., слідчим суддям та суду слід враховувати, що обов'язок доведення існування підстав для застосування ЗЗКП, зазначених у ч. 3 ст. 132 КПК України, покладає на *слідчого, прокурора, який звертається із відповідним клопотанням* [58].

Як видається, ч. 3 ст. 132 КПК України може бути реалізована лише коли застосування ЗЗКП ініціюється слідчим, прокурором. Тому, у відповідній статті слід передбачити (уточнити), що «застосування заходів забезпечення кримінального провадження за ініціативою слідчого та/або прокурора не допускається, якщо ними не буде доведено, що: існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням».

Крім цього, все вищенаведене ще раз підтверджує, що тимчасовий доступ до речей та документів за своєю правовою природою не є ЗЗКП, а наділений ознаками слідчої (розшукової) дії.

- Стандарт доказування «обґрунтована підозра» передбачає різні напрямки підозри.

Варто зазначити, що питання виокремлення відповідної ознаки «обґрунтованої підозри» досліджувалось І. А. Щербак, яка на підставі проведеного аналізу норм КПК України, зазначила, що у кримінальному провадженні слід визначити два напрямки підозри: перший стосується підозри конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення; другий – підозри щодо наявності факту кримінального правопорушення [172, с. 134]. Так, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 132 КПК України

підставою застосування ЗЗКП є доведення існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування ЗЗКП, а згідно з ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні *особою* кримінального правопорушення [55; 59].

Однак, як видається, виокремлення відповідних напрямків підозри у кримінальному провадженні є досить умовним, оскільки:

– по – перше, вказані напрямки обґрунтованої підозри об'єднані однією метою – запобігти незаконному обмеженню права особи на свободу та особисту недоторканність у сфері здійснення кримінального судочинства;

– по – друге, у контексті прийняття рішення про застосування ЗЗКП, доведення існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення за змістом охоплює собою доведення існування підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Оскільки, як слушно зазначається у науковій літературі, обґрунтованість підозри містить у собі два аспекти. Перший стосується *питання права*: підозра має стосуватися правопорушення, передбаченого законом. Другий — *питання факту*: мають бути доведені обставини, які за розумного та неупередженого тлумачення викликають підозру щодо причетності певної особи до певного кримінального правопорушення [76, с. 360].

З врахування наведеного вище, варто звернути увагу на зазначену у процесуальній літературі думку, що для вирішення питання про застосування ЗЗКП законодавець не визначає необхідність доводити існування підозри відносно конкретної особи, оскільки для прийняття відповідного рішення необхідно довести лише підозру стосовно наявності факту правопорушення [172, с. 134]. Відповідна думка може призвести, як видається, до не зовсім правильного висновку. Оскільки, у такому контексті такий напрям «обґрунтованої підозри» як доведення існування підозри щодо вчинення кримінального правопорушення фактично повинен передбачати нижчий рівень «обґрунтованості» підозри, ніж доведення існування підозри щодо вчинення конкретною особою відповідного кримінального правопорушення. Проте, з відповідною думкою не можна погодитись до кінця. Під час вирішення питання про

застосування ЗЗКП слідчий, прокурор повинен довести не просто факт вчинення кримінального правопорушення, а відповідний ступінь тяжкості, що може бути підставою для застосування ЗЗКП та виправдати відповідний ступінь втручання у права та свободи особи. У такому контексті відповідний напрям стандарту доказування «обґрунтована підозра» навпаки вимагатиме більший ступінь вагомості доказів (обґрунтованості), що, своєю чергою, повинно забезпечити вищий рівень «переконаності» слідчого судді, суду у необхідності прийняття рішення про застосування відповідного ЗЗКП.

При цьому, як видається, поняття «ступінь тяжкості» кримінального правопорушення у відповідному контексті не варто застосовувати у його кримінально – правовому значенні. Наприклад, відсторонення від посади як ЗЗКП може застосовуватись, за загальним правилом, щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину [55]. У клопотанні слідчого, прокурора про відсторонення від посади повинна бути зазначена правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність (п. 2 ч. 2 ст. 155 КПК України) [55], що своєю чергою, і визначає ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. У розумінні ч. 3 ст. 132 КПК України обґрунтована підозра стосується доведення не ступеня тяжкості кримінального правопорушення (оскільки він є об'єктивно – наявним критерієм, який не потребує доведення), а його характеру, який обумовлює ступінь втручання в права і свободи особи (такого ступеня «тяжкості», що може бути підставою для застосування ЗЗКП).

Тому, відповідний напрям обґрунтованої підозри навпаки вимагає більшого рівня обґрунтованості підозри («обсяг» вагомості доказів) та є складнішим у доведенні, ніж напрям обґрунтованої підозри, який полягає у доведенні підозри у вчиненні конкретною особою відповідного кримінального правопорушення, оскільки для застосування ЗЗКП необхідно доказати факт вчинення кримінального правопорушення, підозру у вчиненні відповідного кримінального правопорушення конкретною особою, а також ступінь виправданості («обумовленості») відповідного кримінального правопорушення для застосування ЗЗКП. Ступінь втручання у права та свободи особи,

про який йдеться у клопотанні слідчого, прокурора про застосування необхідного ЗЗКП обумовлюється не лише потребами досудового розслідування (п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК України), але також характером вчиненого кримінального правопорушення.

У контексті вищенаведеного варто звернути увагу на ще одні законодавчі норми, передбачені чинним КПК України, у яких законодавець послуговується поняттям «обґрунтована підозра». Так, відповідно до ч. 2 ст. 206 КПК України, якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють *обґрунтовану підозру*, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи [55]. Також, у ч. 7 ст. 206 КПК України передбачено, що слідчий суддя зобов'язаний забезпечити невідкладне проведення судово – медичного обстеження особи, доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством, незалежно від наявності заяви особи про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для *обґрунтованої підозри* порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі [55].

Як можна простежити, у вищенаведених випадках, законодавець виокремлює такі напрямки обґрунтованої підозри, як підозра щодо незаконного позбавлення свободи особи та підозра порушення вимог законодавства під час затримання або тримання особи в уповноваженому органі державної влади, державній установі.

Однак, хоч і законодавець використовує поняття «обґрунтована підозри» як підставу для прийняття слідчим суддею необхідних рішень у вищенаведених випадках, все ж як видається, відповідні напрямки підозри не становлять собою стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні.

Зокрема, обґрунтована підозра щодо незаконного позбавлення особи свободи не може вважатись стандартом доказування, оскільки у відповідному випадку законодавець некоректно використав термін «підозра». Річ у тім, що не може існувати підозри, тобто припущення, ймовірного висновку, для прийняття рішення про незаконне позбавлення особи свободи. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, *не надасть* судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для позбавлення особи свободи (ч. 3 ст. 206 КПК України).

Таким чином, слідчий суддя для прийняття відповідного рішення керується: 1) фактом наявності інформації про те, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності для цього юридичних підстав; 2) встановленням факту відсутності юридичних підстав для позбавлення особи свободи. Як зазначається у науковій літературі, ч. 2 ст. 206 КПК України обмежує компетенцію судді лише перевіркою наявності самого рішення. У разі надання відповідним органом чи службовою особою відповідного рішення особа продовжує триматися під вартою на підставі цього рішення. Якщо службова особа не надасть рішення, яке є правовою підставою для позбавлення особи свободи, особа має бути звільнена безумовно на підставі ч. 3 ст. 206 КПК України [76, с. 404]. Тому, для прийняття рішення про звільнення позбавленої свободи особи слідчий суддя керується об'єктивними («сталими») критеріями (підставами), що не залишають достатньо простору для розсуду суду та свідчать про «об'єктивний» характер прийнятого рішення (на відміну, наприклад, від встановлення обґрунтованої підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення як одного з напрямків стандарту доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні). У відповідному випадку мова йде не про «підозру», «припущення», «ймовірний висновок», а про конкретний дійсний однозначний факт

(інформацію). Крім цього, відповідні напрямки обґрунтованої підозри не відповідають суті стандарту доказування у кримінальному провадженні як рівню переконаності, який необхідний для прийняття рішення уповноваженими законом особами *не на користь* підозрюваного, обвинуваченого (сторони захисту), оскільки за наявності підстав, які свідчать про незаконне позбавлення свободи особи або порушення вимог законодавства під час затримання або тримання особи в уповноваженому органі державної влади, державній установі слідчий суддя зобов'язаний прийняти рішення *на користь* такої особи (звільнити особу, вчинити дії передбачені ч. 3 ст. 206 КПК України).

Таким чином, виокремлення законодавцем обґрунтованої підозри, яка спрямована на встановлення факту порушення права особи на свободу та особисту недоторканність (вище наведені напрямки підозри) та не передбачає встановлення можливості вчинення кримінального правопорушення або причетності особи до його вчинення, не можна вважати стандартом доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. Як видається, законодавець не до кінця усвідомлюючи значення та суть «обґрунтованої підозри» у кримінальному провадженні, використав відповідний термін у ст. 206 КПК України. Тому, у ч. 2 ст. 206 КПК України варто виключити поняття «обґрунтована підозра», зазначивши, що: «якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості про те, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи». Натомість, у ч. 7 ст. 206 КПК України варто зазначити: «слідчий суддя зобов'язаний діяти у порядку, передбаченому ч. 6 ст. 206 КПК України, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини *дають підстави вважати або припускати*, що порушено вимоги законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі».

Таким чином, з врахуванням усього вищенаведеного, можна стверджувати, що «обґрунтована підозра» як стандарт доказування у кримінальному провадженні є багаторівневою категорією, яка залежно від правового характеру рішення, яке необхідно прийняти під час кримінального провадження, не завжди формується в умовах змагальності, однак, завжди наділена «динамічним» триваючим характером та не може розглядатись лише як загальна вимога, по досягненню чи виконанню якої втрачається її первинне значення – слугувати вагомою підставою прийняття рішення, яким обмежуються права і свободи особи у кримінальному судочинстві.

Стандарт доказування «обґрунтована підозра» – це найнижчий за рівнем переконаності стандарт доказування у кримінальному провадженні, який застосовується уповноваженими законом особами для прийняття поточних (проміжних) рішень, пов'язаних із обмеженням прав підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження (звернення з клопотанням про застосування та безпосереднє застосування ЗЗКП; проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо підозрюваного, обвинуваченого; здійснення повідомлення про підозру) та полягає у встановленні ймовірності (припущення) вчинення особою певного діяння, яка обумовлюється здоровим глуздом та об'єктивними даними, які можна перевірити під час кримінального провадження та які спонукали б неупереджену та розумну особу вдатися до практичних дій, щоб з'ясувати, чи є така підозра обґрунтованою.

2.1.2. Стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина») у кримінальному провадженні: суть, ознаки, сфера застосування

«Достатня підстава», або в іншій інтерпретації «ймовірна причина», «розумна підстава» (*probable cause*), є стандартом доказування, який, перш за все, отримав свій прояв на практиці та закріплення у законодавстві держав англосаксонської системи права.

Формулювання «достатня підстава» або «наявність достатніх підстав вважати» можемо віднайти і у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві, що,

своєю чергою, ще раз підтверджує актуальність дослідження правової суті відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні. Проте варто зазначити, що правова природа стандарту доказування «достатня підстава» та коло рішень, які приймаються на підставі відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні є різною у державах англосаксонської та континентальної системи права.

Крім цього, причина складності дослідження відповідного стандарту доказування у науці кримінального процесу та причина проблематичності його застосування на практиці полягає у тому, що межа між стандартом доказування «достатня підстава» та стандартом доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні є надзвичайно тонкою та залежить від інтерпретації сукупності обставин конкретного кримінального провадження.

Відтак, оскільки відповідний стандарт доказування був перейнятий вітчизняним законодавцем та знайшов свій нормативний прояв у КПК України, видається за необхідне перш за все дослідити багаторічний зарубіжний досвід визначення та функціонування відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Так, стандарт доказування «достатня підстава» широко використовується у США. Зокрема, у четвертій поправці до Конституції США, прийнятої ще у 1791 р., зазначається, що: «право осіб на їх недоторканність, а також їхнього житла та документів проти необґрунтованого обшуку та виїмки (конфіскації) не повинно бути порушене, жодне рішення не може бути прийняте не інакше, як на підставі достатньої підстави (ймовірної причини), скріпленої присягою (клятвою) або письмовою заявою (підтвердженням) з докладним описом місця обшуку; особи, яка розшукується та предметів, для виявлення яких проводиться обшук» [221]. Хоч відповідний стандарт доказування закріплений у Конституції США, проте ні Конституція, ні жодний інший нормативно – правовий акт не надає визначення стандарту доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»).

У зарубіжній науковій літературі наводяться загальноприйняті наукові визначення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні, зокрема зазначається, що «достатня підстава»: являє собою встановлення фактів та обставин, які дозволили б об'єктивному спостерігачу повірити у те, що кримінальне

правопорушення було вчинено, вчиняється або планується вчинити та що особа, яку необхідно затримати вчинила, вчиняє або планує вчини кримінальне правопорушення або предмети, пов'язані із злочинною діяльністю можуть бути отримані внаслідок проведення обшуку у конкретному приміщенні, житлі чи іншому володінні особи [179, с. 128; 218, с. 682]; це рівень розумної віри (добросовісного переконання), який виник на підставі чітко сформульованих, об'єктивних фактів та/або обставин та який необхідний для вирішення питання про проведення обшуку, затримання особи та подальшого переслідування особи у кримінальному провадженні [179, с. 120 – 126]; означає, що наявні факти підтверджують об'єктивну впевненість (переконаність) у тому, що особа, яка підлягає затриманню, вчинила кримінальне правопорушення або факти підтверджують, що місце обшуку та предмети, які можуть бути виявлені під час обшуку можуть бути використані як доказ вчиненого кримінального правопорушення [187, с. 146].

Проте варто зазначити, що вирішення питання про досягнення або недосягнення у конкретному кримінальному провадженні стандарту доказування «достатня підстава» у США є прерогативою ВС США та ВС окремих штатів. Однак суди у своїх рішеннях не намагаються надати докладне, чітке визначення «достатньої підстави» як стандарту доказування у кримінальному провадженні, вони лише визначають чи було досягнуто стандарт доказування «достатня підстава» за відповідних фактів та обставин конкретного кримінального провадження для проведення затримання та/або обшуку у кримінальному провадженні відповідно до четвертої поправки Конституції США.

Два різні і водночас подібні визначення «достатньої підстави» надав ВС США у своїх рішеннях – одне стосується достатньої підстави, необхідної для прийняття рішення про проведення обшуку, а інше – для затримання особи. Різними вони є тому, що різний вид (якість) інформації необхідний для встановлення стандарту доказування «достатня підстава». Зокрема, як зазначив суд ще у 1925 році у справі *Carroll v. United States*, «достатня підстава» для проведення обшуку існує: «там, де факти та обставини, в межах досвіду та знань (поліцейських), та з яких вони отримують обґрунтовану та таку, що заслуговує на довіру інформацію, є достатніми самі по собі для того, щоб виправдати віру об'єктивного спостерігача з розумною обачністю у тому, що шукані

предмети будуть знайдені у конкретно визначеному місці або особи» [224]. Своєю чергою, у 1949 році у справі *Brinegar v. United States* суд визначив, що достатня підстава для затримання особи існує, коли: «факти та обставини, в межах досвіду та знань (поліцейських), та з яких вони отримують обґрунтовану та таку, що заслуговує на довіру інформацію, є достатніми самі по собі для того, щоб виправдати віру об'єктивного спостерігача з розумною обачністю у тому, що кримінальне правопорушення було вчинено, вчиняється або планується вчинити особою, яку необхідно затримати» [223]. Як бачимо, відповідні визначення «достатньої підстави» відрізняються лише тим, що факти та обставини, які виправдали б затримання особи можуть бути іншими від тих, які б виправдали обшук.

Подальша прецедентна практика ВС США призвела до виокремлення певних ознак (властивостей) «достатньої підстави» («ймовірної причини») як стандарту доказування у кримінальному провадженні, які, хоч і не розкривають повністю зміст відповідного стандарту доказування, проте допомагають наблизитись до розуміння його суті. До таких ознак відноситься наступне:

- 1) достатня підстава виникає на основі «здорового глузду» та фактичному аналізу (оцінці) всієї сукупності фактів та обставин в їх цілісності. Суть достатньої підстави не може бути зведена до встановлення сукупності правил або математичної формули у кримінальному провадженні.
- 2) достатня підстава виникає на підставі встановлення «ймовірності», а не впевненості та безсумнівності у необхідності прийняття рішення про затримання особи або проведення обшуку.

Стандарт доказування «достатня підстава» не передбачає абсолютної впевненості. Відповідний стандарт доказування може бути досягнутий у кримінальному провадженні навіть тоді, коли є сумніви у винуватості особи.

Зокрема, у справі *Illinois v. Gates* суд зазначив: «...«ймовірна причина» відповідно до її звиклого прийнятного значення передбачає нижчий рівень доказаності, ніж доказ, який виправдав би засудження особи. ...Ймовірна причина є практичною, а не формальною категорією. У встановлені стандарту доказування «ймовірна причина» (probable cause), як сама назва нам підказує, ми маємо справу із ймовірностями, які,

проте, не є формальними. Відповідні ймовірності є фактичними та практичними щоденними міркуваннями у відповідності до яких діє розсудлива та обачна людина, яка не є фахівцем у галузі права» [225].

При цьому, у відповідності до тлумачення «достатньої підстави» ВС США зазначив, що відповідний стандарт доказування передбачає вищий рівень переконаності особи у необхідності прийняття рішення у кримінальному провадженні, ніж стандарт доказування «обґрунтована підозра», проте передбачає набагато нижчий рівень переконаності у порівнянні із стандартом доказування «поза розумним сумнівом», який необхідний для прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні.

Як видається, найкраще, що можна сказати про «достатню підставу» це те, що відповідний стандарт доказування не вимагає фактичного балансу або фактичної переваги ймовірностей у кримінальному провадженні. Для встановлення «достатньої підстави» не потрібно співвідносити аргументи «за» і «проти» її наявності. Достатньо встановити, що факти та обставини кримінального провадження свідчать про наявність «ймовірності» на користь проведення обшуку або затримання особи, при цьому, до уваги не береться «ймовірність» хибності твердження для визначення його правдоподібності (оскільки фактична перевага ймовірностей притаманна вищому за рівнем переконаності стандарту доказування – переконання за більшою вірогідністю, відповідно до якого «факт повинен бути більш вірогідним, ніж ні», тобто аргументи повинні переконати особу на «51 %» у правдоподібності твердження. Таке співвідношення не може застосовуватись до стандарту доказування «достатня підстава», оскільки ті «49 % неправдоподібності» твердження взагалі не беруться до уваги у встановленні «достатньої підстави». Саме тому, суть відповідного стандарту доказування, як зазначив ВС США, не може звестись до встановлення набору правил чи математичних формул, а «ймовірність» у змісті «достатньої підстави» визнається практичною, а не формальною категорією. Встановлення ВС США меж «достатньої підстави», які обумовлюються стандартом доказування «обґрунтована підозра» (15 – 25 % переконаності) та стандартом доказування «поза розумним сумнівом» (95 – 99% переконаності), означає, що стандарт доказування «достатня підстава» може досягти

рівня переконаності як на 99 %, так і, наприклад на 30 %, і цього буде достатньо для прийняття рішення на підставі стандарту доказування «достатня підстава». Не обов'язково, щоб «достатня підстава» переконувала мінімум на 51 %). Єдине співвідношення, яке береться до уваги у питанні встановлення стандарту доказування «достатньої підстави» у кримінальному провадженні – це встановлення балансу інтересів правоохоронних органів та інтересів особистої свободи у визначенні того, чи існує «достатня підстава (ймовірна причина)» для проведення обшуку або затримання особи [206, с. 139].

3) у вирішенні питання про наявність достатньої підстави для прийняття необхідного рішення суди визнають, що уповноважена законом особа на проведення затримання особи або обшуку (далі – уповноважена особа) володіє спеціальними знаннями, які отримані внаслідок професійного досвіду, для встановлення «достатньої підстави» у кримінальному провадженні.

ВС США зазначив, що у деяких випадках уповноважена особа володіє спеціальними знаннями або досвідом, які дозволяють зробити висновок про те, що здійснюється злочинна діяльність на основі обставин, за яких об'єктивний спостерігач не міг би цього припустити. Проте, у випадках, коли досвід та спеціальні знання уповноваженої особи стосуються встановлення «достатньої підстави», уповноважена особа згодом повинна переконливо пояснити підставу (основу) такого висновку у такий спосіб, щоб це «було зрозуміло для пересічної розсудливої особи» [187, с. 149]. Зокрема, у справі *United States v. Ortiz* суд зауважив, що прикордонний патруль у боротьбі із нелегальною міграцією має право покладатись на свій досвід для вирішення питання про наявність «достатньої підстави». Однак, при цьому, не варто забувати про те, що визначальним для встановлення «достатньої підстави» є наявність фактів, які її обумовлюють (повинна виникати на підставі конкретно встановлених фактів або обставин), тому прикордонний патруль не може повністю покладатись на свою думку, інтуїцію чи здогадку у боротьбі з нелегальною імміграцією [206, с. 140].

4) уповноважена особа для «розвитку» достатньої підстави може покладатись на п'ять відчуттів. Зокрема, достатня підстава може розвинути на підставі «побаченого, почутого, дотику, запаху та смаку» уповноваженою особою.

5) «достатня підстава» може виникнути на підстав показань з чужих слів або іншої опосередкованої інформації [187, с. 145 – 157; 206, с. 137 – 150].

Щодо останньої ознаки ВС США було зазначено, що стандарт доказування «достатня підстава» може виникнути на підставі отримання так званої «опосередкованої інформації» (як протилежне особистому сприйняттю уповноваженою особою фактів та обставин, які стали підставою для встановлення «достатньої підстави» для прийняття рішення про проведення обшуку або затримання особи). Така інформація може бути отримана внаслідок надання учасниками кримінального провадження показань, в тому числі показань з чужих слів, а також внаслідок конфіденційного співробітництва.

На основі прецедентної практики ВС США були встановлені критерії визнання допустимою «опосередковану інформації», яка може стати основою для досягнення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні. Так, рішеннями у справі *Aguilar v. Texas* (1964 р.) та *Spinelli v. United States* (1969 р.) ВС США встановив два критерії, які необхідно досягнути (виконати) для встановлення стандарту доказування «достатня підстава» на підставі інформації, наданої уповноваженій особі «інформатором» (показань або інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва), зокрема: перший критерій стосується встановлення достовірності інформації, отриманої інформатором (*informant's basis of knowledge*); другий критерій передбачає встановлення надійності особи інформатора (*informant's veracity/truthfulness*) [222; 226].

Фактично, ВС США зазначив, що остаточне вирішення питання про встановлення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні може бути досягнуто лише на підставі «тотальної» оцінки всіх обставин справи (*totality of the circumstances*), де вищенаведені критерії є важливими вимогами у питанні встановлення «достатньої підстави». Однак, такі вимоги слід розглядати лише як один із складових елементів, які враховуються у кінцевому вирішенні питання про наявність «достатньої підстави» у кримінальному провадженні, а не як незалежні та непохитні вимоги чи механічні правила, виконання яких автоматично призводить до

встановлення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні.

Як зазначив суд, встановлення достатньої підстави для проведення обшуку або затримання особи на підставі «результату «тотальної» (цілісної) оцінки всіх обставин справи» відповідає суті стандарту доказування «достатня підстава» як практичній, а не формальній категорії [187, с. 170]. Критерії встановлення надійності особи інформатора та достовірності повідомленої ним інформації повинні розглядатись як «...доречні міркування, які враховуються під час цілісної оцінки обставин справи, за допомогою якої встановлюється «достатня підстава»: де нестача («дефіцит») виконання одного критерію, під час встановлення правдоподібності анонімного повідомлення в цілому, може бути компенсовано за допомогою демонстрації більш переконливого виконання іншого критерію або за допомогою встановлення інших ознак «надійності» повідомлення» [225]. Наприклад, якщо буде встановлено, що інформатор протягом тривалого періоду надавав достовірну інформацію, використання якої призводило до затримання, обвинувачення чи засудження особи у кримінальному провадженні, то це може компенсувати не чітке встановлення, наприклад, у який спосіб була отримана ним інформація у конкретній справі.

ВС США у справі *Illinois v. Gates* встановив досягнення стандарту доказування «достатня підстава» на підставі інформації, зазначеної у анонімному листі, зазначивши, що: «підтвердження «прогнозів», зазначених у листі про те, що авто підозрюваних буде у Флориді; що чоловік полетить туди через кілька днів та повернеться на відповідному авто до Іллінойсу, підтверджує, що судження інформатора про незаконну діяльність подружжя були правдивими. Зокрема, точність «пророкувань» про майбутні дії підозрюваних, свідчить про те, що інформатор мав доступ до надійної інформації про стверджувальну незаконну діяльність підозрюваних, а зазначення про конкретну суму наркотичних засобів та зазначені інші деталі інформації у анонімному повідомленні свідчать, що відповідну інформацію може знати лише «не стороння» особа» [225].

Як зазначається у науковій літературі, весь процес встановлення «достатньої підстави» у кримінальному провадженні може бути зведений до наступного твердження: «суд повинен прийти до простого практичного висновку на підставі

здорового глузду про те, чи всі зазначені у клопотанні обставини, включаючи «надійність особи» та «достовірність інформації», встановлюють практичну ймовірність того, що докази кримінального правопорушення можуть бути виявлені у зазначеному в клопотанні житлі, приміщенні тощо» [187, с. 170 – 171].

Отже, з урахуванням вищенаведеного, вбачається, що стандарт доказування «достатня підстава» у кримінальному процесі США наділений чітким самостійним характером, а також отримав чітку сферу застосування. Зокрема, відповідний стандарт доказування застосовується під час ухвалення рішення про проведення обшуку або затримання особи.

Натомість, у кримінальному процесі України стандарт доказування «достатня підстава» отримав досить значну сферу застосування. Так, варто погодитись із висловленою у науковій літературі думкою про те, що складність використання цього стандарту полягає у розмаїтті ситуацій, у яких КПК зобов'язує прокурора, слідчого та/або суддю враховувати достатність підстав для прийняття рішень у кримінальному провадженні [75, с. 11]. Зокрема, згідно з КПК України наявність «достатньої підстави» необхідно встановити для прийняття рішення: про відмову у визнанні особи потерпілою (ч. 5 ст. 55 КПК); про виклик особи (ст. 134 КПК); при вирішенні питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 152 КПК); про відсторонення особи від посади (ст. 157 КПК); про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 163 КПК); про застосування запобіжних заходів (ст.ст. 177, 194 КПК); про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи (ч. 5 ст. 234 КПК); про проведення обшуку осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні (ч. 5 ст. 236 КПК); про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 3 ст. 248 КПК); про використання результатів негласних слідчих дій в іншому кримінальному провадженні (ст. 257 КПК); про проведення аудіо- та відеоконтролю особи (ст. 260 КПК); про накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); про здійснення контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); про відмову у продовженні строку досудового розслідування (ст. 297 КПК); про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (п. 5 ч. 1 ст. 336 КПК); про застосування примусових заходів виховного та медичного характеру (ст.ст. 499, 503

КПК); про відмову у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 557 КПК) [55].

Однак, варто зазначити, що використання законодавцем у вищенаведених статтях КПК України формулювання «достатня підстава», яку необхідно встановити для прийняття рішення, не у всіх випадках означає необхідність застосування (досягнення) саме стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Так, наприклад, вирішення питання про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України) за наявності «достатніх підстав» не передбачає застосування стандарту доказування. «Достатня підстава» необхідна для прийняття рішення про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції не відповідає ознакам та суті стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні, зокрема, прийняття відповідного рішення здійснюється з метою забезпечення належної організації кримінального провадження та не стосується суті кримінального провадження. Стандарт доказування «достатня підстава» не застосовується для вирішення організаційних питань під час кримінального провадження та прийняття рішень, які не передбачають обмеження прав та свобод особи у кримінальному провадженні.

Класичний приклад застосування стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні передбачений у ч. 5 ст. 234 КПК України, відповідно до якої слідчий суддя приймає ухвалу про задоволення клопотання слідчого, прокурора на проведення обшук, якщо вони доведуть наявність достатніх підстав вважати, що: було вчинено кримінальне правопорушення; відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування; відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи [55].

Проте дещо незрозумілою видається позиція законодавця, який у ч. 3 ст. 233 КПК України не зазначив про необхідність наявності «достатньої підстави» для проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи у невідкладних випадках [55]. Оскільки саме п. 1 ч. 5 ст. 234 КПК України спрямований на доказування факту

вчинення кримінального правопорушення у випадках проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи без ухвали слідчого судді за наявності невідкладного випадку. Цікавим видається факт, що у ст. 177 КПК України 1960 р. зазначалось: «обшук проводиться в тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що зняття злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини в справі чи забезпечення цивільного позову, знаходяться в певному приміщенні або місці чи в особі. Обшук проводиться також і в тих випадках, коли є достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці знаходяться розшукувані особи, а також трупи чи тварини» [56, с. 84], при цьому жодного доведення достатніх підстав, які б вказували на те, що було вчинено кримінальне правопорушення не вимагалось.

Чому ж тоді у КПК України 2012 р. законодавець на перше місце серед підстав надання дозволу на проведення обшуку зазначив про необхідність доведення «достатніх підстав вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення» ? «Коріння» такої вимоги закладене в положеннях доказового права країн англосаксонської системи права, які вітчизняний законодавець, як видається, «сприйняв» досить буквально без прив'язки до «системи» кримінального процесу України та особливостей континентальної системи права. Так, наприклад у США, де обшук та процесуальне затримання особи може проводитись ще до початку кримінального провадження, для того, щоб встановити допустимість доказів, отриманих внаслідок такого обшуку, поліцейський повинен довести у суді, спираючись на свій досвід та фактичні обставини справи, що у нього була «достатня підстава» вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення, внаслідок чого ним було прийняте рішення про затримання особи та проведення обшуку відповідно до четвертої поправки до Конституції США.

У кримінальному процесі України забороняється здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення. На етапі досудового розслідування кримінального провадження для прийняття рішення про проведення обшуку необхідно довести достатні підстави того, що відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому

володінні особи та що відповідні речі і документи можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні. Тобто, необхідно довести достатні підстави вважати, що може бути виконано мету проведення обшуку, передбачену у ч. 1 ст. 234 КПК України, при цьому не потрібно доводити, що було вчинено кримінальне правопорушення, оскільки в протилежному випадку ставиться під сумнів «легітимність» здійснення досудового розслідування. Крім цього, *питання про доведення факту вчинення кримінального правопорушення не може вирішуватись під час вирішення питання про надання дозволу на проведення обшуку*, оскільки саме результати проведення обшуку і можуть підтвердити в майбутньому факт вчинення кримінального правопорушення, достатньо, що до клопотання про надання дозволу на проведення обшуку додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається відповідне клопотання. Своєю чергою, як зазначається у науковій літературі, відмовляючи у задоволенні клопотання про проведення обшуку з причин не доведення слідчим, прокурором того, що було вчинено кримінальне правопорушення, слідчий суддя в ухвалі не має права надавати слідчому, прокуророві рекомендації щодо закриття кримінального провадження, бо це б свідчило про вирішення судом наперед питання винуватості чи невинуватості підозрюваного. На даному етапі кримінального провадження суд не може цього робити, бо висновок щодо винуватості або невинуватості особи суд має право зробити лише на підставі судового розгляду у змагальній процедурі, де предметом змагальності є вчинення кримінального правопорушення певною особою [76, с. 467]. Як вбачається з вищенаведеного, законодавець, закріпивши норму ч. 5 ст. 234 КПК України, не передбачив механізму її реалізації у кримінальному провадженні. Зокрема, яке рішення повинен прийняти прокурор, слідчий у кримінальному провадженні у випадку прийняття слідчим суддею ухвали про відмову у наданні дозволу на проведення обшуку на підставі недоведення факту вчинення кримінального правопорушення ?

Однак, незважаючи на такі міркування, ВССУ зазначив, що слідчі судді повинні виконувати п. 1 ч. 5 ст. 234 КПК України та відмовляти у задоволенні клопотання у випадку недоведення слідчим, прокурором наявності достатніх підстав вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення. Так, наприклад, слідчий суддя

Обухівського району Київської області надав дозвіл на проведення обшук за таких обставин. На обґрунтування клопотання слідчий зазначив, що матеріалами досудового розслідування встановлено, що: 02 грудня 2013 року А. близько 12 год. 00 хв. за попередньою змовою з В., маючи злочинний умисел на протиправне, таємне викрадення чужого майна, в той час, коли В., перебував в під'їзді будинку АДРЕСА_1 та спостерігав за тим, щоб їх злочинні дії не були викриті сторонніми особами, шляхом зламу замка входних дверей до квартири № 1 проник до вказаної квартири, звідки викрав грошові кошти в сумі 3 670 грн., ноутбук марки «HP», мобільні телефони марки «Нокія» та «Самсунг». Під час вчинення цих протиправних дій власник квартири Б., який на момент вчинення крадіжки спав, прокинувся та намагався затримати С., який, встановивши, що його дії вже не є таємними, намагався разом з викраденим майном покинути квартиру, проте був затриманий разом із спілсьником власником квартири, мешканцями будинку та працівниками міліції. ... Слідчий суддя задовольнив клопотання, беручи до уваги вищевикладене і те, що є достатні підстави вважати, що в квартирі АДРЕСА_2 можуть знаходитися предмети, які були викрадені при скоєнні аналогічних кримінальних правопорушень, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, та враховуючи те, що отримати такі відомості неможливо в інший спосіб, окрім як під час проведення обшуку [164; 49]. Таким чином, як зазначив ВССУ, слідчий суддя задовольнив клопотання, незважаючи на відсутність будь-яких підтверджень того, що аналогічні правопорушення взагалі було вчинено. Проте, відповідно до наведених обставин кримінального провадження взагалі не вбачається, щоб було доведено, що є достатні підстави вважати, що в квартирі можуть знаходитися предмети, які були викрадені при скоєнні аналогічних кримінальних правопорушень (п. 4 ч. 5 ст. 234 КПК України: відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи) та значення, яке можуть мати відповідні предмети для розслідування відповідного кримінального правопорушення. Таким чином, за відповідних обставин кримінального провадження взагалі не було доведено мету проведення обшуку, а не лише факт вчинення аналогічних кримінальних правопорушень.

Отже, як видається, п. 1 ч. 5 ст. 234 КПК України не може бути належно реалізований у кримінальному провадженні.

Варто звернути увагу на ще одну особливість стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні – його змішаний, «перспективно – ретроспективний», а в деяких випадках чисто «перспективний» характер. Якщо доказування у кримінальному провадженні в цілому спрямоване на пізнання події минулого, тобто наділене ретроспективним характером та на стадії досудового розслідування забезпечує отримання ймовірного ретроспективного знання, то стандарт доказування «достатня підстава» більшою мірою спрямований на доказування **ймовірності настання певної події в майбутньому** та забезпечує отримання **ймовірного перспективного знання** у кримінальному провадженні. Запровадження стандарту доказування «достатня підстава» у вітчизняний кримінальний процес змінює стереотипне мислення про те, що пізнання у кримінальному процесі характеризується виключно ретроспективністю, оскільки об'єктом пізнання є подія, яка відбулася в минулому.

Так, відповідно до ст. 177 КПК України однією із складових елементів підстави для застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні є наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [55]. Ознака «перспективності» характеру стандарту доказування «достатня підстава» під час прийняття рішення про застосування запобіжного заходу зумовлюється саме об'єктом пізнання, яким є ймовірність настання певної події в майбутньому (обґрунтована ймовірність настання одного або декількох ризиків). У такому контексті, варто згадати висловлену В. П. Гмирком думку про те, що для

прийняття поточних (проміжних) рішень у кримінальному провадженні поліція повинна продемонструвати в суді докази та доводи, якими вона обґрунтовує **перспективу** зміни доказової ситуації у вигідному для себе світлі [24, с. 241]. Своєю чергою, ретроспективність характеру стандарту доказування «достатня підстава» полягає у тому, що ймовірність настання певного ризику обґрунтовується достовірними фактичними даними минулого. Наприклад, ймовірність настання того, що підозрюваний, обвинувачений буде переховуватись від органів досудового розслідування може обґрунтовуватись наявністю попереднього факту ухилення (переховування) від органів досудового розслідування; ймовірність вчинення іншого кримінального правопорушення може обґрунтовуватись рецидивним характером вчиненого кримінального правопорушення.

Тому, варто погодитися з висловленою у літературі думкою про те, що доказування підстав застосування запобіжних заходів має прогностичний характер, тобто спрямоване у майбутнє, проте воно повинно ґрунтуватись на конкретних фактичних даних, які свідчать про обґрунтованість прийнятого рішення. У зв'язку з цим виникають труднощі практичного характеру при обґрунтуванні ймовірності настання ризиків, з якими закон пов'язує можливість застосування запобіжного заходу [51, с. 300 – 301].

Також, як зазначають Ю. М. Грошевий та О. Г. Шило, наведення у клопотанні слідчого, прокурора відповідних підстав та мотивів для застосування запобіжного заходу, дослідження їх у судовому засіданні забезпечують можливість на основі обґрунтованої ймовірності спрогнозувати можливу негативну поведінку особи. Саме обґрунтована ймовірність, яка засновується на представлених суду доказах, забезпечує той стандарт доказування, який може бути визнано достатнім для застосування запобіжного заходу і обмеження у зв'язку із цим конституційного права людини [28, с. 223].

Перелік певних обставин, якими може обґрунтовуватись ймовірність настання одного або декількох ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, можемо віднайти у практиці ЄСПЛ [32, с. 90 – 102].

Таким чином, з врахуванням практики визначення та функціонування стандарту доказування «достатня підстава» у системі англосаксонського та континентального права, а також аналізу практики ЄСПЛ, слід зазначити, що:

1. Формалізований характер положень вітчизняного доказового права, зокрема наявність визначення поняття доказу у кримінальному провадженні, встановлення «закритого» переліку джерел доказів у кримінальному провадженні тощо, не дозволяє повною мірою реалізувати відповідний стандарт доказування у кримінальному провадженні (у його автентичному значенні).

Так, у континентальній системі права під поняттям «достатня підстава» розуміється висновок, отриманий лише на підставі оцінки **доказів** у кримінальному провадженні (*фактичних даних, інформації*), а в англосаксонській системі права висновок, зроблений на підставі доказів є лише складовим елементом стандарту доказування «достатня підстава». Як бачимо з аналізу прецедентної практики ВС США, достатня підстава – це висновок, зроблений на основі досвіду слідчого, прокурора та суду у питанні встановлення відповідного стандарту доказування та оцінки фактичних даних та інших обставин кримінального провадження (поведінки особи тощо). Саме досвід особи є «вагомим доказом» під час вирішення питання про досягнення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні.

Запровадження стандарту доказування «достатня підстава» у вітчизняний кримінальний процес є ще одним аргументом на користь відмови від так званої «інформаційної концепції доказу» у кримінальному провадженні²².

З урахуванням вищевикладеного, безумовно слід погодитись з думкою А. С. Александрова, яка також була підтримана низкою вітчизняних науковців, зокрема, В. П. Гмирком, Л. М. Лобойком, А. А. Павлишиним, М. Є. Шумилом та іншими [23; 60; 65], про те, що під доказом у кримінальному провадженні слід розуміти не лише результат тих наслідків, які породила подія кримінального правопорушення в світі, але і результат сприйняття, переробки, репрезентації у свідомості цих наслідків суб'єктом доказування у кримінальному провадженні [1, с. 3 – 4].

²² Докладніше питання визначення можливості співіснування стандартів доказування та законодавчого визначення поняття «доказу» у кримінальному провадженні розглядається у підрозділі 2.2. цього наукового дослідження.

Стандарт доказування «достатня підстава» досягається не лише на підставі «відображення» минулого (застосування матеріальної діалектики), але і передбачає «проекцію» на майбутнє (наприклад, встановлення ризиків для застосування запобіжного заходу). Саме тому ВС США визначає відповідний стандарт доказування як практичну категорію, яка не може бути досягнута лише за допомогою формалізованих положень, оформлених в рамках кримінально – процесуальної форми. Оскільки, наприклад, процес сприйняття інформації або досвід особи чи здоровий глузд, які враховуються під час встановлення «достатньої підстави» для прийняття рішення, не можуть бути «обрамлені» кримінально – процесуальною формою. Тому, стандарт доказування «достатня підстава» передбачає встановлення «практичної ймовірності», яка може бути досягнута не лише раціональним, але також і чуттєво – вольовим емпіричним (іраціональним) способом, який у сфері здійснення кримінального судочинства не може бути формалізованим у вигляді встановлення чітких правил, норм чи положень, а суть стандарту доказування «достатня підстава», у розумінні англосаксонської системи права, не може бути зведена до встановлення певних правил чи математичних формул, по виконанню яких може бути автоматично досягнутий відповідний стандарт доказування у кримінальному провадженні.

2. Як і стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні, стандарт доказування «достатня підстава» може мати чіткий самостійний характер під час прийняття поточного рішення у кримінальному провадженні, тобто може становити самостійну підставу для прийняття рішення (наприклад, надання дозволу на проведення обшуку), та може бути складовою частиною підстави прийняття певного рішення у кримінальному провадженні, встановлення якої виступає передумовою для досягнення іншого стандарту доказування у кримінальному провадженні (наприклад, застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні).

2.1.3. Стандарти доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» у кримінальному провадженні: суть, ознаки, сфера застосування²³

Як вже зазначалось, вперше в Україні відповідні стандарти доказування були закріплені у проекті КПК України 2007 року. Зокрема, відповідно до ст. 110 проекту КПК України прийняття рішення слідчим суддею чи судом про застосування певного заходу процесуального примусу повинно було ґрунтуватися на таких стандартах доказування: розумної підозри; переконання за більшою вірогідністю; вагомого переконання.

У відповідній статті закріплювалось визначення відповідних стандартів доказування, зокрема зазначалось: «*переконання за більшою вірогідністю* означає, що сукупність досліджених відомостей швидше за все свідчить про відповідність певного твердження дійсності, ніж про його невідповідність» (ч. 4 ст. 110 проекту КПК України 2007 р.), а «*вагоме переконання* означає, що наявні на момент прийняття рішення докази створюють дуже велику вірогідність того, що твердження відповідає дійсності» (ч. 5 ст. 110 проекту КПК України 2007 р.) [52].

В подальшому стандарт доказування «переконання за більшою вірогідністю» та стандарт доказування «вагоме переконання» отримали своє нормативне закріплення також в проекті КПК України 2008 року, у якому було зазначено, що *переконання за більшою вірогідністю* означає переконання, яке випливає із неупередженого та добросовісного розгляду всіх наданих сторонами доказів і свідчить, що висновок про існування або відсутність тієї обставини чи сукупності обставин, які доводить сторона, є більш вірогідним, ніж протилежний висновок (ч. 3 ст. 87 проекту КПК України 2008 р.), своєю чергою, *вагоме переконання* означає, що неупереджений та добросовісний розгляд всіх наданих сторонами доказів свідчить про таку вірогідність стверджуваної обставини, яка є вищою, ніж переконання за більшою вірогідністю, але може бути недостатньою для переконання поза розумним сумнівом (ч. 4 ст. 87 проекту КПК України 2008 р.) [53].

²³ У відповідному підрозділі стандарти доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» досліджуються разом, оскільки усвідомити суть та встановити правову природу відповідних стандартів доказування можливо лише шляхом їхнього порівняння один з одним.

Утім, відповідні стандарти доказування не отримали законодавчого (нормативного) закріплення та визначення у чинному КПК України. Однак, на думку вітчизняних дослідників, відповідні стандарти доказування реально існували раніше та продовжують застосовуватись сьогодні [24, с. 241; 13, с. 107].

Яка ж правова природа відповідних стандартів доказування ?

Як зазначається у зарубіжній науковій літературі стандарт доказування «переконання за більшою вірогідністю» є нетиповим для кримінального провадження. Так, наприклад, у державах англосаксонської системи права (Австралія, Нова Зеландія, Великобританія) відповідний стандарт доказування є винятково цивільним (за своєю природою, перш за все, є стандартом доказування, який застосовується у цивільному судочинстві). Стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності», або як ще його називають «баланс ймовірностей», «перевага доказів», означає, що позивач у цивільному провадженні повинен довести, що обставини на які він посилається у позовній заяві є більш вірогідними, ніж ні, та означає, що існує хоча б 51 % вірогідності того, що відповідач повинен нести відповідальність за завдану шкоду тощо [227, с. 129].

Досягнення відповідного стандарту доказування означає, що сторона надала більш вагомі докази у провадженні, внаслідок чого рішення приймається на її користь. Проте визначальною ознакою відповідного стандарту доказування є наявність саме «переваги», «балансу» вірогідності за результатами оцінки доказів у провадженні. Це, не означає, що така «перевага» звернена до кількісної характеристики – сукупності наданих доказів. Досягнення «переконання за більшої вірогідності» не означає, що сторона надала більшу кількість доказів у провадженні або оцінка більшої кількості доказів свідчить про те, що рішення повинно бути прийнято на користь чи не на користь особи (наприклад, наявність показань багатьох свідків). «Переконання за більшої вірогідності» звернене до «якісної характеристики» доказів, до їхньої здатності переконувати («переконуючої сили»), до їхньої ваги та ефекту (впливу), який вони здійснюють на суддю, присяжних [205, с. 30; 228, с. 52].

Як зазначається у науковій літературі, якщо докази, надані позивачем, не є переконливими або переконливість доказів, наданих обома сторонами майже однакова, внаслідок чого суддя, присяжні не можуть зробити висновок про існування «переваги»

на користь конкретної сторони, то в такому випадку суд повинен прийняти рішення на користь відповідача. Лише у випадку, коли «переконливість» доказів позивача «переважає» над доказами, наданими опонентом, рішення у справі може прийматись на користь позивача [205, с. 30].

Таким чином, як можемо побачити, стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності» передбачає наявність **балансу ймовірностей**, на відміну від стандарту доказування «достатня підстава», який не вимагає фактичного балансу або фактичної переваги ймовірностей у кримінальному провадженні. Під час прийняття рішення у відповідності до стандарту доказування «перевага за більшої вірогідності» до уваги береться «ймовірність» хибності твердження для визначення його правдоподібності, оскільки «факт повинен бути більш вірогідним, ніж ні», тобто аргументи повинні переконати особу на 51 % у правдоподібності твердження. Визначити відповідний «51%» переконаності у вірогідності певного факту можливо лише шляхом врахування 49 % його «не вірогідності». Саме тому відповідний стандарт доказування передбачає *фактичну перевагу вірогідності*.

Ще однією ознакою, яка характеризує стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності», є його **змагальний (судовий) характер**. Суб'єктом застосування відповідного стандарту доказування є винятково слідчий суддя, суд. Досягти переконання за більшої вірогідності можна лише в умовах судового засідання з дотриманням принципу змагальності. Це є ключовою ознакою, яка характеризує відповідний стандарт у цивільному судочинстві, де існує дві рівноправні сторони, які відстоюють протилежні за змістом позиції. У кримінальному провадженні також діє принцип змагальності, який по суті і визначає будову кримінального процесу загалом, проте ступінь реалізації відповідного принципу у системі англосаксонського та континентального права є різним, що, своєю чергою, впливає на реалізацію стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності» у кримінальному провадженні відповідних систем права. Як вже зазначалось, у змагальній формі (типі, моделі) кримінального процесу ступінь активності суду у процесі доказування є набагато нижчим, ніж у змішаній. У змагальній формі кримінального процесу переконання за більшої вірогідності формується за результатами виконання сторонами кримінального

провадження тягара переконання. Як було зазначено у розділі 1 цього дисертаційного дослідження, будь – який стандарт доказування виступає одним із аспектів тягара переконання та показує наскільки «сильним» та «глибинним» повинен бути тягар переконання для прийняття певного рішення у кримінальному провадженні. Втім, у вітчизняному кримінальному процесі переконання за більшої вірогідності формується «односторонньо»: за результатами виконання стороною обвинувачення тягара доказування та внаслідок активності суду. Зокрема, як зазначає І. В. Гловюк, на сторону захисту під час розгляду питання про застосування ЗЗКП, яка виконує тягар підтвердження у кримінальному провадженні (якщо сторона захисту посиляється на обставини, що виключають їхнє застосування, то вона також повинна подати слідчому судді, суду докази обставин, на які вона посиляється відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України), не може бути покладений тягар обґрунтування обставин, що виключають застосування ЗЗКП, інакше це суперечило б принципу презумпції невинуватості [21, с. 87 – 88]. Як бачимо, під час вирішення питання про застосування ЗЗКП сторона захисту не виконує тягара переконання (обґрунтування обставин).

Таким чином, у кримінальному процесі, стандарт доказування «переконання за більшою вірогідністю» не має автентичного «цивільного» (змагального) спрямування, оскільки не дві рівноправні сторони «переконують» суд, а лише одна. Іншу сторону, по суті, у питанні виконання тягара переконання «підміняє» слідчий суддя, суд, який самостійно переконується у «ймовірності» хибності твердження сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Такий висновок впливає із зрозумілих підстав, оскільки процесуальний статус відповідача у цивільному провадженні не відповідає процесуальному статусу сторони захисту у кримінальному провадженні, що, у свою чергу, впливає на формування «переконання за більшої вірогідності» як стандарту доказування.

Щодо стандарту доказування «вагоме переконання» варто зазначити, що єдиним визначенням, яке надає можливість окреслити «рамки його розуміння» є твердження, яке наведене у науковій літературі та яке було закріплене у проекті КПК 2008 р. про те, що вагоме переконання означає таку вірогідність стверджувальної обставини, яка є вищою, ніж переконання за більшою вірогідністю, але є недостатньою для переконання

поза розумним сумнівом [53; 205, с. 30; 179, с.128 – 129]. Тобто, якщо «переконання за більшої вірогідності» можна визначити фразою «більш вірогідно, ніж ні», то «вагоме переконання» означає «досить (достатньо) вірогідно» для прийняття рішення. При цьому, як зазначається у науковій літературі, стандарт доказування «вагоме переконання» за своєю суттю не вимагає чіткого, остаточного, недвозначного висновку.

Так само, як і стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності», стандарт вагомого переконання передбачає баланс, перевагу ймовірностей. Однак така «перевага» повинна бути вагомішою. У США стандарт доказування «вагоме переконання» називають «підвищеним» цивільним стандартом доказування, оскільки він застосовується у справах, де ймовірні наслідки (санкції), які настають для відповідача у випадку прийняття рішення не на його користь, є більш суворими та «небажаними». Наприклад, відповідний стандарт доказування застосовується у справах про депортацію, у справах, за результатами розгляду яких, особа може бути позбавлена батьківських прав. Крім цього, досягти вагомого переконання необхідно у випадку встановлення факту укладення усних договорів та інших питань, які пов'язані з їхнім виконанням [205, с. 30 – 31].

Іншими ознаками відповідного стандарту доказування є ті ж, що притаманні стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності»: змагальний характер, суб'єктом застосування є суд, якісна перевага доказів.

Варто зазначити, що хоча стандарти доказування «переконання за більшої вірогідності» та «вагоме переконання» первинно виникли в руслі цивільного судочинства, проте вони також отримали свою реалізацію (своє застосування) в кримінальному судочинстві. Різниця у застосуванні відповідних стандартів доказування у різних видах судочинства полягає лише в правовому характері рішення, яке приймається у відповідних процесах. Так, у цивільному провадженні досягнення відповідних стандартів доказування (залежно від справи) є достатнім для прийняття кінцевого підсумкового рішення у справі. Однак, для кримінального судочинства відповідні стандарти доказування слугують критерієм прийняття лише поточних рішень під час кримінального провадження, оскільки для прийняття кінцевого рішення

у відповідному судочинстві необхідно досягти найвищого рівня переконаності, який забезпечується стандартом доказування «поза розумним сумнівом».

Пояснення можливості використання стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності» та стандарту доказування «вагоме переконання» у принципово різних видах судочинства (приватному – цивільному провадженні та публічному – кримінальному провадженні), як подекуди згадується у науковій літературі, яскраво продемонстровано у рішеннях деяких давніх судових справ Англії. У відповідних рішеннях зазначалось, що не існує принципової відмінності між правилами доказування у кримінальному чи цивільному провадженні, оскільки те, що є «загальноприйнятим» в одному провадженні, повинно бути таким ж і в іншому, і те, що було «відкинуто» в першому випадку (провадженні), повинно бути відкинутим також і в другому. Обставина, незалежно від виду судочинства, повинна встановлюватись тими ж доказами, незважаючи на те, який наслідок спричинить встановлення відповідної обставини: цивільний чи кримінальний [205, с. 19].

Дійсно, такі міркування щонайменше заслуговують на увагу, оскільки, як видається, правила доказування є подібними у різних видах судочинства. І в цивільному, і в кримінальному провадженні визначено, що обставина встановлюється, а рішення приймається на підставі оцінки доказів, визначено властивості доказів, встановлено правила визнання їх недопустимими, наявний розподіл тягара доказування між сторонами тощо. Відмінним є лише необхідний ступінь (рівень) переконаності суду для прийняття рішення у провадженні. Стандарт доказування, який, як вже зазначалось, відповідає за «силу» та «глибину» виконання сторонами тягара доказування, покликаний забезпечити той необхідний рівень переконаності суду для прийняття рішення, який є «виправданим» для відповідного виду судочинства.

Як свого часу зазначив Г. М. Резнік, декілька років тому ми мали нагоду спостерігати, як у США після ухвалення присяжними виправдувального вироку у кримінальному провадженні за обвинуваченням особи у вчиненні умисного вбивства, суд у цивільному судочинстві задовольнив цивільний позов потерпілих (родичів жертв) до виправданого про відшкодування шкоди, завданої смертю їхніх близьких у сумі

декількох мільйонів доларів [106, с. 93 – 94]. У США така ситуація можлива, оскільки законодавством передбачені різні стандарти доказування винуватості особи залежно від виду судочинства: для кримінального провадження – стандарт доказування «поза розумним сумнівом», відповідно до якого обвинувачений був визнаний невинуватим у вчиненні злочину (відповідний стандарт передбачає доведення винуватості особи на 95 – 99 %), для цивільного провадження – стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності», відповідно до якого «виправданий» був визнаний винуватим у вчиненні злочину (відповідний стандарт передбачає доведення винуватості особи на 50+1%, що для прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні є недостатнім рівнем переконаності, проте для цивільного є цілком прийнятним). Така ситуація є дійсно цікавою, оскільки в рамках цивільного судочинства відбувається «встановлення винуватості «виправданого» у вчиненні кримінального правопорушення», бо стандарт доведення є набагато нижчим.

Втім, таку ж ситуацію можемо спостерігати у вітчизняному кримінальному процесі. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 129 КПК України у разі виправдання обвинуваченого з підстави не доведення його причетності до вчинення кримінального правопорушення, тобто, по суті, не доведення його винуватості, суд залишає цивільний позов без розгляду [55], таким чином, надаючи змогу цивільному позивачу, потерпілому, довести винуватість обвинуваченого в рамках цивільного судочинства відповідно до нижчого за рівнем переконаності стандарту доказування.

Крім цього, у США відповідні стандарти доказування застосовуються безпосередньо у кримінальному процесі у разі необхідності прийняття поточних процесуальних рішень. Наприклад, стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності» застосовується до сторони обвинувачення, яка відповідно до шостої поправки конституції США, повинна довести, що обвинувачений відмовився від права на захист (правову допомогу адвоката) «свідомо та розумно» [179, с. 128 – 129]. Також, відповідно до стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності» у США встановлюється допустимість доказів, отриманих з порушенням закону (фактично незаконно отриманні). «Формально» незаконно отримані докази можуть бути визнані в суді допустимими, якщо сторона обвинувачення доведе, що вона під час вилучення,

отримання доказів діяла відповідно до повноважень, визначених законом. Це зумовлено тим, що подекуди судді здійснюють помилку під час ухвалення ордеру, яким дозволяється проводити обшук або затримання особи, внаслідок чого, за загальним правилом, проведений обшук визнається незаконним, а докази, які були отримання за результатами його проведення – недопустимими. Однак, сторона обвинувачення не несе відповідальності за судову помилку, якщо стороною обвинувачення буде доведено, що у неї були «розумні підстави вважати, що вона діє на підставі дійсного та законного ордеру» (a good – faith exception to the exclusionary rule) [179, с. 128]. Своєю чергою, стандарт доказування «вагоме переконання» у США застосовується у кримінальному провадженні лише в одному випадку, коли сторона захисту наполягає на вчиненні кримінального правопорушення підозрюваним, обвинуваченим у стані неосудності (to prove the defense of insanity) [205, с. 31].

У кримінальному процесі України, як зазначалось, відповідні стандарти доказування не отримали законодавчого (нормативного) закріплення.

На жаль, проекти КПК України 2007 р. та 2008 р. не передбачали чіткої сфери поширення (застосування) відповідних стандартів доказування (конкретного переліку правових рішень, які повинні були прийматись або на основі виконання стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності», або на підставі виконання стандарту доказування «вагоме переконання»). У відповідних проектах зазначалось лише, що прийняття рішення слідчим суддею чи судом про застосування певного *заходу процесуального примусу* повинно було ґрунтуватися на стандартах доказування: розумної підозри; переконання за більшою вірогідністю; вагомому переконання.

В. В. Вапнярчук висловив міркування про те, що саме у відповідності до стандарту доказування «вагоме переконання» закон передбачає можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема обрання запобіжних заходів, а сутність «вагомому переконання» полягає в тому, що для прийняття певного рішення у суб'єкта доказування повинна бути достатня доказова база, яка підтверджує його правомірність (точніше, що відповідає нашому розумінню сутності суб'єктивної сторони доказування, у суб'єкта доказування на певній доказовій основі має бути сформована правова позиція (усвідомлена переконаність) щодо

необхідності прийняття відповідного процесуального рішення, яка обумовлена певним мотивом та метою) [13, с. 107]. Натомість, у 2013 р. В. П. Гмирко зазначив, що у випадку прийняття рішення про застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні стандарт «з вірогідністю» для сторони обвинувачення означає, що кожна правнорелевантна обставина кримінального провадження встановлена на підставі достатньої сукупності доказів і доводів та реально обґрунтовані сумніви щодо доказаності можливості виникнення в майбутньому певних правнорелевантних обставин кримінального провадження не можуть бути усунені на момент прийняття процесуального рішення, проте раціональна оцінка сукупності доказів дозволяє прогнозувати перевагу настання подібної можливості в майбутньому над її ненастанням [24, с. 241]. Таким чином, на думку науковця, запобіжні заходи повинні застосовуватись у відповідності до стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності».

Варто зазначити, що у науці кримінального процесу висловлюється також думка про те, що повідомлення про підозру повинно здійснюватись на підставі досягнення стандарту доказування «вагоме переконання» [13, с. 107]. Однак, як видається, така наукова позиція не є до кінця правильною, виходячи з наступних міркувань: рішення про здійснення повідомлення особі про підозру не може прийматись на підставі стандарту доказування «вагоме переконання» з огляду на суб'єкта прийняття відповідного рішення. Як було зазначено вище, відповідний стандарт доказування застосовується винятково судом та формується винятково в умовах змагальності розгляду певного питання, завдяки чому забезпечується фактична перевага (баланс) вірогідності; повідомлення про підозру, з урахуванням досліджень здійснених раніше, здійснюється у відповідності до стандарту доказування «обґрунтована підозра».

У контексті вищенаведеного, з урахуванням правової природи стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності» та стандарту доказування «вагоме переконання», їхнього зарубіжного досвіду функціонування, варто зазначити, що у вітчизняному кримінальному процесі відповідні стандарти доказування застосовуються під час кримінального провадження у випадках прийняття слідчим суддею чи судом рішень про застосування заходів процесуального примусу. Який саме стандарт

доказування повинен застосовуватись у вищенаведеному випадку: «переконання за більшої вірогідності» чи вищий за рівнем переконаності стандарт доказування – «вагоме переконання», залежить від ступеня втручання та обмеження прав особи, який обумовлюється заходом процесуального примусу, рішення про застосування якого повинен прийняття слідчий суддя чи суд.

Однак, слід наголосити, що відповідні стандарти доказування застосовуються лише щодо заходів саме **кримінально – процесуального примусу** та не застосовуються у випадку необхідності прийняття рішення про застосування **заходів кримінально – процесуальної відповідальності**. Своєю чергою, у цілях відповідного наукового дослідження, заходами кримінально – процесуального примусу слід вважати передбачені чинним КПК України заходи примусового характеру, які застосовуються уповноваженими на те законом особами та органами з підстав і в порядку, передбаченому КПК України, до учасників кримінального провадження з метою забезпечення їхньої належної поведінки, виконання процесуальних обов'язків та прийнятих процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Не намагаючись визначити чіткий вичерпний перелік заходів кримінально – процесуального примусу та не вдаючись у дослідження питання, які ж саме заходи у кримінальному провадженні слід віднести до заходів кримінально – процесуального примусу, у відповідному науковому дослідженні, в контексті дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні, як заходи кримінально – процесуального примусу розглядаються: деякі ЗЗКП, в тому числі запобіжні заходи, деякі слідчі (розшукові) дії.

З погляду на складну проблему визначення переліку рішень, які у кримінальному провадженні повинні прийматись або на підставі досягнення стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності», або на підставі досягнення стандарту доказування «вагоме переконання» (сфери застосування відповідних стандартів доказування), передусім варто виокремити рішення, які, як видається, не можуть прийматись на підставі відповідних стандартів доказування та обґрунтувати підстави неможливості їх використання для прийняття відповідних рішень.

Так, КПК України передбачено, що ЗЗКП є: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у

користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи та запобіжні заходи (ч. 2 ст. 131 КПК України) [55]. Слід зазначити, що не до всіх, передбачених вище, ЗЗКП застосовуються стандарти доказування «переконання за більшої вірогідності» та «вагоме переконання». Зокрема, під час прийняття рішення про здійснення виклику слідчим, прокурором або судового виклику не можуть застосовуватись стандарти доказування «переконання за більшої вірогідності» чи «вагоме переконання». Оскільки, по – перше, виклик особи є формою повідомлення у кримінальному провадженні, яка за своєю суттю не має примусового характеру. По – друге, для прийняття рішення про виклик особи як таке «доказування» взагалі не здійснюється, сторони не виконують тягара переконання. Тобто, не потрібно досягати рівня переконаності, який забезпечується зазначеними вище стандартами доказування.

Своєю чергою, із вищенаведеного переліку ЗЗКП, не можуть прийматись на підставі стандартів доказування «переконання за більшої вірогідності» або «вагомого переконання» також рішення про застосування приводу, накладення грошового стягнення та звернення застави в дохід держави (за невиконання підозрюваним, обвинуваченим, покладених на нього обов'язків, визначених КПК України), оскільки відповідні заходи за своєю суттю є заходами кримінально – процесуальної відповідальності. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 146 КПК України слідчий суддя, суд, встановивши, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин, накладає на неї грошове стягнення [55]. У такому контексті, не може застосовуватись стандарт доказування, оскільки в даному випадку підстава для прийняття відповідного рішення не передбачає жодного «розсуду суду»: якщо особа без поважних причин не виконала процесуального обов'язку, то застосовується грошове стягнення. Прийняття рішення про застосування заходів кримінально – процесуальної відповідальності не передбачає фактичного балансу, переваг ймовірностей, не зумовлює необхідності виконувати сторонами тягар переконання та досягати судом певного рівня (ступеня) переконаності.

Крім цього, як вже зазначалось, тимчасовий доступ до речей та документів за своєю суттю є процесуальною дією, яка хоч і наділена примусовим характером, проте

спрямована на збирання доказів у кримінальному провадженні та здійснюється на підставі стандарту доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»).

У свою чергу, прийняття рішення про тимчасове вилучення майна також не може здійснюватись у відповідності до стандартів доказування «переконання за більшої вірогідності» та «вагомого переконання», оскільки суб'єктом застосування відповідного ЗЗКП не є слідчий суддя, суд (тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу, а також слідчий, прокурор чи інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку), що також означає, що рівень переконаності особи у необхідності прийняття відповідного рішення не формується в умовах змагальності (не забезпечується знову ж таки фактичний баланс, перевага вірогідності). Відповідний ЗЗКП здійснюється на основі досягнення стандарту доказування «достатня підстава».

Останніми у переліку заходів кримінально – процесуального примусу, рішення про застосування яких не може прийматись на підставі досягнення стандартів доказування «вагоме переконання» або «переконання за більшої вірогідності», є затримання особи та тимчасовий арешт. Як зазначалось у пункті 2.1.1., затримання особи як тимчасовий запобіжний захід здійснюється у відповідності до стандарту доказування «обґрунтована підозра». Проте, нез'ясованим залишається питання застосування затримання особи як ЗЗКП, зокрема, прийняття рішення про затримання особи з метою приводу. Як видається, затримання особи з метою приводу не те, що не здійснюється у відповідності до стандартів доказування «вагоме переконання» або «переконання за більшої вірогідності», а взагалі не передбачає досягнення жодного із стандартів доказування у кримінальному провадженні. Затримання з метою приводу, як захід забезпечення кримінального провадження, є необхідною умовою (передумовою) виконання заходу кримінально-процесуальної відповідальності під час кримінального провадження – приводу особи. Саме тому, у вищенаведеному випадку затримання особи буде, по суті, «складовою частиною» виконання заходу кримінально – процесуальної відповідальності та не передбачає застосування стандартів доказування. Оскільки, як було зазначено вище, вирішення питання про застосування заходів кримінально – процесуальної відповідальності «не залишає місця для розсуду суду», не

передбачає встановлення фактичного балансу вірогідності у кримінальному провадженні.

Дотримуючись відповідної послідовності мислення, варто зауважити, що рішення про тимчасовий арешт особи також не може прийматись у кримінальному провадженні на підставі досягнення стандарту доказування «вагоме переконання» або стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності», незважаючи на те, що відповідний захід кримінально – процесуального примусу застосовується слідчим суддею (ст. 583 КПК України). Процес прийняття рішення про застосування тимчасового арешту, як і затримання особи, не передбачає встановлення жодного балансу або переваги вірогідності. Так, відповідно до ч. 6 ст. 583 КПК України слідчий суддя під час розгляду клопотання прокурора про застосування тимчасового арешту встановлює особу затриманого, пропонує йому зробити заяву, вислуховує думку прокурора, інших учасників та перевіряє наявність необхідних документів, зокрема, протоколу затримання особи; документів, що підтверджують особу затриманого та документів, що містять дані про вчинення особою кримінального правопорушення на території іноземної держави та обрання до неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави [55]. Таким чином, до особи, щодо якої вирішується питання про застосування тимчасового арешту, по суті, вже обраний запобіжний захід компетентним органом іноземної держави. Тому, відповідний захід кримінально – процесуального примусу (як і запобіжний захід у вигляді затримання особи) у кримінальному провадженні застосовується на підставі стандарту доказування «обґрунтована підозра». Слідчий суддя під час розгляду клопотання про застосування тимчасового арешту лише перевіряє наявність обґрунтованої підозри (формально перевіряє наявність необхідних документів) та законність процедури затримання (тягар переконання не діє). Такі дії не призводять до встановлення ані «вагомого переконання», ані «переконання за більшою вірогідністю».

Таким чином, на основі системного аналізу і тлумачення норм КПК України та з врахуванням суті поняття «стандарт доказування», як видається, у кримінальному провадженні слідчий суддя, суд приймає на підставі досягнення стандарту доказування «переконання за більшої вірогідності» рішення про:

- тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 152 КПК України);
- відсторонення від посади (ч. 2 ст. 157 КПК України);
- арешт майна, в тому числі – арешт тимчасово вилученого майна (ст. 173 КПК України);
- застосування особистого зобов'язання (ст. 179 КПК України);
- застосування особистої поруки (ст. 180 КПК України);
- застосування застави, як самостійного запобіжного заходу (ст. 182 КПК України).

Своєю чергою, у відповідності до стандарту доказування **«вагоме переконання»** слідчий суддя, суд приймає рішення про:

- продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 153 КПК України);
- продовження строку відсторонення від посади (ст. 158 КПК України);
- застосування домашнього арешту та продовження його строку (ст. 181 КПК України);
- обрання виняткового запобіжного заходу – тримання під варту, а також продовження його строку (ст. 183 КПК України);
- застосування запобіжних заходів до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, передбачених ст. 176 КПК України, а також передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників або адміністрації дитячої установи, в якій неповнолітній виховується (ст. 493 КПК України);
- поміщення у приймальник – розподільник для дітей осіб, які після досягнення одинадцятирічного віку та до досягнення віку з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого КК України (ст. 498 КПК України);
- застосування запобіжних заходів до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування у вигляді їх передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом або поміщення

відповідних осіб до психіатричного закладу в умовах, що виключають їх небезпечну поведінку (ст. 508 КПК України);

- застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційного арешту) (ст. 584 КПК України);

Варто зазначити, що сфера застосування стандарту доказування «вагоме переконання», як підвищеного стандарту доказування у порівнянні з «переконанням за більшої вірогідності», який забезпечує найвищий рівень «переконаності» на стадії досудового розслідування, обумовлюється двома критеріями: «підвищеним» ступенем втручання у права особи; особливостями процесуального статусу суб'єкта до якого застосовується захід кримінально – процесуального примусу.

Слідчий суддя, суд повинен встановити наскільки виправданим є ступінь втручання у права особи, завданий заходом кримінально – процесуального примусу. Саме тому, рішення про продовження строків застосування будь – яких заходів кримінально – процесуального примусу повинні прийматись на підставі підвищеного стандарту доказування – «вагоме переконання», незалежно від того на підставі досягнення якого саме стандарту доказування було прийнято рішення про застосування відповідного заходу у кримінальному провадженні.

Насамкінець, варто зазначити, що застосування підвищеного стандарту доказування «вагоме переконання» під час розгляду питання про застосування заходів кримінально – процесуального примусу до певної категорії осіб, зокрема, неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених), осіб щодо яких застосовуються або вирішується питання про застосування заходів виховного чи медичного характеру, відповідає принципу рівності осіб перед законом і судом. Встановлення вимоги досягти саме стандарту доказування «вагоме переконання» під час прийняття рішення про застосування заходу кримінально – процесуального примусу до вищенаведених осіб виступає ще однією додатковою гарантією, якою вони користуються під час кримінального провадженні.

2.2. Стандарт доказування, пов'язаний із вирішенням кримінального провадження по суті, – «поза розумним сумнівом»

2.2.1. Історія становлення (генеза) стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні

Як зазначається у підрозділі 1.2. цього дисертаційного дослідження, стандарти доказування були гарантіями «захисту інтересів», насамперед, присяжних, а не обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальному провадженні.

Так, на думку Ф. Форсайта, одним з найбільших досягнень англо-американської системи права є створення суду присяжних та закріплення презумпції невинуватості у кримінальному процесі [190, с. 45]. Своєю чергою, ці «досягнення» англо-американської системи права у взаємозв'язку створили третій «атрибут» змагального кримінального процесу – стандарти доказування у кримінальному провадженні.

Звичайно, сьогодні стандарти доказування застосовуються як присяжними, так і професійними суддями у кримінальному провадженні та закріплені у законодавстві країн як англосаксонської, так і континентальної системи права. Однак, концепція розумного сумніву невід'ємно пов'язана з розвитком інституту суду присяжних, який безперечно є надбанням англо-американського права, та, по суті, була однією з основ формування змагального типу (форми, моделі) кримінального процесу. Натомість, кримінально-процесуальне право країн континентальної системи права розвивалося переважно на основі Кодексу Наполеона, якому ідея змагальності та суду присяжних була чужою [205, с. 4 – 8; 192, с. 21 – 30]. Запозичення та запровадження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у континентальне (європейське) кримінально-процесуальне законодавство спричинило якісно інше розуміння його правової суті. Відповідний стандарт почав застосовуватись професійними суддями.

Однак, як це не дивно прозвучить, але для застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні, з врахуванням його правової природи, професійний суддя «забагато знає». Оскільки, згідно з історією «запровадження» відповідного стандарту доказування – розумний сумнів може

виникнути лише у присяжного (тобто особи «з вулиці»). По суті, це критерій пізнання, яким може керуватись лише особа, яка не має юридичної освіти.

Підтвердженням відповідного висновку може слугувати чинне кримінальне процесуальне законодавство США. Зокрема, для того, щоб забезпечити виникнення у присяжних саме «розумного» сумніву, у відповідному законодавстві передбачається низка норм, які «регулюють» процес пізнання обставин кримінального провадження.

Наприклад, у Правилі 103 (d) «Preventing the Jury from Hearing Inadmissible Evidence» («Запобігання отримання (дослідження) присяжними недопустимих доказів») Федеральних правил про докази США зазначається: «у справах, що розглядаються за участю присяжних, суддя повинен, по можливості, вести процес так, щоб недопустимі докази, які можуть приймати вид заяв чи пропозицій, що мають доказове значення, або формулювання питань, що задаються під час слухання справи, не могли будь – яким чином потрапити до уваги присяжних» [186; 167]. Крім цього, Правило 104 (c) «Conducting a Hearing So That the Jury Cannot Hear It» (дослівний переклад: «Проведення слухання так, щоб присяжні не чули») Федеральних правил про докази США передбачає, що «вирішення питання про допустимість використання факту визнання обвинуваченим своєї вини по всіх справах повинно проходити без участі присяжних засідателів. Вирішення інших попередніх (підготовчих) питань повинно проходити також без їхньої участі у випадках, коли цього вимагають інтереси правосуддя, або коли обвинувачений є одночасно свідком і бажає надати показання» [186; 167].

Як зазначається у науковій літературі, подекуди протягом судового розгляду кримінального провадження від присяжних «приховується» певна інформація про обставини кримінального провадження, однак така інформація перебуває «у розпорядженні» та доступна судді [203, с. 121]. Яскравим прикладом цього може слугувати одне із кримінальних проваджень, відповідно до якого двоє осіб обвинувачувались у вчиненні крадіжки. Судді було відомо про те, що один з обвинувачених «запропонував визнати себе винуватим» (offered to plead guilty) у вчиненні відповідного злочину, однак інший – наполягав на «слуханні» відповідного

кримінального провадження судом присяжним. За результатами судового розгляду обоє обвинувачені були виправдані [203, с. 125].

У контексті викладеного, постає риторичне запитання: чи виправдали б присяжні відповідних осіб, якщо б знали про відповідний факт визнання вини ?

Таким чином, суддя завжди знає більше про обставини кримінального провадження, ніж присяжні, що, в свою чергу, впливає на дотримання одного із положень презумпції невинуватості – «доведеність вини особи поза розумним сумнівом».

Також, покажемо у цьому питанні є наукове дослідження, проведене більш ніж пів століття тому, професорами права університету м. Чикаго Г. Калвеном та Г. Зізелом. Науковці провели анкетування серед суддів з метою визначити яке б рішення прийняли судді у кримінальних провадженнях, що розглядалися судом присяжних, ще до того як присяжні ухвалили власне рішення у відповідних кримінальних провадженнях. Порівнюючи «гіпотетичні» рішення суддів з рішеннями, ухваленими судом присяжних у тих же кримінальних провадженнях, науковці мали змогу отримати відсоткове співвідношення «порозуміння» між суддями та присяжними у питанні прийняття необхідного рішення у кримінальному провадженні. В кінцевому рахунку, у відповідному дослідженні взяло участь понад 500 суддів, які були опитані у 3 576 кримінальних провадженнях. За результатами відповідного анкетування науковцями було встановлено, що судді та присяжні дійшли згоди у питанні винуватості обвинуваченого у 65 % випадків і у 14 % кримінальних проваджень вони погодились, що обвинувачений повинен бути виправданим (судді та присяжні у 78 % кримінальних проваджень прийняли однакові рішення). Проте, науковців зацікавило питання чому у решті 22 % кримінальних проваджень судді та присяжні прийняли різні рішення ? При цьому, як показали дослідження у цих 22 % випадків, якщо б кримінальне провадження розглядалось суддею одноособово було б більше випадків ухвалення обвинувального вироку у кримінальному провадженні (засудження обвинуваченого). У 19 % кримінальних проваджень, де присяжні виправдали обвинуваченого, судді визнали його винуватим та ухвалили обвинувальний вирок. І лише у 3 % кримінальних проваджень, де судді виправдали б обвинуваченого, присяжні «засудили» його.

У підсумку, науковці встановили, що «порозуміння» між суддями та присяжними було досягнуто у чотирьох з п'яти кримінальних проваджень, що, по суті, як видається, є досить позитивним результатом. Однак, не це співвідношення викликало низку запитань. Результати дослідження показали, що у відповідних кримінальних провадженнях суд присяжних більш ніж у шість разів був «поблажливішим», ніж судді ($19\% : 3\% = 6,3 : 1$) [203, с. 148]. Чому так сталось, якщо і присяжні, і судді керувались одним і тим же стандартом доказування у кримінальному провадженні ?

Відповідь на це запитання очевидна: «розумний сумнів» присяжного і судді різний за своєю природою.

Крім цього, варто зазначити, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» знаходить свій «завершальний» етап реалізації під час наради присяжних. Зокрема, якщо сторона захисту під час судового розгляду кримінального провадження намагається «посіяти» розумний сумнів, то, своєю чергою, під час наради присяжних такий сумнів «зароджується», «проростає». Оскільки, як зазначається у науковій літературі, обговорення, обмірковування та дискусія, яка виникає між присяжними у нарадчій кімнаті для прийняття рішення у кримінальному провадженні, створює присяжним можливість впливати один на одного з метою встановлення (визначення) фактів та оцінних суджень, які впливають з них, за результатами чого визначається чи було досягнуто стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні, чи ні [227, с. 144; 213, с. 31 – 32; 217, с. 177; 189, с. 164 – 167, 56 – 73; 203, с. 129 – 131, 142 – 145]. Це ще раз підтверджує, що «розумний сумнів» є «колективним явищем».

Підсумовуючи вищенаведене, враховуючи правову та історичну природу розумного сумніву, варто зазначити, що такий стандарт доказування у кримінальному провадженні, як «поза розумним сумнівом», може бути дотриманий, по суті, лише при розгляді кримінального провадження судом присяжних. Суддя у кримінальному провадженні приймає законне рішення, тобто рішення, яке ухвалено з дотриманням норм матеріального та процесуального права. Своєю чергою, суд присяжних ухвалює справедливе рішення з точки зору суспільної практики, вирішуючи при цьому питання

факту – доведено чи не доведено обвинувачення. Однак, це не означає, що відповідне рішення не є законним, адже у такому контексті «законність» рішення набуває якісно інших властивостей. «Непрофесійна» людина здійснює правосуддя у відповідності до власного «правила» – яким і є стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

2.2.2. Сутність стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні²⁴

Для того, щоб бодай «наблизитись» до розуміння суті відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні варто з'ясувати значення та взаємозв'язок кожного слова у понятті (словосполученні) «поза розумним сумнівом». При цьому, варто врахувати думку Дж. Коен, яка в контексті дослідження визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» зазначила, що значення виразу «розумний сумнів» неможливо отримати з простої кон'юнкції значень слів «розумний» і «сумнів». Тому визначення розумного сумніву постійно стикається з непорозуміннями, які спостерігаються не тільки серед присяжних, але серед суддів, адвокатів та прокурорів [182, с. 677]. Проте, як продовжує науковець, необхідність такого визначення впливає з вимоги справедливості стосовно обвинуваченого, оскільки присяжні повинні раціонально застосувати стандарт розумного сумніву, і для цього вимагається єдине визначення. Однак, завжди існує ризик того, що невдале визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» може призвести до того, що присяжні знизять ступінь тягаря доведення в судовому дослідженні [155, с. 97; 182, с. 678].

Незважаючи на те, що у тексті КПК України термін «сумнів» використовується 13 разів, кримінальне процесуальне законодавство не надає визначення цього поняття. Крім цього, не знайшло свого закріплення визначення поняття «сумніву» і в постановках Пленуму ВС України, хоч він неодноразово послуговується цим поняттям у своїх рішеннях («висновки суду щодо оцінки доказів належить викласти у вирок у точних і

²⁴ Варто зазначити, що відповідний пункт цієї наукової роботи присвячений дослідженню правової природи та ознак (ключових характеристик) стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Проте у цій роботі не ставиться мета надати докладне та чітке визначення відповідного поняття, яке характеризуючи англо-американське кримінальне судочинство вже понад 200 років, так і не отримало належного визначення.

категоричних судженнях, які виключали б сумніви з приводу достовірності того чи іншого доказу»; «включати у виправдувальний вирок формулювання, які ставлять під сумнів невинність виправданого, не допускається»; «всі сумніви щодо доведеності обвинувачення, якщо їх неможливо усунути, повинні тлумачитись на користь підсудного» та ін.) [95 – 98].

У тлумачному словнику поняття «сумнів» визначається як: «непевність щодо вірогідності, можливості чогось; брак твердої впевненості в комусь, чомусь»; «ускладнення, нерозуміння, що виникають при розв'язанні якого-небудь питання, певної проблеми»; «стан душевного розладу, непевненості, вагань» [133].

Також, своєю чергою, можемо віднайти визначення поняття «сумнів», надане у кримінально – процесуальній літературі: «сумнів – це інтелектуальна емоція, яка виражається у стані непевненості, яка виникає на підставі недостатності інформації, необхідної для прийняття правильного та чіткого рішення [158, с. 231]; «сумнів – це такий стан непевненості, який неодмінно повинен виникнути у слідчого, прокурора та суду в результаті того, що висновок про факт неминуче не впливає із зібраних у кримінальному провадженні доказів» [57, с. 549]; «категорія «сумнів» і «впевненість» характеризують відношення людини до наявності чи відсутності певної обставини. У кримінальному провадженні до наявності чи відсутності хоч би однієї з обставин, які належать до предмета доказування у кримінальному провадженні, але, насамперед, події кримінального правопорушення, особи, яка його вчинила, та її вини. Впевненість – це психологічний стан особи, яка веде кримінальне провадження, і, зокрема, судді, коли вона без вагань виражає своє відношення до результату пізнання як істинного або неістинного. Почуття сумніву є протилежним почуттю впевненості, переконаності. Воно характеризується непевненістю, усвідомленням не переконаності, незадоволенням стосовно того, що приймається за істину, за вирішення певного завдання» [54, с. 71].

Таким чином, як можемо простежити, під «сумнівом» розуміється стан непевненості особи у відношенні до чогось. Проте, який вид непевненості слід вважати правовим? Який сумнів є «розумним»? Та що таке «розумність» сумніву?

Як зазначається у науковій літературі, фраза «моральна впевненість», яка використовується під час визначення поняття «розумного сумніву», нагадує суддям та присяжним, що засудження особи є важливою, змістовно глибокодумною та водночас «небезпечною» справою. Крім цього, це означає, що сторона обвинувачення повинна подолати всі «розумні» висновки та припущення, що сприяють виправданню [177, с. 368; 178, с. 340].

У той же час, будь – який сумнів повинен «впливати» (базуватись) з доказів та обґрунтовуватись ними. Тобто, це означає, що сторона обвинувачення не повинна спростовувати усі уявні суб'єктивні тлумачення (роз'яснення) розвитку фактичних обставин кримінального правопорушення, які можуть спростувати (звести нанівець) винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення. Наприклад, М. обвинувачується у вчиненні крадіжки товарів з магазину. Охоронець магазину та двоє покупців дали показання про те, що вони бачили як М. поклав два комп'ютери у сумку та виніс їх з магазину, не заплативши за них. Обвинувачений М. не надав жодних доказів на підтвердження своєї невинуватості або спростування винуватості. Під час обговорення у нарадчій кімнаті один з присяжних сказав: «Я не думаю, що М. винуватий у вчиненні відповідного кримінального правопорушення. Хтозна, можливо охоронець та двоє покупців говорять не правду, оскільки, як мені здається, вони упереджено та неприязно ставляться до М. Можливо вони мстять М. за щось, що він їм колись зробив» [177, с. 368; 178, с. 341]. Чи буде таке побоювання присяжного рівнозначним «розумному сумніву»? Ні, не буде. Оскільки, присяжний не може вказувати на будь – який доказ, який свідчить про те, що свідки мстять М. шляхом надання неправдивих показань. Саме тому, сумнів присяжного не буде «розумним».

«Розумний сумнів» не впливає із домислів або припущень. Для виконання свого тягаря доказування (переконання) сторона обвинувачення не повинна спростовувати будь – який можливий сумнів, а лише доказово обґрунтований сумнів, тобто «розумний». Однак, як подекуди зазначається, правова система не може запобігти та «оберегти» присяжних від неправильного застосування (або, навіть, зловживання) стандарту доказування «поза розумним сумнівом» на користь сторони захисту. Присяжний, у вищенаведеному випадку, не може бути примушеним голосувати за

ухвалення обвинувального вироку у кримінальному провадженні. Саме тому, правильне усвідомлення суті «розумності» сумніву є передумовою належного застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні, не лише сторонами кримінального провадження, але, насамперед, судом, до якого, як вже зазначалось у підрозділі 1.1. цієї роботи, спрямований відповідний стандарт доказування.

Розумний сумнів це не просто можливий сумнів, тому, що все, що стосується «людської справи» є відкритим для деякого сумніву або домислу. Доведеність вини особи «поза розумним сумнівом», як зазначають науковці, це такий етап процесу (стан провадження), який, після повного, всебічного та неупередженого дослідження та оцінки всіх зібраних у кримінальному провадженні доказів, залишає «розум» суддів та присяжних у такому стані, коли вони не можуть із впевненістю сказати, що вони є «твердо та незмінно» переконані у доведеності (правдивості) обвинувачення, висуненого стороною обвинувачення у кримінальному провадженні [178, с. 341].

Таким чином, «розумним» буде той сумнів, який виникає на основі доказів та водночас обґрунтовується доказами у кримінальному провадженні.

Однак, заради справедливості, варто зазначити, що на усвідомлення суті поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» неабиякий вплив здійснює законодавче визначення безпосередньо самого поняття «доказів» у кримінальному провадженні. А якщо бути більш справедливим, – неабиякий «негативний» вплив. Річ у тім, що законодавець, зазначивши у ст. 84 КПК України, що доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, закріпив на законодавчому (нормативному) рівні *інформаційний підхід (концепцію)* у розумінні поняття «доказ» у кримінальному провадженні (доказ – це інформація). У такому аспекті, «розумність» сумніву буде «впливати» лише з інформації, яка виникає у сфері здійснення кримінального провадження. Проте, такий висновок, як видається, не є абсолютно правильним, оскільки, наявна практика правозастосування свідчить про те, що «розумний сумнів»

може виникати не лише на підставі доказів (інформації), але й може безпосередньо виникати у зв'язку з діяльністю сторін (на основі та з урахуванням дій сторін) у кримінальному провадженні.

Для прикладу, звернемось до практики ЄСПЛ, який у справі *ILAȘCU and Others v. Moldova and Russia* зазначив, що під час оцінки доказів з метою встановлення фактів, суд вважає, що повинні братись до уваги такі елементи, які є актуальними, доречними та належними у справі: «...при оцінці як письмових, так і усних доказів, суд до цього часу зазвичай застосовує критерій «поза розумним сумнівом» в якості стандарту доведення, який вимагається. Таке доведення може впливати із співіснування достатньо сильних, чітких та узгоджуваних між собою висновків або аналогічних неспростовних презумпцій факту; крім того, поведінка сторін при намаганнях суду отримати докази (під час їх витребування) може являти собою елемент, який необхідно брати до уваги» (§ 26 (i)) [110]. Також у § 161 рішення ЄСПЛ у справі *Ireland v. United Kingdom* зазначено: «під час оцінки доказів, суд приймає стандарт доведення «поза розумним сумнівом», але додає, що таке доведення може впливати з співіснування досить сильних, чітких та узгоджуваних висновків або аналогічних неспростовних презумпцій факту. У цьому контексті поведінка сторін при отриманні доказів повинна бути взята до уваги» [111].

Як бачимо, у тлумаченні ЄСПЛ «розумність» сумніву ґрунтується не лише на інформації (доказах), але й також може «впливати» із поведінки сторін у кримінальному провадженні. Таким чином, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні охоплює собою не лише «інформаційний» (доказовий) аспект, але й психологічний, який безумовно впливає з діяльності сторін. Саме тому, на розуміння суті відповідного стандарту доказування негативно впливає законодавче визначення поняття доказу у кримінальному провадженні, оскільки таке визначення «переслідує» та охоплює собою лише інформаційний аспект цього «явища», при цьому звужуючи зміст «розумності» сумніву як стандарту доказування у кримінальному провадженні. «Інформація» (докази) становить лише певну частину (певний блок) змісту стандарту доказування «поза розумним сумнівом».

У контексті вищенаведеного, безумовно заслуговує підтримки наукова позиція В. П. Гмирка, який зазначив, що докази як «підставовий» засіб доказування на теоретичному рівні можна трактувати як складну юридичну конструкцію системного характеру, у складі якої є принаймні три блоки (підсистеми): **пізнавальний, інформаційний, нормативний**, які у взаємозв'язку дозволяють, по-перше, пояснити, саме завдяки чому доказ власне стає доказом, яким чином докази формуються, яким нормативним вимогам відповідають, у якій формі експлуатуються у кримінальному провадженні, а, по-друге, впливати крок за кроком на зміну філософії кримінально-процесуального доказування [23, с.12].

Таким чином, зміст «розумності» сумніву охоплює собою не лише доказовий елемент (інформаційний), але також діяльнісний, які перебувають у нерозривному системному взаємозв'язку.

Однак, «розумність» сумніву може виникнути не лише на підставі наявності обґрунтованих доказів у кримінальному провадженні, але й і на підставі відсутності таких доказів, які повинні бути обов'язково надані сторонами у відповідному кримінальному провадженні.

Для прикладу, знову звернемося до практики ЄСПЛ. Так, у справі «Федорченко та Лозенко проти України» заявники зазначили, що вони надали докази існування расистського мотиву вчинення злочину (підпал будинку, який спричинив загибель родичів заявників). У такому випадку, як зазначив ЄСПЛ, «існує пряме зобов'язання розслідувати можливий расистський підтекст цієї події. Незважаючи на інформацію, яка була у розпорядженні державних органів, про те, що в один і той самий день було підпалено декілька будинків, у яких мешкали цигани, та на прямих расистські заяви одного з обвинувачених, немає жодного свідчення того, що державні органи здійснили будь-яку перевірку тверджень щодо того, що злочин було вчинено на основі етнічної ворожнечі. ... Зокрема, під час розслідування насильницьких злочинів державні органи мають додатковий обов'язок вжити всіх розумних заходів для того, щоб викрити расистський мотив і встановити, чи відігравали будь-яку роль у події національні ворожнеча або упередження» [121]. У справі «Федорченко та Лозенко проти України»

ЄСПЛ уже констатував порушення державними органами України ст. 2 ЄКПЛ у зв'язку з неефективністю розслідування події.

У цьому контексті ЄСПЛ зауважує, що 28 жовтня 2001 року було підпалено три будинки, в яких жили особи ромського походження. Мотивом паліїв, як стверджувалося, було знищення будинків торговців наркотиками. Проте відсутня будь-яка інформація щодо того, чи були мешканці інших двох будинків причетні до торгівлі наркотиками. Крім того, з огляду на поширену дискримінацію ромів в Україні, не може бути виключено, що рішення спалити будинки тих, хто, як стверджувалося, був торговцем наркотиками, на додаток до цього посилювалося національною ворожнечею, а отже, це питання потребувало перевірки.

Проте, ЄСПЛ зазначає, що немає доказів того, що державні органи здійснили будь-яке розслідування можливих расистських мотивів цього злочину. Як зазначає ЄСПЛ, неприйнятним є той факт, що за цих обставин розслідування, яке тривало більше одинадцяти років, не вжило будь-яких серйозних заходів для встановлення та покарання винних осіб. Відповідно ЄСПЛ вважає, що було порушення статті 14 у поєднанні з процесуальним аспектом статті 2 ЄКПЛ [121].

У справі «Коробов проти України» ЄСПЛ зазначив: «...розслідування небезпідставних скарг про жорстоке поводження також повинно бути ретельним. Це означає, що органи влади завжди повинні добросовісно намагатись з'ясувати те, що трапилось, та не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень. Вони повинні вживати всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які мають відношення до події, показань очевидців та експертних висновків. ... Суд зауважує, що неможливість з'ясувати існуючі суперечності (заявник та деякі свідки наполягали на одній версії подій, у той час, як працівники міліції та інші свідки дали інші показання) була спричинена тим, що слідчі органи не допитали усіх свідків та всіх осіб, які брали участь у події, при першій нагоді після того, як заявником була подана скарга про жорстоке поводження.

Суд зазначає, що протягом розслідування на ці недоліки вказували національні органи, зокрема, суди. Проте, не вбачається, що ці недоліки були належним чином

виправлені. Більше того, на основі наявних матеріалів може бути зроблений висновок про те, що з плином часу зібрати необхідні докази для того, щоб виправити недоліки розслідування, ставало дедалі важче, оскільки, наприклад, деякі свідки виїхали з міста. Існує також ризик того, що через вісім років після події, про яку йде мова, свідкам було б доволі важко правильно пригадати ці події» [116].

За таких обставин, враховуючи тривалість розслідування скарг заявника, нездійснення важливих слідчих дій на ранньому етапі розслідування та систематичну нездатність національних органів виправити виявлені недоліки, ЄСПЛ зробив висновок, що у цій справі мало місце порушення процесуального аспекту ст. 3 ЄКПЛ.

Водночас, як зазначає В. Г. Буткевич, у справі «Тімурташ проти Туреччини», в якій заявник скаржився на порушення статті 3 ЄКПЛ, але, на думку Уряду, не надав підтверджень фактами, було зазначено, що «більш важливо, і це Суд вважає за необхідне підкреслити, що розгляд справ на основі ЄКПЛ не в усіх випадках вимагає неухильного дотримання принципу *affirmanti incumbit probatio* (той, хто звинувачує, має довести це звинувачення)». Суд у цій справі керувався тим, що у держави була інформація, здатна підтвердити чи спростувати скаргу заявника, але вона її не надала без належного пояснення. Таким чином, як продовжує В. Г. Буткевич, у контексті застосування ст. 3 суд виходить з того, що у цій справі мова йде не про суто кримінальний процес, а діють дещо інші правила: спочатку тягар доведення лежить на заявнику, а після комунікації — на державі, яка має показати безпідставність твердження заявника [11, с. 844].

Отже, з врахуванням вищенаведеного, можна зробити висновок, що «розумність» сумніву може виникнути не лише на підставі доказів (природи доказів), але й на підставі відсутності обґрунтованих доказів. При цьому, така «відсутність» може бути спричинена як бездіяльністю держави щодо їх отримання (був обов'язок отримати докази, але не було вчинено жодних дій), так і бездіяльністю, яка полягає у свідомому ненаданні наявної у неї інформації щодо обставин кримінального провадження (свідоме приховування).

Тому, у розумінні ЄСПЛ доказом є не лише наявна інформація про обставини кримінального правопорушення, але також *інформація про бездіяльність держаних органів щодо отримання такої інформації* (доказів).

Також, варто зазначити, що у тексті КПК України можемо віднайти окрім поняття «розумного сумніву», також і поняття «розумні строки». Як зазначається у науковій літературі, запровадження у КПК України оцінного поняття «розумність», як видається, зумовлено виокремленням принципу людиноцентризму, відповідно до якого саме людина, а не норма, правовий припис, суспільство або держава стає центром правової реальності, навколо потреб і системи комунікацій якої обертається світ правових явищ [35, с. 42]. Однак, незважаючи на те, що і в першому, і в другому випадку законодавець послуговується поняттям «розумний (сумнів/строк)», значення цього поняття у двох наведених випадках принципово різне.

Так, у ч. 1 ст. 28 КПК України зазначено: «під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень» [55]. У чому ж полягає відмінність між «розумністю» строку та «розумністю» сумніву?

Річ у тім, що «розумність» строків, перш за все, передбачає «добросовісність» виконання дії. Своєю чергою, незважаючи на те, що категорії добросовісності та розумності взаємопов'язані, у той же час, як зазначається у науковій літературі, між ними існують сутнісні відмінності [67, с. 7].

Добросовісність є категорією суто етичною, із значним «моральним» навантаженням. Своєю чергою, розумність здебільшого позбавлена саме такого змісту та не стосується сумлінності, порядності, вона «відповідає» за правильність, корисність прийнятого рішення, ефективність дій [67, с. 10]. У той же час, розумний сумнів передбачає вибір гармонійної збалансованості між: суспільним інтересом та правами конкретної особи, оскільки як зазначає наукова спільнота, розумність майже завжди передбачає виваженість, дотримання балансу та пропорційності між конкретними цінностями, потребами та інтересами сторін суспільного відношення [67, с. 10; 102, с. 53].

Таким чином, незважаючи на законодавче закріплення терміну «розумний» строк, по суті його можна визначити як «добросовісний» строк виконання дії або прийняття рішення у кримінальному провадженні.

Безперечно, розумний сумнів також передбачає «добросовісність», оскільки і добросовісність, і розумність наділені психологічним аспектом, бо невіддільно пов'язані із свідомістю людини. Однак, у понятті «розумності» сумніву, добросовісність «відходить на другий план». «Розумність» строку на перше місце відносить саме організаційну та процесуальну діяльність суб'єктів кримінального провадження, бо існує обов'язок своєчасно та відповідально виконати дію або прийняти необхідне рішення. Натомість, «розумність» сумніву, насамперед, передбачає психологічну, творчо-логічну діяльність суб'єктів кримінального провадження, оскільки стандарт доказування «поза розумним сумнівом» спрямований на досягнення збалансованого вибору між суспільним інтересом (розкриття кримінального правопорушення та виявлення винуватих осіб) та правами конкретної особи (презумпція невинуватості тощо).

«Розумність» строку пов'язана з етичною, моральною стороною діяльності людини та передбачає **добросовісність** здійснення кримінального провадження. Своєю чергою, «розумність» сумніву пов'язана з інтелектуальною, психологічно – логічною стороною раціональної діяльності людини, яка носить прагматичний характер, завдяки чому отримане знання можна обґрунтувати, тобто сформований висновок про обставини кримінального провадження набуває ознаки **обґрунтованості**, яка, на відміну від такої категорії як «добросовісність», позбавлена значного етичного характеру.

У науковій літературі висловлюється думка про те, що «розумний сумнів знаходить свій прояв одночасно з проявом **добросовісності**, а на загал — із засадою соціальної справедливості — загальною правовою засадою, оскільки він є однією із її складових елементів. Розумний сумнів щодо вини обвинуваченого не дозволяє будь-якій неупередженій людині, яка міркує за належним розумом і **сумлінням**, визнати обвинуваченого винним» [79, с. 691]. Крім того, як слушно зазначає В. Т. Нор, незважаючи на те, що спеціальна норма КПК України (ст. 94 «Оцінка доказів»)

зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого суддю і суд оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, керуючись при цьому лише законом, системний аналіз процесуального (КПК) дає підставу для твердження, що не лише законом під час оцінки наявних у кримінальному провадженні доказів та формування внутрішнього переконання керуються судді та присяжні під час вирішення кримінального провадження, а й своїм власним **сумлінням**, своєю **совістю** [79, с. 692].

З врахуванням таких міркувань, а також того факту, що совість (сумління) є морально – етичною категорією, яка передбачає моральну відповідальність за власну поведінку, слід зазначити, що справді сумнів набуде ознаки «розумності» внаслідок прояву добросовісності та сумління особи, однак, кінцеве рішення у кримінальному провадженні у відповідності до стандарту доказування «поза розумним сумнівом» не може прийматись на основі сумління (совісті). Процесуальне рішення, яке приймається у кримінальному провадженні повинне бути обґрунтованим, тобто ухваленим судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтвердженні доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК України (ст. 370 КПК України). Своєю чергою, сумління (совість) людини не піддається обґрунтуванню. Тому, сумління (совість) може використовуватись лише як метод (один із критеріїв) прийняття рішення у кримінальному провадженні у відповідності до стандарту доказування «поза розумним сумнівом», але не як його основа (підстава). Оскільки, у протилежному випадку сумнів не набуде ознаки «розумності», оскільки його не можливо обґрунтувати такою морально – етичною категорією як сумління, тобто він не буде обґрунтованим.

Натомість, саме «розумність» строку безпосередньо передбачає у своїй основі сумління (совість), добросовісність особи у власній поведінці. Недарма, законодавець передбачив серед критеріїв визначення «розумності» строків кримінального провадження спосіб здійснення слідчим, прокурором та судом своїх повноважень та поведінку учасників кримінального провадження, які залежать від добросовісності особи. Таким чином, «розумність» строків є більш морально – етичнішою категорією, оскільки в її основу закладений показник добросовісності виконання дії.

Натомість, у понятті «розумності» сумніву показник добросовісності виконання дії (прийняття рішення) носить побічний характер (є одним із засобів, які використовуються під час прийняття рішення) та не становить основу «розумності» сумніву. «Розумність» сумніву є більш раціонально – обґрунтованою, практичною категорією. Саме тому, розуміння суті категорії «розумності» не може сприйматись за аналогією у кримінальному провадженні та не може набути сталого визначення своєї суті.

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що синонімічним до поняття «розумний сумнів» буде **«обґрунтований сумнів»**. Крім цього, поняття «reasonable doubt» перекладається з англійської мови не як «розумний сумнів», а як обґрунтований, причино зумовлений сумнів.

Таким чином, розумний сумнів – це не просто можливий, уявний сумнів. Це дійсний, усвідомлений, логічний сумнів, який ґрунтується на доказах у кримінальному провадженні. Як вірно стверджує А. А. Кухта, розумним вважається сумнів, який можна «розумно» пояснити (обґрунтувати), який виникає на підставі здорового глузду, а не на упередженій думці, припущенні, роздумі, почутті симпатії чи антипатії до обвинуваченого [57, с. 543]. До цього переліку, як видається, необхідно додати, що розумний сумнів не може виникати також на підставі жалю, вагань та страху.

З урахуванням вищенаведеного, безумовно варто погодитись із думкою К. Дайзена, який стверджує, що розумний сумнів – це сумнів, який характеризується: раціональністю, тобто сумнів може бути логічно поясненим (обґрунтованим, виправданим); конкретністю, тобто сумнів ґрунтується на конкретних фактах (обставинах) кримінального провадження; відносністю (відповідністю), тобто визначення «розумності» сумніву було зроблено в межах обсягу «суті» («природи») кримінального провадження²⁵ [184, с. 170].

Другим аспектом, який охоплюється змістом поняття «розумність» сумніву, є його **непереборний характер (неспростовність)**.

²⁵ Останній критерій, який обумовлює «розумність» сумніву, означає, що сумнів повинен виникнути на основі результатів розслідування «обумовленого характером (природою) кримінального правопорушення». На думку науковця, це означає, що передумовою для «задовільної» оцінки доказів у кримінальному провадженні є отримання судом належних відповідних доказів, які «усувають» можливість ухвалення виправдувального вироку відповідно до «природи» вчиненого кримінального правопорушення.

Неспростовним визнається сумнів, який залишається у суддів, присяжних щодо вини обвинуваченого після всебічного, повного і об'єктивного (неупередженого) дослідження обставин кримінального провадження на підставі поданих стороною обвинувачення доказів, які не сформували у них твердого переконання щодо тези обвинувачення [54, с. 72].

Як зазначає В. Т. Нор, «сумнів має бути таким, який можна перебороти лише за допомогою додатково поданих доказів стороною обвинувачення. Якщо ж такі докази одержати неможливо або сторона обвинувачення не вживає всіх можливих і наявних у її розпорядженні заходів для їх виявлення, то сумнів стає непереборним. Суд же за власною ініціативою усувати недоліки обвинувачення не зобов'язаний і не вправі, оскільки не вправі виконувати у змагальному процесі функцію обвинувачення... Такий сумнів ґрунтується на звичайному ході подій, на життєвому досвіді, який є характерним для здорового глузду тих, хто обвинувачує чи судить. Розумний сумнів — це мудрість людини, яка проявляється у її реальному бутті (життєвих справах). Він особливо необхідний там, де важливо зрозуміти сенс і мету її (людини) дій, розуміння того, навіщо він потрібний, що він або його ігнорування може потягти за собою» [79, с. 691]. Таку ж думку підтримує А. А. Кухта, який зазначає, що непереборними сумнівами вважаються такі сумніви, які неможливо усунути шляхом детального та всебічного аналізу наданих суду доказів та які залишаються після тривалої та уважної оцінки кожного доказу по одинці та в їх сукупності, шляхом їхнього порівняння (зіставлення) один з одним [57, с. 543].

Таким чином, з врахуванням вищенаведеного, можемо стверджувати, що **непереборність сумніву** може виникнути внаслідок:

- 1) його неспростовності, тобто сумнів не можливо подолати на підставі дослідження всіх доказів, які можливо було отримати у відповідному кримінальному провадженні. *Неспростовність сумніву за суттю.*
- 2) бездіяльності сторони обвинувачення. Як зазначалось вище, сторона обвинувачення не вчиняє всіх можливих та наявних у її розпорядженні заходів для виявлення доказів у кримінальному провадженні, внаслідок чого сумнів

набуває непереборного характеру, хоч за своєю суттю він може бути спростовним. *Неспростовність сумніву за характером.*

Проте, варто зазначити, що незалежно від того чи сумнів буде неспростовним за своєю суттю чи за характером, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок у будь – якому із вищенаведених випадках, звичайно, якщо при цьому сумнів також буде обґрунтованим.

Таким чином, «розумність» сумніву у змісті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» характеризується двома ознаками (аспектами, критеріями): **обґрунтованістю сумніву** та **неспростовністю сумніву**.

Лише за наявності двох наведених вище ознак сумнів набуде характеристики «розумності» у кримінальному провадженні.

Також, варто зазначити, що законодавче формулювання норми, передбаченої ч. 2 ст. 17 КПК України, є досить складним для розуміння та усвідомлення суті стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Зокрема, законодавець зазначив, що особа має бути виправданою, якщо сторона обвинувачення *«не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом»*. Безпосереднє поєднання в одному реченні слів «не доведе поза сумнівом», як зазначається у науковій літературі, викликає враження, що сторона обвинувачення повинна «йти за горизонт, аж до краю землі», щоб доказати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що своєю чергою, викликає непрофесійне помилкове враження про те, що винуватість особи у кримінальному провадженні повинна бути доведена «поза тінню розумного сумніву» [180, с. 19].

У такому контексті, сторона обвинувачення у відповідності до стандарту доказування повинна доказати щось більше, ніж відсутність «розумного сумніву». Проте, як зазначається у науковій літературі, прийменник «поза» у доктрині стандарту доказування «поза розумним сумнівом» не використовується в його основну первинному значенні як «понад», «більш ніж щось», «крім чогось», тобто як «надміру» чомусь [180, с. 19]. Навпаки, у змісті поняття «поза розумним сумнівом» прийменник «поза» передбачає протилежне: сторона обвинувачення повинна довести «менше» ніж розумний сумнів, оскільки відповідний прийменник використовується у його другому значенні як «за винятком чогось», «за відсутності чогось» [180, с. 19].

Один із прокурорів США В. Багліозі зазначає, що після пояснення суду присяжним (журі) «правдивого» значення прийменника «поза» у доктрині стандарту доказування «поза розумним сумнівом» він у своїх заключних промовах завжди говорить: «сторона обвинувачення має тягар доказування винуватості особи *за винятком* усіх розумних сумнівів. Якщо у вас немає розумного сумніву у винуватості особи, то в такому випадку – обвинувачуйте (засуджуйте). Якщо у вас є розумний сумнів – виправдовуйте. Таким чином, ми повністю усуваємо слово «поза» (beyond) з поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом», і попри те, все одно маємо досить чітке та зрозуміле визначення доктрини «розумного сумніву» [180, с. 19].

З врахуванням наведеного вище, для кращого розуміння ч. 2 ст. 17 КПК України, відповідно до якої: «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом», можна використовувати «синонімічне» їй твердження: «...якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи *за винятком обґрунтованого неспростовного сумніву*».

Крім цього, як видається, варто звернути увагу на не зовсім вдале поєднання у ч. 2 ст. 17 КПК України твердження про те, що «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення» та стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Оскільки, як зазначалось у підрозділі 1.1. цієї роботи, стандарти доказування у кримінальному провадженні поєднують у собі результат виконання тягара доказування (переконання) у кримінальному провадженні як стороною обвинувачення, так і в окремих випадках стороною захисту. Як вже зазначалось, на досягнення у кримінальному провадженні такого стандарту доказування як «поза розумним сумнівом» неабиякий вплив здійснює ступінь активності сторони захисту у кримінальному провадженні, оскільки хто ж як не сторона захисту зацікавлена у тому, щоб «посіяти» сумнів у питанні винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення?

У такому контексті, варто погодитись із Р. Ш. Бабанли та М. В. Сіроткіною, які звертають увагу на те, що принцип доведеності вини поза розумним сумнівом є керівною засадою не лише для судді, але і для сторін кримінального провадження.

Оскільки тягар щодо доведеності вини поза розумним сумнівом лежить на стороні обвинувачення, однак, дії сторони захисту спрямовуються на те, щоб такий сумнів «посіяти». На думку науковців, у цьому випадку мету сторони захисту можна визначити не лише як «довести зворотне», але і як «спростувати твердження обвинувачення як сумнівне», що, своєю чергою, змінює підходи не лише щодо оцінки доказів, яка здійснюється суддею, але і певним чином змінює модель змагальності у кримінальному судочинстві [5, с. 21].

Тому, як видається, найкраще суть стандарт доказування «поза розумним сумнівом» виражається у твердженні: «кожна особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, доки її вина не буде доведена за винятком (за відсутністю) обґрунтованого неспростовного (непереборного) сумніву» без вказівки на тягар доказування у кримінальному провадженні. Крім цього, як зазначається у науковій літературі, таке твердження найкраще визначає суть системи кримінального судочинства [216, с. 30].

Проведення такої «словесної хірургії» є чи не однією з можливостей збагнути сутність стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні, оскільки надати точне, докладне, єдино можливе визначення відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні не можливо. Більше того, варто погодитись із думкою, висловленою у науковій літературі про те, що ми повинні переосмислити концепцію «розумного сумніву» у кримінальному провадженні і дійти висновку, що «розумний сумнів» є більш «практично – динамічною» конструкцією, ніж статично – теоретичною [183, с. 25].

У контексті усього вищенаведеного, нез'ясовним залишається ще одне питання: у якому взаємозв'язку перебуває вимога доведеності винуватості особи «поза розумним сумнівом» та правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого у кримінальному провадженні ?

Так, незважаючи на те, що у ч 2. ст. 17 КПК України закріплений стандарт доказування «поза розумним сумнівом», у ч. 4 зазначається, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи [55].

Таким чином, виникає запитання: чи не продублював законодавець у різних частинах статті одне і те ж законодавче положення, одну і ту ж вимогу?

На перший погляд видається, що доведеність винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення поза розумним сумнівом та тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого – це одне і те ж. Проте, це не так.

Безумовно, стандарт доказування поза розумним сумнівом та правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого тісно переплітаються і перебувають у нерозривному взаємозв'язку, оскільки є фундаментальними положеннями, які впливають із презумпції невинуватості, яка, своєю чергою, є основним елементом інституту сприяння захистові у кримінальному провадженні, або, як слушно стверджується дослідниками, не лише сприяння, але й «переваги» захисту у кримінальному провадженні [81, с. 775]. Однак між стандартом доказування «поза розумним сумнівом» та правилом про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого існує принципова відмінність, яка полягає у їхньому значенні (призначенні) для сфери кримінального судочинства.

Положення про тлумачення сумнівів на користь підсудного під час ухвалення вироку у науці розглядається як складова інституту сприяння захисту у кримінальному судочинстві (*favor defensionis*), суть якої полягає у тому, що коли у суду виникають сумніви щодо тих чи інших доказів і якщо той чи інший факт можна витлумачити як на користь, так і на шкоду обвинуваченого, то ухвалюється рішення, більш сприятливе для останнього [83, с. 436]. Правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого перебуває у нерозривному взаємозв'язку з правилом про те, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватись на припущеннях та ухвалюється лише за умови доведення під час судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Як зазначають науковці, наскільки припущення були б переконливими, під час вирішення питання про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, вони не повинні братися до уваги [82, с. 669]. Це твердження не викликає жодних зауважень, оскільки зрозуміло, що сумнів завжди породжує припущення, а припущення – сумнів.

Однак правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого є одним з об'єктивних правил доказування у кримінальному провадженні. У той час як стандарт доказування «поза розумним сумнівом», виступає *узагальненням і водночас основою всіх правил доказування* у кримінальному провадженні (правила визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні, наявність презумпцій у кримінальному процесі, свобода від самовикриття та інші). Стандарт доказування, як вже зазначалося вище, визначає суть та напрямок доказової діяльності сторін кримінального провадження. У той час, як вимога тлумачити сумніви на користь обвинуваченого спрямована лише на одну із складових відповідного стандарту доказування – сприяння стороні захисту у кримінальному провадженні.

У такому контексті безумовно варто погодитись із думкою В. Т. Нора про те, що правові положення дають підставу для висновку, що інститут сприяння захистові, зокрема один із його елементів – правило про тлумачення сумнівів на користь сторони захисту, знаходить своє закріплення у законодавстві України, виконуючи своє призначення – якомога ширше урівноважити процесуальні можливості сторін (обвинувачення і захисту) кримінального провадження для належного виконання властивих їм процесуальних функцій, і насамперед функції захисту [81, с. 777].

Крім цього, правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого застосовується у тому випадку, якщо сумнів за своєю суттю можна витлумачити як на користь, так і на шкоду обвинуваченого. Тобто, такий сумнів по суті є *альтернативним*, а законодавець лише «вказує» на напрямок його тлумачення. У свою чергу, сумнів закладений в основу стандарту доказування поза розумним сумнівом за своєю суттю позбавлений «альтернативності», «гнучкості». Він наділений абсолютним характером, тобто він або є, або його немає. Не можна говорити про те, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» можна витлумачити на користь або не на користь обвинуваченого, оскільки, саме абсолютний характер «розумного сумніву» визначає чи був досягнутий відповідний стандарт доказування у кримінальному провадженні чи ні. І саме тому, стандарт доказування визначається як «статичний» критерій прийняття рішення у кримінальному провадженні, на відміну від «динамічного» правила (положення) про тлумачення сумнівів у кримінальному

провадженні, яке визначає умову та виступає напрямком прийняття відповідного поточного рішення у кримінальному провадженні (якщо є альтернативний сумнів, який можна тлумачити як на користь, так і не на користь особи ← **умова = напрям** → ухвалюється більш сприятливе для особи рішення).

З урахуванням вищенаведеного, можлива ситуація, коли у кримінальному провадженні може бути застосовано правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого, тобто всі сумніви можуть бути витлумачені на користь особи, проте, у підсумку винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення все одно може бути доведена поза розумним сумнівом. Так, наприклад, як зазначається у науковій літературі, правило про тлумачення сумнівів на користь особи може мати як кримінально – правовий, так і кримінально – процесуальний характер [82, с. 670]. Кримінально – правовий характер полягає в аналізі сумнівів, що виникають під час дослідження злочинного посягання, об'єктивної сторони складу злочину, суб'єкта злочину і суб'єктивної сторони. Кримінально – процесуальний аспект проявляється у тому, що сумніви, які неможливо усунути, можуть виникати за умови недостатності доказів і неможливості збирати їх більше, чи порушення визначеної законом процедури збирання доказів [15, с. 241]. Тому застосування правила про тлумачення сумнівів на користь сторони захисту під час кримінального провадження не може автоматично свідчити про невиконання стороною обвинувачення вимоги про доведеність винуватості особи поза розумним сумнівом, тобто про недосягнення у кримінальному провадженні стандарту доказування поза розумним сумнівом.

Таким чином, можна стверджувати, що положення про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого та доведеність винуватості особи поза розумним сумнівом співвідносяться як частина і ціле, при цьому правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого носить швидше «технічний» характер, на відміну від «фундаментального» положення про доведеність винуватості особи у кримінальному провадженні поза розумним сумнівом. Сукупність сумнівів, які були витлумачені на користь обвинуваченого під час кримінального провадження, не завжди є перешкодою

для досягнення стандарту доказування поза розумним сумнівом у кримінальному провадженні²⁶.

Незважаючи на те, що термін «поза розумним сумнівом» закріплений у вітчизняному законодавстві, законодавець не надав його визначення, попри те, що у проектах КПК України 2007 та 2008 років давалась дефініція цього стандарту. Так, у ч. 5 ст. 347 У проекті КПК 2007 р. зазначалось, що розумним є сумнів, який має під собою причину та здоровий глузд і впливає з справедливого та розумного розгляду усіх доказів у справі або з відсутності доказів у справі. Цей сумнів не є ні смутним, ні гіпотетичним чи уявним, а саме таким, який би змусив розумну людину вагатися вдатися до певних дій у питаннях, що мають значення для неї [52]. Своєю чергою, у ч. 5 ст. 87 проекту КПК 2008 р. зазначалось, що переконання поза розумним сумнівом є таким, що виключає будь – який розумний сумнів у достовірності тих обставин, які доводить сторона. Розумним є сумнів, який ґрунтується на певних фактах та здоровому глузді, впливає з справедливого та зваженого розгляду усіх належних та допустимих доказів або з відсутності таких доказів і є таким, який змусив би розумну людину втриматися від прийняття рішення у питаннях, що мають для неї найбільш важливе значення [53]. Також, законодавча спроба визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» була здійснена та закріплена у КПК Грузії. Зокрема, у п.13 ст. 3 КПК Грузії зазначено, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» – це сукупність доказів, необхідних для винесення судом обвинувального вироку, яка переконала б неупереджену особу у винуватості особи [159].

Проте, навряд чи можна позитивно оцінити відповідне нормативне визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Оскільки, по – перше, як вже зазначалось у підрозділі 1.1. цієї роботи, зміст поняття стандарту доказування охоплює собою не лише кількісний аспект, який проявляється у достатній сукупності доказів для прийняття необхідного рішення у кримінальному провадженні, але й охоплює якісний аспект, що забезпечує відповідну якість знання про кримінальне правопорушення, що гарантує достовірність встановлення обставин кримінального провадження. У вищенаведеному визначенні стандарту доказування «поза розумним сумнівом»

²⁶ Докладніше це питання розглядається у пункті 2.2.3 цього розділу.

законодавець передбачив лише його кількісну складову. По – друге, законодавче закріплення визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом», як сукупності доказів, яка переконала б неупереджену особу у винуватості особи, наділене лише декларативним характером, оскільки, жодним чином не сприяє визначенню та усвідомленню його суті та не надає жодних вагомих роз'яснень для належної практики його реалізації у кримінальному судочинстві.

Як зазначають Р. Ш. Бабанли та М. В. Сіроткіна, існує загальне доктринальне сучасне бачення розуміння «розумного сумніву», яке можна звести до таких двох складових: 1) доказ поза межами розумного сумніву не означає доказу поза межами усіх можливих сумнівів. Можливі сумніви або сумніви, що базуються винятково на домислах, не є розумними сумнівами; 2) доведеність поза розумним сумнівом визначається як доведеність, яка має настільки переконливий характер, щоб особа була готова покладатися і діяти без вагань у найбільш важливих справах. У тім, це не означає абсолютної впевненості [5, с. 20]. Із такого розуміння, практики виокремлюють істотні ознаки стандарту доказування «поза розумним сумнівом»: 1) не будь – який сумнів можна констатувати як розумний, існування сумнівів під час прийняття рішення є природним та не означає, що рішення є неправильним; 2) для вирішення поставленого питання необхідно, щоб була впевненість, непохитність, відсутність будь – яких вагань; 3) поняття «поза розумним сумнівом» не тотожне поняттю «абсолютна впевненість» [5, с. 20].

Крім цього, відповідно до правової позиції ЄСПЛ у справі «Коробов проти України» можна зробити висновок про те, що стосовно кожного доказу під час його оцінки, як зазначає суд, може виникнути певний сумнів, але якщо цей сумнів у межах розумного, то в такому випадку можливе ухвалення обвинувального вироку [116].

Своєю чергою, найбільш «цитованим» серед американської наукової спільноти у дослідженні питання визначення суті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» є своєрідне визначення, надане суддею А. Деннінгом ще на початку ХХ століття, яке ще раз вказує на те, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не передбачає абсолютної впевненості. Зокрема, суддею було зазначено, що: «доведення у кримінальному судочинстві не повинно досягати безсумнівності, але

повинно підносити велику ступінь ймовірності. Доведеність поза розумним сумнівом не означає доведеність поза тінню сумніву. Право не зможе захистити суспільство, якщо будуть дозволені примхливі, фантастичні можливості та перспективи та можливості відхилятися від «курсу правосуддя». Якщо докази є настільки переконливими проти обвинуваченого, що залишають лише віддалену можливість ухвалення рішення на його користь, яка, проте, може бути «розсіяна» твердженням: *«звичайно, це можливо, але ані трохи не ймовірно»*, це означає, що обвинувачення доведено поза розумним сумнівом» [215].

Таким чином, поняття доведеність «поза розумним сумнівом» не тотожне поняттю «абсолютна впевненість».

Отже, як бачимо, у визначенні поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» варто оминати твердження про «стовідсоткову впевненість чи переконаність», оскільки таке твердження є синонімічним до поняття «абсолютна впевненість».

Також твердження про те, що доведеність «поза розумним сумнівом» повинна мати настільки переконливий характер, щоб особа була готова покладатися і діяти без вагань у найбільш важливих справах, у науковій літературі піддається певній критиці.

Зокрема, у зарубіжній науковій літературі зазначається, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» сприймається як еквівалент суб'єктивного переконання або приблизної впевненості. Як зазначає Стівен Дж. Фортунат, використання виразу «вагатися діяти» у визначенні відповідного стандарту доказування є неприйнятним. Оскільки, як продовжує науковець, розумний сумнів – це наслідок, а не причина, а у виразі «вагатися діяти» розумний сумнів визначається саме як причина, а не наслідок, тобто як те, що «змусило б розумну людину вагатися діяти» [191; 155, с. 98 – 99].

Наведене вище дослідження видається важливим з огляду на необхідність усвідомлення суті розумного сумніву та на те, що у вітчизняній науковій літературі, можемо віднайти таке визначення розумного сумніву: «розумним є сумнів, який ґрунтується на певних обставинах та здоровому глузді, впливає зі справедливого та зваженого розгляду усіх належних та допустимих відомостей, визнаних доказами, або з відсутності таких відомостей і є таким, який *змусив би особу втриматися від*

прийняття рішення у питаннях, що мають для неї найбільш важливе значення» [75, с. 10].

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» закріплений не лише у національному законодавстві держав континентальної та англосаксонської систем права. Ним послуговуються також міжнародні судові установи.

Зокрема, термін «поза розумним сумнівом» закріплений у ч. 3 ст. 66 Статуту МКС, відповідно до якої для засудження обвинуваченого суд повинен переконатися в тому, що обвинувачений винуватий і це не підлягає сумніву на розумних підставах [109].

МКС наголошує, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» має застосовуватись для встановлення наявності фактів, що є елементами злочину або мірою відповідальності обвинуваченого. Однак, якщо якийсь факт не доведений поза всяким розумним сумнівом, це не означає, що суд заперечує існування самого факту. Це означає, що суд вважає, що докази є недостатньо надійними, щоб зробити з них висновок про достовірність доказуваного факту. У свою чергу, якщо прокурор, несучи тягар доказування, не зміг довести винуватості особи, це не значить, що особа є невинуватою, а лише, що її винуватість не доведена «поза всяким розумним сумнівом» [64, с. 184 – 185; 204, с. 1084].

Крім цього, як вже було зазначено вище, ЄСПЛ також керується у своїй прецедентній практиці відповідним стандартом доказування під час оцінки доказів. Однак, варто зазначити, що ЄСПЛ ілюструє, як зазначається у науковій літературі, «власний європейський стандарт розуміння аналізованого принципу» [5, с. 20]. Розуміння суті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» є відмінним від його сприйняття не лише кримінально – процесуальною доктриною країн англосаксонської системи права, але й континентальної. Як зазначається у науковій літературі, позиція ЄСПЛ щодо застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» під час розгляду справ на предмет дотримання вимог ЄКПЛ суттєво відрізняється від його бачення та логіки його застосування національними судами [105, с. 285].

Зокрема, як зазначає ЄСПЛ у справі «Начова та інші проти Болгарії»: «під час оцінки доказів судом був використаний стандарт доказування «поза розумним

сумнівом». Однак, суд не мав на меті запозичити цей стандарт доказування з національних правових систем. Особлива суть завдання, передбаченого ст. 19 Конвенції, визначає підхід суду у питанні доказування і подання доказів. Процедура суду не передбачає процесуальних бар'єрів для прийнятності доказів чи наперед встановленої формули їх оцінки. Висновки, що здійснюються в межах процедури, ґрунтуються на вільній оцінці доказів, в тому числі висновків, що випливають з фактів і наданих сторонами доказів і доводів. Прецедентне право допускає, що доказ може виникнути на підставі співіснування достатньо сильних, чітких і взаємно підтверджуючих висновків чи аналогічних неспростовних презумпцій факту. Більше того, рівень переконливості, необхідний для того, щоби дійти певного висновку, і в зв'язку з цим визначити необхідний розподіл тягара доказування, безумовно пов'язаний зі специфікою фактів, змістом обвинувачення і порушеним, передбаченим Конвенцією, правом (п. 147 рішення у справі «Начова та інші проти Болгарії» від 6 липня 2005 року) [119]. Таким чином, ЄСПЛ у своєму рішенні підтримує позицію, що застосований ним стандарт доказування немає нічого спільного з кримінальним стандартом, який відомий національним системам та його функцією є визначення відповідальності держав – учасниць в рамках Конвенції [152, с. 229].

Водночас, у літературі зазначається, що «ЄСПЛ є єдиним судом в Європі, який вимагає доведення «поза розумним сумнівом» під час розгляду справ не кримінально – правового характеру» [105, с. 286]. З огляду на вказане, Б. Ратушна стверджує, що стандарт доказування в розумінні ЄСПЛ означає баланс ймовірностей вищого та середнього ступенів, застосування кожного з яких залежить від правового характеру справи, що розглядається. Проте, безпосередньо сам ЄСПЛ у своїй практиці застосовує вищий стандарт доказування «поза розумними сумнівами», навіть, незважаючи на характер справи, яка ним розглядається [105, с. 286].

Відповідно до ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції, а національні суди повинні застосовувати при розгляді справ ЄСПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права (ч. 1 ст. 2; ст. 17) [36; 45].

Таким чином, звернемо увагу на деякі рішення ЄСПЛ в яких суд згадував про стандарт доказування «поза розумним сумнівом» та певним чином «окреслював» межі його визначення (усвідомлення змісту відповідного стандарту доказування), зокрема:

- суд при оцінці доказів керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом», але додає, що таке доведення може впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. *Розподіл тягаря доведення безпосередньо залежить від специфіки фактів, характеру заявленої скарги та відповідного права за Конвенцією* (п. 44 рішення у справі «Віслогузов проти України») [113];

- суд при оцінці доказів керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом». Проте таке доведення може впливати зі співіснування достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою висновків або подібних неспростованих презумпцій щодо фактів. *Суд чітко усвідомлює субсидіарний характер свого завдання та визнає, що має бути обережним, перебираючи на себе роль суду першої інстанції щодо вирішення питань фактів, коли це неминуче не вимагається з огляду на обставини справи. Проте у разі подання скарг за ст. 2 та 3 Суд повинен провести особливо ретельний аналіз, навіть якщо певні провадження та розслідування на національному рівні вже завершені* (п. 53 рішення у справі «Федорченко та Лозенко проти України») [121];

- стандарт доведення, який вимагається для цілей Конвенції, – це доведення «поза розумним сумнівом». Таке доведення може впливати зі співіснування достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою висновків або подібних неспростованих презумпцій щодо фактів. *Якщо у справі на національному рівні було здійснено провадження, Суд не може підміняти оцінку фактів, зроблену національними судами, своєю власною, і, за загальним правилом, саме ці суди повинні здійснювати оцінку поданих їм доказів* (п. 66 рішення у справі «Маснева проти України») [117];

- суд нагадує, що коли міліція затримує здорову особу, але при звільненні з-під варти виявляється, що в неї є тілесні ушкодження, на державу покладається обов'язок надати пояснення щодо причин виникнення цих ушкоджень, а якщо цього зроблено не буде, це свідчатиме про явне порушення ст. 3 Конвенції. Суд при оцінці доказів

керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом». Проте таке доведення може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. *Коли вся чи значна частина інформації стосовно подій, про які йдеться, відома винятково органам влади - як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, - і коли у таких осіб під час їхнього ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту.* При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення (пп. 59, 60 рішення у справі «Белоусов проти України»; п. 62 рішення у справі «Данілов проти України») [112; 114].

З врахуванням наведеного вище, варто погодитись із А. С. Степаненком, який зазначає, що застосування ЄСПЛ стандарту доказування «поза розумним сумнівом» залишає йому простір для вільного (суб'єктивного) тлумачення. Судом не визначені критерії, за якими він може вирішити, чи є сукупність висновків, які можуть бути зроблені на основі фактів, або сукупність безсумнівних фактів, достатньо сильною та чіткою того, щоб відповідати визначеному стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Проте практика суду ілюструє на прикладі конкретних справ, які докази є достатніми, а які є недостатніми у розумінні стандарту доказування «поза розумним сумнівом» [152, с. 229].

Таким чином, як бачимо з усієї вищенаведеної спроби дослідження питання можливості визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом», можемо зробити висновок, що ні законодавство, ні судове правозастосування, ані наукова спільнота не можуть надати чіткого визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні. Визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» не можливо надати не тому, що його не існує, а тому, що надання чіткого визначення суті відповідного поняття не може бути однаково сприйнятним та застосованим у різних кримінальних провадженнях. Оскільки, як вказується у науковій літературі, незважаючи на існування фундаментального твердження у кримінальному судочинстві про те, що «краще виправдати десятьох винуватих, ніж засудити одного невинуватого», існує різниця у людських поглядах про

той ступінь переконання, відповідно до якого право вимагає «відчутти відразу» у питанні засудження невинного та дозволяє виправдати винного [229, с. 168].

У такому контексті, цікавими видаються наукові «роздуми» Дж. Вейштейна, який ставить досить логічні запитання: «чи повинне суспільство бути готовим ризикувати виправданням десятих винуватих осіб, замість засудження одного невинуватого? А якщо співвідношення збільшити 100 до 1? Чи повинні ми бути готові прийняти більш низькі ризики у кримінальних провадженнях, як зазначає автор, «за плювок на тротуар», ніж у кримінальному провадженні за умисне вбивство? Чи повинні такі ризики у так званих «терористичних» кримінальних провадженнях бути обернені у зворотному напрямку з перевагою для засудження десятих ймовірно винуватих «терористів», замість виправдання одного ймовірно невинуватого? Суспільство повинне збагнути, що не всі кримінальні провадження щодо різних кримінальних правопорушень вимагають в «усі часи» виконання однакового рівня тягаря доказування (переконання)» [229, с. 168 – 169].

Тому, як вже було встановлено у цій роботі, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» є багаторівневою теоретичною конструкцією, оскільки, рівень переконання, який необхідно досягти для засудження особи у кримінальному провадженні відповідно до стандарту доказування «поза розумним сумнівом» обумовлюється ознаками кримінальних правопорушень, які, своєю чергою, ніколи не бувають однаковими (ознаки суб'єкта кримінального правопорушення; спосіб та обстановка вчинення кримінального правопорушення; наслідки тощо).

Не зважаючи на неможливість визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом», все ж варто погодитись із Т. Фулей, яка стверджує, що стандарт доведення «поза розумними сумнівами», який визнавався необхідним елементом презумпції невинуватості в англо-американській системі права, а тепер сприйнятий і новим КПК України, є ще одним визнанням цінностей захисту людини від використання державою своєї влади, оскільки, як зазначив в одному з рішень ВС США: «суспільство, що цінує добре ім'я і свободу кожної особи, не повинне визнавати винуватою людину у вчиненні злочину, якщо існують обґрунтовані сумніви щодо її вини» [169, с. 45; 200].

2.2.3. Реалізація стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному процесі України

Безумовно, викликає схвальне ставлення підхід, реалізований у вітчизняному кримінальному процесуальному законі, відповідно до якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи *поза розумним сумнівом* (ч.2 ст. 17 КПК України) [55]. Позитивно оцінюючи закріплення у КПК України відповідної норми, все ж не можна не вказати на окремі її недоліки, котрі стосуються не стільки безпосередньо законодавчої техніки закріплення відповідної норми, скільки питання системної концептуальної необхідності існування та можливості її реалізації у вітчизняному кримінальному процесі.

У науковій літературі неодноразово наголошується на тому, що стандарти доказування не мають на меті встановлення істини у кримінальному провадженні [70, с. 5; 72 с. 15]. Водночас, зазначається, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» є лише *показником* виконання стороною кримінального провадження її тягаря доказування [70, с. 71; 157, с. 6].

Як відомо, доведення винуватості особи поза розумним сумнівом є «породженням» та надбанням «чисто» змагальної моделі кримінального процесу. Тому, запровадження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у вітчизняну змішану форму кримінального процесу викликає певні зауваження як з боку доктрини, так і певні труднощі у сфері правозастосування, зокрема вході «спроб» реалізувати відповідний стандарт доказування в Україні [92, с. 33; 29, с. 8]. Крім цього, як зазначається у пункті 2.2.1., стандарт доказування «поза розумним сумнівом» насамперед у своєму «автентичному» значенні спрямований на прийняття рішення у кримінальному провадженні судом присяжних, який у кримінальному процесі України фактично відсутній.

Таким чином, з врахуванням історії зародження стандарту доказування «поза розумним сумнівом», а також того факту, що він є суто «змагальним атрибутом» та його законодавчого закріплення у КПК України, виникає науковий інтерес у

дослідженні можливості його реалізації (застосування) у змішаному типі кримінального процесу України.

Як видається, для початку слід звернути увагу на обґрунтовані пояснення певних аспектів застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у змагальній формі (типі, моделі) кримінального процесу.

Річ у тім, що у англійській мові для позначення невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення використовується два терміни “not guilty” та “innocent”. Часто у повсякденному (звичайному) використанні ці терміни вважаються та вживаються як синоніми. Проте, як зазначає Вінсент Багліозі (Vincent Bugliosi), у американському кримінальному судочинстві ці терміни не слід вважати синонімічними. Більше того, як продовжує науковець, ототожнення відповідних термінів є помилкою, яка призводить до неправильного визначення та усвідомлення функції суду присяжних у кримінальному провадженні та суті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» [180, с. 17]. Зокрема, на його думку, слід визнати неправильною (помилковою) практику судів, які у Федеральних інструкціях для присяжних у кримінальному судочинстві (Federal Criminal Jury Instructions) зазначають: «ви (журі) тут для того, щоб встановити винуватість або невинуватість обвинуваченого (тобто не вчинення ним кримінального правопорушення) (guilt or innocence)» [180, с. 17].

Як продовжує науковець, одне важливе положення (принцип) впливає із суті доктрини «розумного сумніву», – присяжні не повинні (не мають обов’язку) вірити та бути переконаними у невинуватості обвинуваченого для того, щоб ухвалити виправдувальний вирок у кримінальному провадженні (not – guilty verdict) [180, с. 16; 189, с. 57]. Термін “not guilty” (невинуватий) позначає просте юридичне встановлення судом присяжних факту не виконання стороною обвинувачення тягаря доказування (не доведення винуватості особи), яке, проте, не означає встановлення факту невинуватості обвинуваченого (not that the defendant is innocent), тобто вчинив чи не вчинив обвинувачений відповідне кримінальне правопорушення (innocence), незважаючи на те, що присяжні можуть вважати, що обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення [180, с. 17].

Таким чином, “innocent” – особа визнана невинуватою у зв’язку з тим, що за результатами судового розгляду кримінального провадження було встановлено факт не вчинення нею кримінального правопорушення, тобто, по суті, фактично була **встановлена (доведена) невинуватість** особи. Визнати обвинуваченого “innocent” означає встановити, що він не вчинив кримінальне правопорушення, тобто, встановити цей факт у відповідності з об’єктивною дійсністю. Своєю чергою, “not guilty” – це особа, яка визнана невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення у зв’язку з тим, що стороною обвинувачення не було доведено, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим, тобто, по суті, це означає встановлення **недоведеності винуватості** особи.

Присяжні не повинні безпосередньо встановлювати факт, що кримінальне правопорушення було вчинене обвинуваченим. Відповідно до стандарту доказування «поза розумним сумнівом» вони повинні лише «констатувати» факт доведення чи не доведення його вини стороною обвинувачення, незалежно від того чи вважають присяжні його винуватим чи невинуватим, тобто чи вчинив, чи не вчинив обвинувачений відповідне кримінальне правопорушення. Як зазначає В. Багліозі, перебуваючи під постійним впливом засобів масової інформації, тверджень сторони обвинувачення та сторони захисту, а також суду, який «інструктує» присяжних, присяжні починають вірити в те, що їхнім принциповим обов’язком має стати надання відповіді на запитання: чи вчинив, чи не вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення? Замість того, щоб надати відповідь на зовсім протилежне за суттю питання: чи виконав прокурор (сторона обвинувачення) тягар доказування винуватості особи поза розумним сумнівом у кримінальному провадженні, чи ні? [180, с. 18]. Саме тому у змагальному кримінальному процесі стандарт доказування «поза розумним сумнівом» визначають як критерій виконання стороною обвинувачення тягара доказування та як зазначається у науковій літературі: «ми можемо говорити про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та можемо говорити про невинуватість обвинуваченого у відповідному кримінальному провадженні, але ми ніколи не можемо говорити про безпосереднє встановлення «вчинення чи не вчинення»

особою кримінального правопорушення (innocence) в контексті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» [180, с. 18].

Тому, як видається, у країнах із змагальною формою кримінального процесу, зокрема США, правову суть стандарту доказування «поза розумним сумнівом» можна «окреслити» (визначити) наступним чином (твердженням): «між результатом міркувань судді або присяжних (тим, у чому вони переконанні) і тим, що доведено стороною обвинувачення (результатом її доказової діяльності) у контексті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» не обов'язково повинен бути прямий взаємозв'язок. Визначальним для прийняття рішення є результат доказової діяльності сторони обвинувачення».²⁷ Якщо за результатами судового розгляду у присяжних (судді) виникло «враження» у тому, що обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення, але, на думку присяжних (судді), за результатами судового розгляду сторона обвинувачення не довела цього, то в такому випадку, обвинувачений повинен бути виправданим, не зважаючи на те, що все – такі присяжні (суддя) можуть бути переконанні у тому, що обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення в якому його обвинувачують. Така наукова позиція обґрунтовується науковим дослідженням, проведеним у підрозділі 1.1. цієї роботи, відповідно до якого встановлено, що у кримінальному процесі можна «доказати» існування певного факту, але не «переконати» особу в його існуванні. Також, у США захисники під час вступних та заключних промов під час судового розгляду кримінального провадження доволі часто звертаються до присяжних у такий спосіб: «...ви ті особи, які сказали (поклались), що навіть, якщо у глибині душі ви будете вважати, що мій клієнт винуватий у вчиненні кримінального правопорушення, однак, на вашу думку, сторона обвинувачення не довела його вину поза розумним сумнівом, то у такому випадку, ви не можете визнавати мого клієнта винуватим... ви не можете засудити» [177, с. 369].

Крім цього, підтвердженням наведеного вище міркування може слугувати одне з найбільш відомих кримінальних проваджень США у якому відбувся найбільш

²⁷ Саме тому В. П. Гмирко визначив поняття «стандарт доказаності» як сукупність нормативно закріплених вимог до доказової діяльності сторони обвинувачення, виконання яких є умовою ухвалення судом законного процесуального рішення [11, с. 240; 24, с. 176]. Таку ж наукову позицію повністю поділяє Н. В. Глинська [20, с. 108].

тривалий в історії Каліфорнії судовий розгляд – кримінальне провадження за обвинуваченням О. Джей Сімпсона (*People of the State of California v. Orenthal James Simpson*) у вчиненні умисного вбивства двох осіб [185, с. 112 – 113]. Незважаючи на те, що кров обох жертв була знайдена в машині, будинку обвинуваченого та навіть на його одязі безпосередньо в його спальні біля підніжжя його ліжка, а також із врахуванням найбільш переконливого речового доказу сторони обвинувачення, яким була пара закривавлених рукавичок із слідами крові обох жертв, одна з яких була знайдена на місці вчинення вбивства, а інша в маєтку обвинуваченого О. Джей Сімпсона, за результатом судового розгляду кримінального провадження суд присяжних виправдав обвинуваченого [220]. Як згодом зазначили деякі присяжні, у них залишилось безліч «розумних сумнівів» для того, щоб обґрунтувати ухвалений ними виправдувальний вирок, незважаючи на те, що докази «переконливо» свідчили, що обвинувачений все – таки вчинив відповідне кримінальне правопорушення [202]. Тому, незважаючи на те, що присяжні вважали, що обвинувачений все – таки вчинив вбивство, вони все одно ухвалили виправдувальний вирок, оскільки сторона обвинувачення, на їхню думку, не змогла довести цього.

Таким чином, стандарт доказування «поза розумним сумнівом», зокрема у США, спрямований не на пізнання істинності факту, а на встановлення його доведеності. Як вірно зазначає В. С. Джатієв, пізнання та обґрунтування істинності знання (в кримінальному процесі – це доказування) є різними видами раціональної діяльності, проте, пізнання – це діяльність «для себе», доказування – діяльність «для адресата» [31, с. 5]. Ціллю пізнання, як зазначає науковець, є отримання знання, а ціллю обґрунтування істинності знання – переконання адресата у цьому. У трактуванні науковця, пізнати істину можна, але доказати – ні [31, с. 5]. Саме тому, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не має на меті встановлення істини у кримінальному провадженні. Оскільки, в будь – якому випадку, виходячи із змісту виконуваних сторонами функцій у кримінальному провадженні в умовах змагальності, сторона обвинувачення завжди буде стверджувати, що обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення, а сторона захисту – що не вчиняв, своєю чергою, функція суду (присяжних) у відповідності до стандарту доказування «поза розумним

сумнівом» у змагальному кримінальному процесі полягає у констатації факту «доведено чи не доведено», оминаючи при цьому надання «кваліфікації істинності» тверджень обох сторін.

Однак, чи може стандарт доказування «поза розумним сумнівом» переслідувати таку ж мету у вітчизняній змішаній формі кримінального процесу ?

Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого [55]. Відповідне нормативне положення визначається у науковій літературі як необхідна передумова додержання принципу встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні [78, с. 675; 162, с. 99]. Як стверджує В. Т. Нор, суд у кримінальному провадженні має своїм рішенням встановити істину – пізнати у відповідності з дійсністю обставини кримінального провадження, і лише на цій основі визнати обвинуваченого винуватим та призначити йому покарання, чи визнати його не винуватим [78, с. 676]. Тобто, суд повинен прямо встановити вчинив чи не вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення в якому його обвинувачують. Оскільки, як продовжує науковець, завданням суду є не просто розв'язати спір між стороною обвинувачення і стороною захисту, а правильно (законно), обґрунтовано (на підставі перевірених доказів) і справедливо вирішити кримінальне провадження, що неможливо досягти без встановлення істини у кримінальному провадженні [78, с. 679].

На думку Н. П. Кіріллової, для встановлення самої події кримінального правопорушення та участі у ньому обвинуваченого, а не їх доказаності, суд не повинен бути зв'язаний позиціями сторін, а повинен мати процесуальні засоби (в тому числі і повноваження обвинувального характеру), для того щоб встановити обставини кримінального провадження такими, як вони були в дійсності, а не такими, як вони представляються сторонами [43, с. 37].

Однак, як вже зазначалось, у ч. 2 ст. 17 КПК України передбачено, що особа має бути виправданою, якщо *сторона обвинувачення* не доведе винуватості особи поза розумним сумнівом [55]. Звідси випливає, що обвинувальний вирок може бути

ухвалений лише за умови, якщо стороною обвинувачення буде доведена винуватість особи поза розумним сумнівом, тобто без встановлення істини. В той же час, у ч. 3 ст. 373 КПК України передбачено, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватись на припущеннях і ухвалюється лише за умови *доведення* у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення [55]. На перший погляд, жодних зауважень відповідні норми кримінального процесуального закону не викликають. Однак, виникає логічне запитання: чому законодавець у першому випадку прямо передбачив можливий випадок ухвалення обвинувального вироку безпосередньо, залежно від того чи виконала сторона обвинувачення свій тягар (обов'язок) доказування у кримінальному провадженні, а в другому обмежився лише твердженням «за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи»? Проте, за умови доведення винуватості особи ким? Стороною обвинувачення? Чи законодавець мав на увазі за умови *встановлення* під час судового розгляду винуватості особи? Проте, безпосереднє встановлення (доведення) винуватості особи ким? Судом?! Можливо законодавець «несвідомо» допустив таке законодавче закріплення відповідної норми. Однак, як бути у протилежному випадку? По суті, це означає, що законодавець дійсно вимагає, щоб суд безпосередньо встановив чи вчинив, чи не вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення, у вчиненні якого він обвинувачується, і лише на цій підставі закон уповноважує суд ухвалити обвинувальний чи виправдувальний вирок у кримінальному провадженні. Відповіді на ці запитання мають принципове значення в ході дослідження питання можливості функціонування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні України.

Таким чином, як видається, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не лише надає можливість (уповноважує), але й прямо зобов'язує суд встановити так звану «істину» у кримінальному провадженні. Законодавець фактично не те, що не дозволяє суду (не уповноважує), але й прямо забороняє йому «покладатись» на позицію та висновки сторони обвинувачення. До такого висновку можемо прийти на підставі системного аналізу норм КПК України. Так, відповідно до ст. 23 КПК України суд досліджує докази безпосередньо та не можуть бути визнані

доказом відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, а згідно з ч.1 ст. 321КПК України головуєчий у судовому засіданні спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження [55]. Крім цього, суд має право ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, експерту та свідкам, які допитуються під час судового провадження (ч. 1 ст. 35; ч. 11 ст. 352; ст. 353; ч. 1, ч. 2 ст. 356 КПК України) [55]. За ініціативою суду свідок може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні, також під час дослідження інших доказів суд може ставити запитання свідкам (ч. 13 ст. 352 КПК України) [55]. Відповідно до ч. 14 ст. 352 та ч. 4 ст. 356 КПК України суд має право призначити одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених), для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях, а також, має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження [55]. Під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань та має право ставити спеціалісту питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень, при цьому, головуєчий у судовому засіданні має право ставити спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів (ч. 1, ч. 2 ст. 360 КПК України) [55]. Також, суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, а також формулювати питання, які ставляться експертам (ч. 2, ч. 3 ст. 332 КПК України) [51]. На окрему увагу заслуговує положення ст. 333 КПК України відповідно до якого у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд, хоч і за клопотанням сторони кримінального провадження, але все – таки, має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії [55]. Відповідно до ч. 2 ст. 333 КПК України суд

під час судового провадження уповноважений приймати рішення про надання тимчасового доступу до речей і документів та відкладати судовий розгляд на строк, достатній для здійснення такого заходу забезпечення кримінального провадження та ознайомлення учасників судового провадження з його результатами [55].

Таким чином, з урахуванням вищенаведеного переліку «законодавчого (нормативного) інструментарію» наданого суду, можна стверджувати, що законодавець дійсно зобов'язує суд безпосередньо встановити факт вчинення (чи не вчинення) обвинуваченим кримінального правопорушення, що своєю чергою, також підтверджує, що у ч. 3 ст. 373 КПК України законодавець «не помилився», а навпаки, свідомо не конкретизував суб'єкта доведення (встановлення) винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. У такому контексті, варто погодитись з думкою Л. В. Головка про те, що континентальна (європейська) модель кримінального процесу передбачає право на професійний суд, який, на противагу суду присяжних, має змогу діяти активно і повинен використовувати наданий йому інструментарій для всебічного, повного і об'єктивного встановлення обставин кримінального провадження, в результаті чого фактично здійснюється не лише досудове, але й «остаточне» (судове) розслідування, тобто створюється система двох розслідуваних «фільтрів» на шляху до ухвалення вироку у кримінальному провадженні [26, с. 63].

Тому, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у змагальній формі кримінального процесу, на відміну від його дії у змішаній формі, зобов'язує суд «не шукати» істину у кримінальному провадженні, а «розслідувати», встановлювати обставини за наявними у кримінальному провадженні доказами, покладаючись при цьому на «змагальність» (активну поведінку) сторін у кримінальному провадженні.

У контексті наведеного вище, варто навести міркування дослідників щодо можливості функціонування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у вітчизняному кримінальному процесі.

Так, М. А. Погорецький зазначає, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом», який у світовій практиці правових держав адресується лише правозастосовникам з високою правосвідомістю та високою правовою культурою, не може бути використаний у вітчизняному кримінальному процесі, зважаючи на високий

рівень корумпованості правоохоронних і судових органів України [92, с. 33]. Не аналізуючи твердження науковця про стан законності діяльності та рівень «сумлінності» виконання своїх обов'язків органами правоохоронної та судової системи України на сьогодні, все ж варто зазначити, що відповідний стандарт доказування у кримінальному процесі України не може належно функціонувати з інших концептуально відмінних підстав в порівнянні з тою про яку зазначив науковець. Оскільки, навіть за відсутності відповідного «зовнішнього» чинника – корумпованості відповідних органів, стандарт доказування «поза розумним сумнівом», у тому контексті в якому він сприймається у «світовій практиці правових держав», є не сумісним із принципом встановлення істини у кримінальному провадженні, тобто вимогою встановити обставини кримінального правопорушення у повній відповідності із дійсністю. По суті, ці дві правові категорії є взаємовиключними. Після набрання чинності КПК України 2012 р. форма вітчизняного кримінального процесу залишилась змішаною, хоч як зазначається у науковій літературі, змінилась теоретична модель ролі суду в дослідженні доказів з відносно – активної на відносно – пасивну [170, с. 30 – 32]. Проте, така відносно – пасивна роль суду все одно передбачає певні елементи активності суду, які за своєю суттю не поєднуються із суттю та правовою природою стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у змагальному кримінальному провадженні. Зокрема, суд хоч і немає обов'язку, проте все ж наділений правом збирати докази у кримінальному провадженні за певних умов (вправі збирати докази, якщо це є необхідним для перевірки належності та допустимості поданих сторонами доказів, для встановлення точних даних щодо обвинуваченого, зокрема, обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання); суд прагне досягнення об'єктивної (матеріальної) істини [170, с. 31]. Фактично, навіть таке «прагнення» (відносно – пасивна роль) суду не повною мірою узгоджується зі стандартом доказування «поза розумним сумнівом» у вітчизняному кримінальному процесі.

Тому, як видається, не до кінця усвідомленим та виправданим є намагання українського законодавця «вполювати двох зайців», запровадивши, хоч і на нормативному рівні, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у сучасну вітчизняну «не до кінця» змагальну форму кримінального процесу і в той же час

передбачивши необхідність встановлення істини. Навіть спроба законодавця виключити суд з переліку суб'єктів, які зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження у ч. 2 ст. 9 КПК України [55], до кінця «не рятує ситуації» з врахуванням всіх інших наведених вище норм КПК України та вітчизняного континентального кримінально-процесуального «законодавчого менталітету», який формувався десятиліттями дещо інакше, ніж у англосаксонській системі права. Підтвердженням цього може слугувати судова практика. Так, на підставі вибіркового аналізу понад 200 вироків судів першої інстанції ухвалених за результатами судового розгляду різних кримінальних проваджень протягом 2012 – 2016 років [34], можна стверджувати, що незважаючи на те, що у КПК України з 2012 року закріплена норма відповідно до якої саме сторона обвинувачення повинна довести винуватість особи поза розумним сумнівом, у протилежному випадку така особа повинна бути виправданою (ч. 2 ст. 17), суди при ухваленні вироків жодним чином не зазначають про виконання чи не виконання стороною обвинувачення відповідного тягаря доказування та, по суті, жодним чином не вказують на застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні. Лише у поодиноких випадках у вироків судів першої інстанції зазначається, що «суд приходить до висновку, що вина особи доведена (не доведена)...» [17 – 19]. Проте, у таке формулювання суди вкладають зовсім протилежний від суті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» зміст. Суди зазначають про безпосереднє встановлення винуватості (не винуватості) особи у вчиненні кримінального правопорушення, а не про її доведеність стороною обвинувачення.

Не знайшов практичного застосування (свого прояву) стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні також і у першому з моменту набрання чинності КПК України 2012 р. судовому розгляді кримінального провадження судом присяжних про обвинувачення громадянина Королівства Марокко М., незважаючи на те, що все – таки обвинувачений був виправданий у відповідному кримінальному провадженні. Як вбачається з мотивів виправдання, які зазначені у виправдувальному вирокі, суд виправдав обвинуваченого не тому, що його винуватість у вчиненні кримінального правопорушення не була доведена стороною обвинувачення

поза розумним сумнівом, а тому, що суд безпосередньо застосувавши так звані об'єктивні правила доказування, зокрема правила визнання доказів недопустимими, дійшов висновку, що суд не може безпосередньо встановити винуватість обвинуваченого у вчиненні відповідного кримінального правопорушення. Зокрема, як зазначається у мотивувальній частині вироку: «всебічно дослідивши всі обставини кримінального провадження та оцінивши кожний наданий доказ з точки зору належності, допустимості та достовірності, а сукупність наданих стороною обвинувачення доказів з точки зору достатності та взаємозв'язку, суд присяжних дійшов висновку про те, що їх не можна покласти в основу обвинувачення, оскільки частина із них здобута з грубим порушенням норм чинного законодавства, а інші – як самі по собі, так і в сукупності – прямо чи не прямо не підтверджують існування обставин, про які зазначено в обвинувальному акті... Дослідивши та оцінивши зібрані в кримінальному провадженні докази, суд прийшов до висновку, що М. слід визнати невинуватим у пред'явленому обвинуваченні та виправдати на підставі п. 2 ч. 3 ст. 373 КПК України за недоведеністю того, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим М.» [18]. Крім цього, якщо провести порівняльний правовий аналіз кримінального провадження про обвинувачення М. у вчиненні умисного вбивства з хуліганських мотивів та вищенаведеного кримінального провадження про обвинувачення О. Джей Сімпсона (*People of the State of California v. Orenthal James Simpson*) у вчиненні умисного вбивства двох осіб, за результатами яких обоє обвинуваченні були виправдані (визнанні невинуватими у вчиненні відповідних кримінальних правопорушень), на предмет дії стандарту доказування «поза розумним сумнівом»²⁸, то можемо простежити, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не має нічого спільного із застосуванням так званих об'єктивних правил доказування, та навпаки, може бути досягнутий лише після виконання таких правил у кримінальному провадженні. Так, у кримінальному провадженні за обвинуваченням О. Джей Сімпсона всі докази були визнанні судом допустимими, але сумнівними, з врахуванням виконання сторонами кримінального провадження їхнього тягаря

²⁸ У кримінальному процесуальному законодавстві України та США на момент розгляду судом присяжних відповідних кримінальних проваджень був закріплений стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

доказування. В той час, як у кримінальному провадженні про обвинувачення громадянина М. майже всі докази були визнанні недопустимими. З цього можемо зробити висновок, що «математичне» застосування всіх можливих у певному кримінальному провадженні так званих об'єктивних правил доказування (правил визнання доказів недопустимими, доказові презумпції тощо) не означає застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні, оскільки «розумний сумнів» може «зародитись» на підставі оцінки лише належних, допустимих та достовірних доказів у їх сукупності, а проста констатація факту визнання більшості доказів недопустимими у кримінальному провадженні за результатами судового розгляду кримінального провадження та на цій підставі прийняття рішення на користь обвинуваченого не означає, що винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення була чи то не доведена стороною обвинувачення, чи то не встановлена судом «поза розумним сумнівом».

Також, варто зазначити, що запровадження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальний процес України ніяким чином не призвело до збільшення кількості ухвалення виправдувальних вироків у кримінальних провадженнях. Наприклад, кількість осіб, стосовно яких упродовж 2015 року ухвалено виправдувальні вирoki відповідно до КПК України (за судовими рішеннями, що набрали та не набрали законної сили), становила **808**, або 0,8 % від загальної кількості осіб, щодо яких ухвалено вирoki (у 2014 році – щодо **614** осіб, або 0,6 % осіб, щодо яких постановлено вирoki) [3]. Натомість, упродовж 2011 року було постановлено вирoki у 160,6 тис. кримінальних справ, з яких виправдувальні вирoki було ухвалено стосовно **673** осіб, або 0,4 % від загальної кількості осіб, щодо яких постановлено вирoki, що на 1,8 % більше порівняно з 2010 роком [2]. Кількість осіб, стосовно яких упродовж I півріччя 2016 року ухвалено виправдувальні вирoki відповідно до КПК (за судовими рішеннями, що набрали та не набрали законної сили), становила **434**, або 1,1 % загальної кількості осіб, щодо яких постановлено вирoki [4].

Як можемо простежити, загальна тенденція збільшення ухвалення виправдувальних вироків у кримінальних провадженнях є такою ж як і до набрання чинності КПК України 2012 р., який містить норму, відповідно до якої особа повинна

бути виправданою, якщо сторона обвинувачення не доведе її винуватість поза розумним сумнівом. Більше того, навіть після набрання чинності КПК України 2012 р. загальна кількість ухвалених виправдувальних вироків у кримінальних провадженнях залишається все ще низькою, не перевищуючи при цьому навіть 1% від загальної кількості ухвалених вироків у кримінальних провадженнях по всій території України.

У науковій літературі неодноразово згадується про необхідність відмовитись від суб'єктивного, так званого континентального стандарту доказування «за внутрішнім переконанням» та про нагальну необхідність запровадити у кримінальний процес України об'єктивні стандарти доказування, зокрема стандарт доказування «поза розумним сумнівом» [171, с. 51; 13, с. 100; 9]. Проте, чому стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні вважають більш об'єктивним, ніж «за внутрішнім переконанням»? Та у чому саме полягає його «об'єктивність»?

Як вже зазначалось у підрозділі 1.4. цієї роботи, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не усуває (не виключає), а тим більше, не замінює собою внутрішнього переконання судді чи присяжних. Будь – яке рішення у кримінальному провадженні приймається уповноваженим законом суб'єктом на основі його внутрішнього переконання, навіть якщо існує законодавча вимога прийняти необхідне рішення на основі стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Однак, відповіді на зазначені вище запитання можемо віднайти, дослідивши **способи формування** внутрішнього переконання та «об'єкт» на який спрямоване таке переконання у різних формах кримінального процесу, зокрема змагальній та змішаній.

Континентальне «внутрішнє переконання» є результатом так званого «самопізнання», тобто «отримується» уповноваженим законом суб'єктом на основі власного самостійного формування своєї переконаності у правильності своїх висновків. У той час, як стандарт доказування «поза розумним сумнівом» має у своїй основі внутрішнє переконання уповноваженого законом суб'єкта на прийняття необхідного рішення у кримінальному провадженні, яке формується в результаті так званого «стороннього впливу». Внутрішнє переконання у відповідності до стандарту доказування «поза розумним сумнівом» формується «ззовні» за результатами доказової діяльності сторін кримінального провадження, тобто на основі показника виконання

ними тягаря (обов'язку) доказування. Таке «зовнішнє» формування, якщо можна так сказати, можна «простежити та проконтролювати збоку». Так, наприклад, у США вердикт присяжних може бути скасований на тій підставі, що за висновком суду, ніяке розумне журі присяжних не могло винести такого вердикту при застосуванні певного стандарту доказування [13, с. 109; 9]. Натомість формування континентального «внутрішнього переконання» простежити не можливо.

Як неодноразово згадується у науковій літературі, у інструкції, яку суддя оголошує присяжним перед їх видаленням до нарадчої кімнати для прийняття необхідного рішення, зазначається таке: «закон не вимагає від судді обов'язку звітувати про засоби, за допомогою яких він прийшов до переконання; закон не нав'язує судді правил, на основі яких суддя повинен судити про повноту та вагомість доказів; закон зобов'язує лише суддю звернутись до себе самого мовчки та зосереджено і відповісти собі чесно і по совісті, яке враження залишили у його свідомості докази, зібрані проти обвинуваченого та доводи його захисту. Закон ставить присяжним лише одне запитання, яке містить у собі всю міру їхнього обов'язку: «Чи є у вас внутрішнє переконання?»...» [71, с. 155; 68, с. 23]. З врахуванням наведеного, цікавим видається факт, що у США суд присяжних, керуючись стандартом доказування «поза розумним сумнівом», отримує переконання на основі «враження» і в той же час такий стандарт доказування все одно сприймається вітчизняною науковою спільнотою як більш об'єктивний критерій прийняття рішення, ніж континентальне «внутрішнє переконання». А все тому, що формування такого переконання на основі «враження» можна простежити. Континентальне «внутрішнє переконання» не має зовнішнього «фактора» («чинника») формування, який можна простежити, оскільки, як вже зазначалось вище, закон не дозволяє судді покладатись лише на результати доказової діяльності сторін кримінального провадження, суд зобов'язаний самостійно «докопатись до істини». Таким чином, континентальне внутрішнє переконання є раціональним, на відміну від внутрішнього переконання, яке лежить в основі стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та яке за своєю суттю є ірраціональним. Як не дивно, не зважаючи на його ірраціональність у змагальній формі кримінального

процесу таке внутрішнє переконання вважається і сприймається як «об'єктивна», а не «суб'єктивна» категорія.

Однак варто наголосити, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» є об'єктивним не за своєю суттю. Його об'єктивність полягає лише в «контрольованому» («простежуваному») способі формування внутрішнього переконання, яке покладено в основу стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні.

Що ж до *об'єкта спрямованості дії* «переконання», яке повинне бути в основі англосаксонського стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та безпосередньо континентального «внутрішнього переконання», існує також певна відмінність. Внутрішнє переконання судді (присяжних) у відповідності до стандарту доказування «поза розумним сумнівом» спрямоване на результат оцінки переконливості версій сторін кримінального провадження, в той час як континентальне внутрішнє переконання спрямоване на встановлення «достовірності» та переконливості власних висновків. У такому випадку, безумовно варто погодитись із думкою, висловленою у науковій літературі, про те, що для прийняття рішення «поза розумним сумнівом» суддя (присяжні) повинен бути внутрішньо переконаним у тому, що він вірно оцінив доказову інформацію на підставі певного стандарту доказування та інших об'єктивних правил доказування, а внутрішнє ж переконання в тому, що певний факт, встановлений з абсолютною достовірністю в більшості (якщо не в усіх) кримінальних проваджень, є просто неможливим [9; 13, с. 109].

Саме тому, з урахуванням наведеного вище, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» сприймається як об'єктивний критерій прийняття рішень у кримінальному провадженні.

Тому, як видається, за рівнем «простежуваності» («відслідковуваності»; «контрольованості») способу формування внутрішнє переконання судді (присяжних) може бути:

1) «об'єктивним» («неупередженим»; «простежуваним»):

- «абсолютно простежуване» – формується сторонами кримінального провадження на підставі виконання ними тягара доказування у кримінальному

провадженні в умовах «чистої» змагальності. Таке формування відповідає суті будь – якого стандарту доказування у кримінальному провадженні, який застосовується у змагальній формі кримінального процесу.

- «відносно простежуване» – самостійне формування переконання з врахуванням виконання об'єктивних правил доказування у кримінальному провадженні (правил визнання доказів недопустимими, доказових презумпцій, преюдицій тощо). Таке формування внутрішнього переконання притаманне змішаній формі кримінального процесу.

2) «суб'єктивним» – формується на підставі особистих уподобань, упереджень, міркувань та особистих схильностей особи за відсутності визначеної фактичної основи (об'єктивних правил).

Таким чином, можна зробити висновок, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» як критерій прийняття рішення у кримінальному провадженні у англосаксонській системі права (змагальній моделі кримінального процесу) спрямований на «адресата», в той час як у континентальній (змішаній моделі кримінального процесу) – на пізнання «для себе». Під спрямованістю відповідного стандарту доказування на «адресата» слід розуміти так званий сторонній («чужий») спосіб формування внутрішнього переконання судді (присяжних), який здійснюється сторонами кримінального провадження в умовах змагальності. Своєю чергою, спрямованість на пізнання «для себе» означає «самостійний» спосіб формування безпосередньо суддею (присяжними) «свого» внутрішнього переконання. Такий напрям спрямованості дії стандарту доказування мало чим відрізняється від «внутрішнього переконання», яке використовується у вітчизняному кримінальному процесі як спосіб, засіб та результат оцінки доказів у кримінальному провадженні. Тому, наукова думка про так звану «об'єктивність» стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному процесі України, як видається, є не до кінця виправданою.

Таким чином, для того, щоб стандарт доказування «поза розумним сумнівом» зміг повноцінно функціонувати у вітчизняному кримінальному процесі так, як він існує у «світовій практиці правових держав», вітчизняному законодавцю (та не лише йому)

доведеться навчитись «жити без істини». Крім цього, не повною мірою відповідає суті та правовій природі стандарту доказування «поза розумним сумнівом» наукова думка О. М. Толочка, який стверджує, що зазначений стандарт доказування являє собою один із проявів змагального характеру кримінального процесу України [157, с. 8]. Річ у тім, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» є не одним із проявів змагальної форми (типу, моделі) кримінального процесу. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не є простою сумою елементів змагальної форми кримінального процесу. Навпаки, він виступає узагальненням, «проекцією» та водночас основою усіх елементів (проявів, ознак) змагальної форми кримінального процесу в їх сукупності, що, своєю чергою, ще раз підтверджує, що відповідний стандарт доказування не може бути «штучно насадженим» у будь-яку іншу форму кримінального процесу, крім змагальної.

Для його належного функціонування у вітчизняному кримінальному процесі необхідно поступово запроваджувати інші прояви (ознаки, елементи) змагальної форми кримінального процесу і лише при реальній дії «змагальності» на практиці, такий стандарт доказування як «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні зможе функціонувати у кримінальному процесі України. Саме законодавче закріплення у тексті КПК України відповідного стандарту доказування не надасть вітчизняній змішаній формі кримінального процесу так званого «змагального характеру» чи «змагального ухилу», а тим більше автоматично не перетворить її у безпосередньо змагальну модель кримінального процесу. Тому, щонайменше викликає подив наукова думка про те, що запровадження стандартів доказування у кримінальний процес України посилить його змагальний ухил [157, с. 8; 38, с. 302; 13, с. 100 – 110; 105, с. 283]. У такому контексті слушною видається думка С. Л. Будиліна, який зазначив, що запровадження стандарту доказування у кримінальне судочинство «це далеко не все, чого потребує вітчизняна система правосуддя в сфері доказування» [9]. Як продовжує науковець: «іншою нагальною потребою є розширення можливостей сторін по отриманню доказів один від одного і третіх осіб. В цьому відношенні є багато роботи і для законодавця, і для вищих судових органів. Поки навряд чи можна говорити про надання сторонам настільки ж широких можливостей, які дає американське процесуальне право, але рухатися в цьому напрямку необхідно, інакше судам часто

просто нічого буде оцінювати на підставі застосовного стандарту доказування і тоді питання факту доведеться вирішувати, по суті, навмання» [9]. Не викликає жодних заперечень думка про те, що «як мінімум необхідно більш широко застосовувати ті можливості по отриманню доказів, які вже закладені в чинному процесуальному законодавстві, а судам слід уважніше ставитися до клопотань сторін про витребування доказів ...» [9].

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не можна розглядати та досліджувати поза такими правовими категоріями як внутрішнє переконання, виконання тягаря доказування у кримінальному провадженні, ролі ступеня активності суду у процесі доказування, об'єктивні правила доказування тощо. Як зазначається у літературі: «вивчаючи ціле в його частинах, ми не пізнаємо цілого як такого» [108, с. 16]. Тому, лише концептуальне дослідження відповідного стандарту доказування надасть якісне усвідомлення його суті.

На підставі системного аналізу і тлумачення норм чинного КПК України щодо розподілу тягаря доказування у кримінальному провадженні та ролі суду у процесі доказування, оцінюючи в цілому українське кримінальне провадження, наявну практику правозастосування та проведені науковою спільнотою теоретичні дослідження, можна зробити висновок про те, що впровадження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у змішану форму кримінального процесу призводить до «викривленого» розуміння його суті (правової природи) та про те, що відповідний стандарт доказування у його автентичному значенні не може бути реалізований у кримінальному процесі України.

Положення цього розділу викладені у публікаціях автора [137; 139; 141; 144 – 147].

Висновки до Розділу 2

1. На підставі аналізу чинного вітчизняного законодавства, практики ЄСПЛ та наукових досліджень, у цьому розділі виокремлено ознаки обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні, до яких віднесено наступне:

«багаторівневість» обґрунтованої підозри; можливість формування як в умовах змагальності, так і за її відсутності; може виникати ще до початку кримінального провадження; наділена «динамічним» триваючим характером; універсальність за суб'єктивним складом застосування; наявність різних напрямків підозри.

Обґрунтовано думку про те, що досягнення стандарту доказування «обґрунтована підозра» під час вирішення питання про застосування заходів ЗЗКП є лише умовою, виконання якої необхідне для прийняття рішення про застосування ЗЗКП.

2. Визначено, що стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина») характеризується такими ознаками: відсутністю фактичної переваги ймовірностей у кримінальному провадженні; виникає на підставі встановлення «ймовірності», а не впевненості чи безсумнівності у необхідності прийняття певного рішення під час кримінального провадження; наділена змішаним «перспективно-ретроспективним» характером; передбачає встановлення «практичної ймовірності».

Обґрунтовано думку про те, що стандарт доказування «достатня підстава» не застосовується для вирішення організаційних питань під час кримінального провадження та прийняття рішень, які не передбачають обмеження прав та свобод особи у кримінальному провадженні.

3. Результати проведеного наукового дослідження надали підставу стверджувати, що визначальною ознакою таких стандартів доказування у кримінальному провадженні, як «переконавання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконавання» є встановлення існування (наявності) фактичного балансу та переваги вірогідності за результатами оцінки доказів у кримінальному провадженні. До інших ознак, які характеризують вищезазначені стандарти доказування, віднесено: винятково змагальний характер формування відповідних стандартів доказування у кримінальному провадженні та винятковий суб'єкт застосування (слідчий суддя, суд).

Запропоновано сферу застосування стандартів доказування «переконавання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконавання» у кримінальному провадженні (перелік рішень, які приймаються на підставі досягнення відповідних стандартів доказування під час кримінального провадження).

4. На основі дослідження правової та історичної природи стандарту доказування «поза розумним сумнівом» встановлено, що розумний сумнів судді та присяжного є різним за своєю природою (характером) та не є тотожним абсолютній впевненості.

Встановлено, що «розумність» сумніву у змісті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» характеризується двома ознаками: обґрунтованістю сумніву та його непереборністю. Лише за наявності двох вищенаведених ознак сумнів набуде характеристики «розумності» у кримінальному провадженні.

Встановлено, що у змісті поняття «розумність» сумніву показник добросовісності виконання дії (прийняття рішення) особою носить побічний характер (є одним із засобів, які використовуються під час прийняття рішення) та не складає основу «розумності» сумніву.

Обґрунтовано думку про те, що правило про тлумачення сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого застосовується у тому випадку, якщо сумнів за своєю суттю є альтернативним (можна витлумачити як на користь, так і на шкоду особі). Своєю чергою, сумнів закладений в основу стандарту доказування «поза розумним сумнівом» за своєю суттю позбавлений «альтернативності», наділений абсолютним характером. Саме тому, відповідний стандарт доказування визначається як «статичний» критерій прийняття рішення у кримінальному провадженні.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного узагальнення та теоретичного осмислення наукових праць, присвячених дослідженню стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також аналізу чинного національного і зарубіжного законодавства та практики Європейського суду з прав людини, Верховного суду США та вітчизняних судів, досягнуто мету відповідної наукової роботи, що полягає у формуванні концепції стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також удосконаленні їх правової регламентації.

Одержано наступні висновки:

1. **Стандарти доказування** – це закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні.

Їх можна розглядати у двох значеннях: широкому та вузькому. У **широкому значенні** зміст стандартів доказування охоплює собою переконання (переконаність) усіх уповноважених законом державних органів та осіб, які ведуть кримінальне провадження, на прийняття необхідного рішення (судді, присяжних, сторони обвинувачення). Своєю чергою, у **вузькому значенні** стандарти доказування передбачають лише так зване «судове» переконання (переконаність), яке формується за результатами судового розгляду лише у судді та (або) присяжних з дотриманням принципу змагальності у кримінальному провадженні.

Такі стандарти доказування, як: «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «переконання за більшої вірогідності», «вагоме переконання», «достатня підстава», за своєю **формою** є «стандартами **доказування**» (вимогами, правилами, які необхідно виконати), але за змістом, за своєю **суттю** є «стандартами **переконання** (доказаності)» у кримінальному провадженні.

Стандарти доказування у кримінальному провадженні виступають *узагальненням* і водночас *основою всіх правил доказування* на відповідному етапі їхнього застосування під час кримінального провадження.

2. *Мету запровадження стандартів доказування* у кримінальному провадженні можна розглядати з суб'єктивного (підстава для оцінювальної діяльності) та об'єктивного (об'єктивізація результатів доказової діяльності) аспектів.

3. Встановлено, що у сфері здійснення кримінального судочинства існують такі філософські та правові категорії як «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання про обставини кримінального провадження, а стандарти доказування позначають «вузлові точки» формування цих категорій у кримінальному провадженні. Стандарти доказування у кримінальному процесі є запорукою як правильного встановлення обставин кримінального провадження (формування знання про них), так і успішної реалізації завдань кримінального процесу загалом.

4. Здійснено класифікацію стандартів доказування та виокремлено критерії їх поділу на видові групи. Зокрема, *за правовим характером рішення*, яке необхідно прийняти у кримінальному провадженні, стандарти доказування поділяються на: стандарт доказування, необхідний для прийняття підсумкового рішення у кримінальному провадженні (стандарт доказування «поза розумним сумнівом»); стандарти доказування, необхідні для прийняття поточних рішень у кримінальному провадженні (обґрунтована підозра, достатня підстава, переконання за більшою вірогідністю, вагоме переконання). Залежно від *стадії здійснення кримінального провадження та форми використання* стандартів доказування (в умовах судового засідання чи ні) стандарти доказування поділяються на: «**змішані**» стандарти доказування (передбачається можливість використання як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду кримінального провадження); «**досудові**» стандарти доказування та «**судові**» стандарти доказування (застосовуються в судовому засіданні), які, своєю чергою, поділяються на: «**змагальні**», які використовуються в умовах змагальності та «**прямі (пасивні)**», які застосовуються за відсутності сторони захисту. За *суб'єктом застосування* стандарти доказування поділяються на: стандарти доказування, якими керується слідчий суддя, суд при

прийнятті відповідного рішення; стандарти доказування, які необхідні для прийняття відповідного рішення слідчим, прокурором.

Зазначено, що кожний із вищенаведених класифікаційних критеріїв може бути застосованим до будь – якого стандарту доказування у кримінальному провадженні.

5. Система стандартів доказування у кримінальному провадженні складається із двох структурних елементів (груп): стандартів доказування, які необхідні для прийняття поточних (проміжних) рішень у кримінальному провадженні, тобто, які не пов'язані із вирішенням кримінального провадження по суті (переважно використовуються на стадії досудового розслідування) та стандарту доказування, який необхідний для прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні, тобто, який пов'язаний із вирішенням кримінального провадження по суті (за результатами судового розгляду кримінального провадження).

До системи стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні України належать: стандарт доказування «обґрунтована підозра»; стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»); стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності»; стандарт доказування «вагоме переконання»; стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

6. Встановлено правову природу, суть та ознаки таких стандартів доказування у кримінальному провадженні, як: «обґрунтована підозра»; «достатня підстава»; «переконання за більшою вірогідністю»; «вагоме переконання» та «поза розумним сумнівом».

Зокрема, до ознак стандарту доказування «обґрунтована підозра» належить наступне: «багаторівневість» стандарту доказування «обґрунтована підозра» (є багаторівневою категорією, оскільки під час кримінального провадження відповідний стандарт доказування передбачає збільшення за рівнем «обґрунтованості» припущення про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою); обґрунтована підозра може формуватись як в умовах змагальності, так і за її відсутності (може мати як змагальний, так і не змагальний характер залежно від правового характеру рішення, яке необхідно прийняти); може виникати ще до початку кримінального провадження; стандарт доказування «обґрунтована підозра» наділений «динамічним» триваючим

характером; відповідний стандарт є універсальним за суб'єктивним складом його застосування та передбачає різні напрямки підозри.

Своєю чергою, стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина») характеризується такими ознаками: відсутністю фактичного балансу або фактичної переваги ймовірностей у кримінальному провадженні; достатня підстава виникає на підставі встановлення «ймовірності», а не впевненості чи безсумнівності у необхідності прийняття певного рішення під час кримінального провадження; наділена змішаним «перспективно-ретроспективним» характером (запровадження стандарту доказування «достатня підстава» у вітчизняному кримінальному процесі змінює стереотипне мислення про те, що пізнання у кримінальному процесі характеризується виключно ретроспективністю, оскільки об'єктом пізнання є подія, яка відбулась в минулому); стандарт доказування «достатня підстава» передбачає встановлення «практичної ймовірності», яка може бути досягнута не лише раціональним, але також емпіричним (іраціональним) способом, який у сфері здійснення кримінального судочинства не може бути формалізованим у вигляді встановлення чітких правил, норм чи положень.

Обґрунтовано, що ознаками таких стандартів доказування у кримінальному провадженні, як «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» є: встановлення наявності фактичного балансу та переваги вірогідності за результатами оцінки доказів у кримінальному провадженні; винятково змагальний характер формування відповідних стандартів доказування у кримінальному провадженні; винятковий суб'єкт застосування стандартів доказування «перевага за більшою вірогідністю» і «вагоме переконання», яким є слідчий суддя, суд.

Встановлено, що «розумність» сумніву у змісті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» характеризується двома ознаками: обґрунтованістю сумніву та його непереборністю, за наявності яких сумнів набуде характеристики «розумності» у кримінальному провадженні. При цьому, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» не є тотожним абсолютній впевненості.

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» спрямований не на пізнання істинності факту, а на встановлення його доведеності (стороною обвинувачення). Тому,

не можна стверджувати, що відповідний стандарт доказування є об'єктивним за своєю суттю.

Крім цього, досліджено питання взаємозв'язку стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та правила про тлумачення сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні. Обґрунтовано думку про те, що правило про тлумачення сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого є одним із об'єктивних правил доказування у кримінальному провадженні, в той час, як стандарт доказування «поза розумним сумнівом» виступає *узагальненням* і водночас *основою всіх об'єктивних правил доказування* у кримінальному провадженні.

7. Запропоновано сферу застосування (поширення) стандартів доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» у кримінальному провадженні.

Зокрема, зазначається, що у кримінальному провадженні слідчий суддя, суд приймає на підставі досягнення стандарту доказування «переконання за більшою вірогідністю» рішення про: тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 152 КПК України); відсторонення від посади (ч. 2 ст. 157 КПК України); арешт майна, в тому числі – арешт тимчасово вилученого майна (ст. 173 КПК України); застосування особистого зобов'язання (ст. 179 КПК України); застосування особистої поруки (ст. 180 КПК України); застосування застави, як самостійного запобіжного заходу (ст. 182 КПК України). Своєю чергою, у відповідності до стандарту доказування «вагоме переконання» слідчий суддя, суд приймає рішення про: продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 153 КПК України); продовження строку відсторонення від посади (ст. 158 КПК України); застосування домашнього арешту та продовження його строку (ст. 181 КПК України); обрання виняткового запобіжного заходу – тримання під варту, а також продовження його строку (ст. 183 КПК України); застосування запобіжних заходів до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, передбачених ст. 176 КПК України, а також передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників або адміністрації дитячої установи, в якій неповнолітній виховується (ст. 493 КПК України); поміщення у приймальник – розподільник для дітей осіб, які після досягнення одинадцятирічного віку та до

досягнення віку з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого КК України (ст. 498 КПК України); застосування запобіжних заходів до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування у вигляді їх передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом або поміщення відповідних осіб до психіатричного закладу в умовах, що виключають їх небезпечну поведінку (ст. 508 КПК України); застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційного арешту) (ст. 584 КПК України). Крім цього, визначено перелік поточних (проміжних) рішень, які не можуть прийматись під час кримінального провадження на підставі вищезазначених стандартів доказування.

8. Встановлено, що формалізований характер положень вітчизняного доказового права, зокрема наявність законодавчого (нормативного) визначення поняття доказу у кримінальному провадженні, встановлення «закритого» переліку джерел доказів у кримінальному провадженні тощо, не сприяє в повній мірі реалізації стандартів доказування у вітчизняному кримінальному провадженні у їхньому автентичному значенні (на відміну від їхньої дії у змагальній формі кримінального процесу, англосаксонській системі права).

Запровадження стандартів доказування, як одного з «атрибутів» та досягнень змагальної форми кримінального процесу, у вітчизняну змішану форму кримінального процесу суперечить так званій «інформаційній концепції доказу» у кримінальному провадженні та вимозі встановлювати об'єктивну істину у кримінальному судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александров А. С. Новая теория доказательств // Уголовная юстиция: связь времен: конференция; 6–8 октября 2010 г. URL: <http://www.iuaj.net/node/406>. – Заголовок з екрана.
2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим у 2011 році. URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. – Заголовок з екрана.
3. Аналіз судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за 2015 рік (без урахування даних місцевих судів АР Крим, м. Севастополя, 18 судів Луганської області та 33 судів Донецької області). URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. – Заголовок з екрана.
4. Аналіз судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за I півріччя 2016 року (без урахування даних місцевих судів АР Крим, м. Севастополя, 18 судів Луганської області та 33 судів Донецької області). URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. – Заголовок з екрана.
5. Бабанли Р. Ш., Сіроткіна М. В. Доведеність вини поза розумним сумнівом у кримінальному процесі України: особливості розуміння та правозастосування // Адвокат. 2013. № 10 (157). С. 19 – 21.
6. Баганець О. Всеукраїнський параліч, або Коли суворість закону пом'якшується необов'язковістю його виконання // Юридичний вісник України. 2013. № 39 (952) (28 вересня – 4 жовтня 2013 року). С. 14.
7. Басиста І. В. До питання встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 417 – 422.

8. Безносюк А. М. Доведеність поза розумним сумнівом та достовірність як стандарти доказування у кримінальному процесі України // Судова апеляція. 2014. № 3 (36). С. 23 – 28.
9. Будьлин С. Л. Внутреннее убеждение или баланс вероятностей ? Стандарты доказывания в России и за рубежом // (Окончание. Начало см. «Вестник ВАС РФ». 2014. № 3). URL: <http://www.szrf.ru/doc.phtml?nb=edition07&issid=2014004000&docid=19>. – Заголовок з екрана.
10. Бутенко С. Ю. Підстави позбавлення особи свободи під час досудового слідства і суду у практиці Європейського суду з прав людини // Правничий часопис Донецького університету. 2011. № 2. С. 90 – 97.
11. Буткевич В. Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄКПЛ та застосування основних стандартів // Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Буткевича. К. : Ред. журн. «Право України», 2011. – Дод. до журн. «Право України». Вип. 1. Ч. 3: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань : у 3 ч. 2011. С. 791 – 895.
12. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України // Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 26. С. 177 – 186.
13. Вапнярчук В. Стандарт кримінального процесуального доказування // Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 1 (80). С. 100 – 112.
14. Вапнярчук В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України // Вісник національної академії правових наук України. 2014. № 2 (77). С. 145 – 155.
15. Васильев Л. М. Теоретические и практические проблемы презумпции невиновности обвиняемого в уголовном судопроизводстве (по материалам зарубежной и отечественной практики): дисс.... д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар: Сов. Кубань, 2005. 320 с.
16. Вершинин А. П. Гражданский процесс: учеб. / А. П. Вершинин, Л. А. Кривоносова, М. А. Митина и др.; под ред. В. А. Мусина и др. М., 2000. 472 с.
17. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 23 квітня 2014 року у кримінальному провадженні за обвинуваченням громадянки К. у вчиненні

- кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38358410>. – Заголовок з екрана.
18. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 04 березня 2014 року у кримінальному провадженні про обвинувачення громадянина М. у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37461777>. – Заголовок з екрана.
19. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 10 травня 2012 року у кримінальному провадженні про обвинувачення громадянки Н. у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 1 ст. 135; ч. 3 ст. 149; ч. 1 ст. 164 КК України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24187457>. – Заголовок з екрана.
20. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 469 с.
21. Гловюк І. В. Презумпції й тягар доказування у розгляді слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 84 – 89.
22. Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею // Право України. 2014. № 10. С. 97 – 103.
23. Гмирко В. Кримінально – процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація. Конспект проблемної лекції. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. 63 с.
24. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Д., 2010. 314 с.
25. Гмирко В. П. Стандарти доказаності: спроба прагматичного погляду // Питання боротьби зі злочинністю. 2012. № 23. С. 168 – 179.
26. Головка Л. В. Российский уголовный процесс и объективная истина // Обвинение и защита по уголовным делам: исторический опыт и современность: Сборник

- статей по материалам Международной научно-практической конференции, посвященной 100-летию со дня рождения профессора Николая Сергеевича Алексева (г. Санкт-Петербург, 28-29 июня 2014 года) / Под ред. Н.Г. Стойко. СПб.: ООО «ЦСПТ», 2015. С. 60 – 68. URL: <http://www.law.edu.ru/script/cntsource.asp?cntID=100156693>. – Заголовок з екрана.
27. Громова М. Є. Обґрунтована підозра як підстава застосування запобіжних заходів // Часопис Академії адвокатури України. 2015. № 2 (27). С. 40 – 43.
28. Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 220 – 226.
29. Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства // Право України. 2009. № 2. С. 5 – 10.
30. Давтян А. Г. Гражданский процесс зарубежных стран: учеб. пособие / под. ред. А. Г. Давтян. М., 2008. 480 с.
31. Джатиев В. С. Общая методология и современные проблемы обвинения и защиты по уголовным делам: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика; Судебная экспертиза / В. С. Джатиев. Северо-Осетинский государственный университет им. К. Л. Хетагурова, Владикавказ, 1995. 40 с.
32. Джеремі Макбрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. – К.: «К.І.С.», 2010. 576 с.
33. Достовірність» та «вірогідність» не одне і теж ? URL: <http://maidan.org.ua/arch/mova/1212687393.html>. – Заголовок з екрана.
34. Єдиний державний реєстр судових рішень (вироки судів першої інстанції ухвалені у кримінальних провадженнях у період з 01.05.2012 р. по 01.05.2016 р.). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/3>. – Заголовок з екрана.
35. Завальнюк В. В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох: монографія / В. В. Завальнюк. О. : Юрид. л – ра, 2012. 208 с.
36. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477 – IV // Відомості Верховної

- Ради України. 2006. № 30. Ст. 260. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. – Заголовок з екрана.
37. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06 листопада 2015 року № 1377. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>. – Заголовок з екрана.
38. Іщенко В. М. Перспективи формування стандартів доказування у сучасному кримінальному процесі України // Форум права. 2009. № 3. С. 302 – 307.
39. Калиновский К. Б. Бремя доказывания в уголовном процессе: взаимосвязь стандарта доказанности с презумпциями и правовое взаимодействие участников правоотношений // Правовые состояния и взаимодействия: историко-теоретический, отраслевой и межотраслевой анализ: Материалы VII Международной научно-теоретической конференции. Санкт-Петербург, 1-2 декабря 2006 г. / Под общ. Ред. Р. А. Ромашова, Н. С. Нижник: в 2 ч. СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2006. Ч. 1. С. 245 – 249.
40. Калиновский К. Б. Распределение бремени доказывания в уголовном процессе: всегда ли в пользу обвиняемого? // Уголовная юстиция: связь времен. Избранные материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 6–8 октября 2010 года / Сост. А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. М. : ЗАО «Акцион-Медиа», 2012. С. 40 – 43.
41. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 238 – 242.
42. Карабан В. І. Англо-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників. Вінниця: Нова книга, 2004. 1088 с.
43. Кириллова Н. П. Санкт – Петербургская уголовно – процессуальная школа и проблемы установления истины в суде // Обвинение и защита по уголовным делам: исторический опыт и современность: Сборник статей по материалам Международной научно- практической конференции, посвященной 100-летию со

- дня рождження професора Николая Сергеевича Алексеєва (г. Санкт-Петербург, 28-29 июня 2014 года) / Под ред. Н.Г. Стойко. СПб.: ООО «ЦСПТ», 2015. С. 35 – 42. URL: <http://www.law.edu.ru/script/cntsource.asp?cntID=100156693>. – Заголовок з екрана.
44. Козьяков І. Сутність тактики підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового кримінального процесуального кодексу України // Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 56-59.
45. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Заголовок з екрана.
46. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Заголовок з екрана.
47. Кореневский Ю. В. Доказывание в уголовном процессе (закон, теория, практика) // Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность / Под. ред. В. А. Власихина. М.: Юристъ, 2000. 272 с.
48. Короткий тлумачний словник української мови: Близько 7000 слів / За ред. Д. Г. Гринчишина. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2004. 608 с.
49. Кравченко С., Бабанли Р. Недоторканність житла: гарантії та винятки // Закон і Бізнес, 13.12. – 19.12.2014. – Випуск № 50 (1192). URL: http://zib.com.ua/ua/113164vss_uzagalniv_praktiku_rozglyadu_klopotan_pro_dozvil_na_obsh.html. – Заголовок з екрана.
50. Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09. Л.: Львівський нац. ун-т. ім. І. Франка, 2016. 321 с.
51. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки. Х.: Право, 2013. 824 с.
52. Кримінальний процесуальний кодекс України: (проект). К.: Нац. коміс. зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2007.

53. Кримінальний процесуальний кодекс України: (проект). К.: Нац. коміс. зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2008.
54. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково – практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
55. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9 – 10, № 11 – 12, № 13. – Ст. 88. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Заголовок з екрана.
56. Кримінально – процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 25 серпня 2010 року: (Відповідає офіц. текстові) – К.: Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 192 с.
57. Кухта А. А. Доказывание истины в уголовном процессе: Монография. – Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2009. 569 с.
58. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» № 223 – 558/0/4 – 13 від 05.04.2013 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>. – Заголовок з екрана.
59. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 511 – 550/0/4 – 13 від 04.04.2013 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>. – Заголовок з екрана.
60. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 2 (4). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/111mopd.pdf>. – Заголовок з екрана.
61. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / Лузгин И.М. - М.: Юрид. лит., 1973. 216 с.

62. Лупинская П. А. Доказательства и доказывание в новом уголовном процессе // Российская юстиция. 2002. № 7. С. 5 – 8.
63. Лупинская П. А. Доказывание в советском уголовном процессе / П. А. Лупинська. – М., 1966. 102 с.
64. Маланчук П. М. Вимоги до доказів у міжнародному кримінальному праві та кримінально – процесуальному праві України: компаративіський аспект // Право і суспільство. 2015. № 4. Ч. 4. С. 181 – 186.
65. Маланюк А., Павлишин А. Тенденції розвитку сучасної теорії доказів у кримінальному процесі // Вісник прокуратури. 2015. № 2 (164). С. 92 – 103.
66. Малярчук Т. В. Понятійний апарат кримінально-процесуального права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09. К.: Нац. акад. внутр. справ., 2011. 19 с.
67. Мандрікова К. О. Принципи розумності, добросовісності, пропорційності: питання співвідношення // Юрист України. 2014. № 1(26). С. 5 – 11.
68. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев. Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Выша школа», 1984. 134 с.
69. Михеенко М. М. К вопросу об оценке доказательств и их источников в советском уголовном процессе // Проблемы правоведения. 1983. № 44. С. 110 – 118.
70. Михеенко М. М. Уголовно – процессуальное право Англии, Соединенных Штатов Америки и Франции: учебное пособие / Часть 1. Киев, 1969. 108 с.
71. Михеенко М. М. Уголовно – процессуальное право Англии, Соединенных Штатов Америки и Франции: учебное пособие / Часть 2. Киев, 1969. 169 с.
72. Михеенко М. М. Уголовно – процессуальное право Великобритании, США и Франции / М. М. Михеенко, В. П. Шибико / К.: УМК ВО, 1988. 187 с.
73. Михеенко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. 240 с.
74. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. – 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

75. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін. / за ред. Н. О. Марчук. – К.: «Арт-Дизайн», 2015. 248 с.
76. Науково – практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.
77. Новицкий В.А. Теория российского процессуального доказывания и правоприменения. Монография. - Ставрополь. Изд-во СГУ, 2002. 584 с. URL: <http://www.novizkii2.narod.ru/monog.html>– Заголовок з екрана.
78. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація // Вибрані праці / В. Т. Нор; упорядники В. В. Луцик, А. А. Павлишин. Х.: Право, 2015. С. 674 – 680.
79. Нор В. Т. Поняття «поза розумним сумнівом» у доказуванні винуватості обвинуваченого за новим КПК України // Вибрані праці / В. Т. Нор; упорядники В. В. Луцик, А. А. Павлишин. Х.: Право, 2015. С. 690 – 692.
80. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1978. 110 с.
81. Нор В. Т. Сприяння захисту як необхідна умова забезпечення реалізації засади змагальності у кримінальному провадженні // Вибрані праці / В. Т. Нор; упорядники В. В. Луцик, А. А. Павлишин. Х.: Право, 2015. С. 774 – 777.
82. Нор В. Т. Тлумачення сумнівів на користь підсудного під час постановлення вироку // Вибрані праці / В. Т. Нор; упорядники В. В. Луцик, А. А. Павлишин. Х.: Право, 2015. С. 669 – 673.
83. Нор В., Яворський Б. Тлумачення сумнівів на користь підсудного під час постановлення вироку // Вісник львівського університету. Серія юридична, 2010. Вип. 51. С. 436 – 442.
84. Павлишин А. А. Визначення предмету та меж доказування за новим КПК України // Матеріали XX звітної науково-практичної конференції 6-7 лютого 2014 р. «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» Львів, 2014. С. 401 – 405.

85. Павлишин А. А. Вплив процесуальної форми на встановлення істини у кримінальних справах // Вісник Прокуратури. 2011. № 4 (118). С. 75 – 82.
86. Павлишин А., Слюсарчук Х. Стандарти доказування та формування знання у кримінальному провадженні // Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2016. Випуск 62. С. 199 – 209.
87. Панченко Н. Н. Когнитивные категории «истинность» и «достоверность»: общее и различное // Знание. Понимание. Умение: Научный журнал Московского гуманитарного университета. 2009. № 1. С. 132 – 136.
88. Пастернак Ю. Проблема істини в системі сучасного кримінального процесу // Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2009. Вип. 49. С. 274 – 280.
89. Петрухин И. Л. Истина, достоверность и вероятность в суде // Юридический мир. 2003. № 8. С. 17 – 25.
90. Пилюк А. «Истина» или «доказанная достоверность»? // Российская юстиция. 1999. № 5. С. 43.
91. Погорецький М. А. Імовірність і достовірність у кримінально-процесуальному пізнанні // Держава та регіони. Серія: Право. 2004. № 1. С. 62 – 65.
92. Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання // Право України. 2009. № 2. С. 29 – 36.
93. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генерального прокурора України від 06. 04. 2016 року № 139. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>. – Заголовок з екрана.
94. Постанова Верховного суду України від 21 січня 2016 року у справі № 5-249к15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56580962>. – Заголовок з екрана.
95. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» № 5 від 29.06.1990 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90?nreg=v000570090&find=1&text=%F1%F3%EC%ED%B3%E2&x=10&y=5>. – Заголовок з екрана.
96. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних

- з виконанням вироків» № 11 від 21.12.1990 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001170090?nreg=v001170090&find=1&text=%F1%F3%EC%ED%B3%E2&x=8&y=4>. – Заголовок з екрана.
97. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами законодавства, що регулює повернення кримінальної справи на додаткове розслідування» № 2 від 11.02.2005 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va00270005?nreg=va00270005&find=1&text=%F1%F3%EC%ED%B3%E2&x=3&y=8>. – Заголовок з екрана.
98. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» № 8 від 30.05.1997 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v000870097?nreg=v000870097&find=1&text=%F1%F3%EC%ED%B3%E2&x=10&y=5>. – Заголовок з екрана.
99. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація // Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1. С. 19 – 29.
100. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація // Вісник Національної академії правових наук України. 2012. № 4 (71). С. 18 – 28.
101. Рабінович П., Ратушна Б. Європейські стандарти належного доказування у кримінальному судочинстві та стан дотримання їх в Україні // Право України. 2014. № 10. С. 53 – 62.
102. Рабінович С. П. Нормативний зміст засади розумності: природно – та позитивно – правовий вимір // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2007. № 7(69). С. 47 – 58.
103. Ратушна Б. П. Належне доказування у судовому правозастосуванні України в світлі практики Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Л.: Львівський нац. ун-т. ім. І. Франка, 2014. 17 с.

104. Ратушна Б. П. Належне доказування у судовому правозастосуванні України в світлі практики Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичне дослідження) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2014. 206 с.
105. Ратушна Б. Стандарт доказування як критерій достовірності результату судового пізнання // Право України. 2012. № 6. С. 282 – 291.
106. Резник Г. М. Стандарты доказанности и межотраслевая преюдиция // Уголовная юстиция: связь времен. Избранные материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 6–8 октября 2010 года / Сост. А. В. Смирнов, К. Б. Кали-новский. М. : ЗАО «Акцион-Медиа», 2012. С. 91 – 94.
107. Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США / И. В. Решетникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Городец, 1999. 216 с.
108. Рижак Л. Філософія: підручник / Людмила Рижак. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 650 с.
109. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588/page. – Заголовок з екрана.
110. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белоусов проти України» (заява № 4494/07) від 7 листопада 2013 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_989?nreg=974_989&find=1&text=%F0%EE%E7%F3%EC%ED%E8%E9+%F1%F3%EC%ED%B3%E2&x=6&y=7. – Заголовок з екрана.
111. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Віслогузов проти України» (заява №32362/02) від 20 травня 2010 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_568. – Заголовок з екрана.
112. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Данілов проти України» (заява № 2585/06) від 13 березня 2014 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_993/page?text=%F0%EE%E7%F3%EC%ED%E8%EC+%F1%F3%EC%ED%B3%E2%EE%EC. – Заголовок з екрана.
113. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Слоєв проти України» (заява № 17283/02) від 06 листопада 2008 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_433?nreg=974_433&find=1&text=%EF%B3%E4%EE%E7%F0%E8&x=0&y=0. – Заголовок з екрана.

114. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Коробов проти України» (заява № 39598/03) від 21 липня 2011 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_790/page?text=%F0%EE%E7%F3%EC%ED%E8%E9+%F1%F3%EC%ED%B3%E2. – Заголовок з екрана.
115. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Маснева проти України» (заява № 5952/07) від 20 грудня 2011 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_906?nreg=974_906&find=1&text=%F0%EE%E7%F3%EC%ED%E8%E9+%F1%F3%EC%ED%B3%E2&x=6&y=11. – Заголовок з екрана.
116. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Москаленко проти України» (заява № 37466/04) від 20 травня 2010 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_797?nreg=974_797&find=1&text=%EE%E1%E3%F0%F3%ED%F2%EE%E2%E0%ED%E0+%EF%B3%E4%EE%E7%F0%E0&x=9&y=11. – Заголовок з екрана.
117. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Начов та інші проти Болгарії» (заява № 43577/98; заява № 43579/98) від 6 липня 2005 року. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng# {"appno":\["43577/98"\],"itemid":\["001-69630"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{). – Заголовок з екрана.
118. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) від 21 квітня 2011 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_683/page?text=%EE%E1%E3%F0%F3%ED%F2%EE%E2%E0%ED%E0+%EF%B3%E4%EE%E7%F0%E0. – Заголовок з екрана.
119. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Федорченко та Лозенко проти України» (заява № 387/03) від 20 вересня 2012 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_933?nreg=974_933&find=1&text=%F0%EE%E7%F3%EC%ED%E8%E9+%F1%F3%EC%ED%B3%E2&x=6&y=2. – Заголовок з екрана.

120. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Чеботар проти Молдови» (заява № 35615/06) від 13 листопада 2007 року. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=1359449527>. – Заголовок з екрана.
121. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Pascu and others v. Moldova and Russia (заява № 48787/99) від 08 липня 2004 року. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=00161886&utm_source=www.russianpulse.ru&utm_medium=link&utm_campaign=article#{"itemid":\["001-61886"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=00161886&utm_source=www.russianpulse.ru&utm_medium=link&utm_campaign=article#{). – Заголовок з екрана.
122. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Ireland v. United Kingdom (заява № 5310/71) від 18 січня 1978 року. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Ireland v. the United Kingdom judgment of 18 January1978"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-57506"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{). – Заголовок з екрана.
123. Розвиток публічного права в Україні (доповідь за 2007 – 2008 роки) / за заг. ред. Н.В. Александрової, І.Б. Коліушка. К.: Конус – Ю, 2009. 584 с.
124. Руда Т. В. Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2012. 21 с.
125. Руда Т. В. Критерій достатності при оцінці доказів у цивільному судочинстві України і США: порівняльно-правовий аналіз // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки. 2011. Вип. 88. С. 106 – 110.
126. Руда Т. Поняття і зміст інституту доказування в цивільному процесуальному праві США та України: порівняльний аспект // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2008. № 79. С. 47 – 50.
127. Руденко А.В. Содержательная логика доказывания: диалектические и формально-логические основы (уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование): автореф. дисс.... докт. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2011. URL: <http://www.iuaj.net/node/741>. – Заголовок з екрана.

128. Сергєєва Д. Б. Проблеми визначення достовірності доказу як його властивості за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Юрист України. 2013. № 4 (25). С. 106 – 111.
129. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Т. 2, Наук. думка, 2001. 960 с.
130. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1 (1971). URL: <http://sum.in.ua>. – Заголовок з екрана.
131. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 2 (1971). URL: <http://sum.in.ua>. – Заголовок з екрана.
132. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 6 (1975). URL: <http://sum.in.ua>. – Заголовок з екрана.
133. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 9 (1978). URL: <http://sum.in.ua>. – Заголовок з екрана.
134. Слюсарчук Х. Р. Види стандартів доказування у кримінальному провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4 – 5 лютого 2016 р.) : у 2 ч. Ч. 2. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 233 – 237.
135. Слюсарчук Х. Р. До питання про сутність поняття «стандарти доказування» // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12 – 13 лютого 2015 р.) : у 2 ч. Ч. 2. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 258 – 261.
136. Слюсарчук Х. Р. Змінний стандарт доказування у кримінальному провадженні // Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.: тези доповідей

- міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 29 – 30 січня 2016 року / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 142 – 145.
137. Слюсарчук Х. Р. Історія зародження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні // Роль права та закону в громадянському суспільстві: Міжнародна науково практична конференція, м. Київ, 12 – 13 лютого 2016 р. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 84 – 88.
138. Слюсарчук Х. Р. Мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні // XIV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» 24 – 25 квітня 2015 р. Тези доповідей. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015 р. С. 169 – 172.
139. Слюсарчук Х. Р. «Обґрунтованість» сумніву як ознака «розумності» сумніву у концепції стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7 – 8 лютого 2017 р.) : у 2 ч. Ч. 2. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 241 – 247.
140. Слюсарчук Х. Р. Ознаки системи стандартів доказування у кримінальному провадженні // XV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» 15 – 16 квітня 2016 р. Тези доповідей. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016 р. С. 157 – 159.
141. Слюсарчук Х. Р. Співвідношення реалізації стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та вимоги про тлумачення сумнівів щодо доведеності вини особи на її користь у кримінальному провадженні // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції, м. Одеса, 20 – 21 січня 2017 року. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 76 – 79.

142. Слюсарчук Х. Р. Співвідношення термінів «стандарти доказування» та «стандарти переконання» // *Право і суспільство*. 2016. № 1. Ч. 2. С. 164 – 170.
143. Слюсарчук Х. Р. Стандарт доказування в кримінальному провадженні: яка його ідея ? // *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 219 – 223. URL: http://www.pap.in.ua/3_2015/65.pdf. – Заголовок з екрана.
144. Слюсарчук Х. Р. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні // *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія право*. 2017. Випуск 42. С. 238 – 241.
145. Слюсарчук Х. Р. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» як «об’єктивний» критерій прийняття рішення у кримінальному провадженні // *Особливості нормативних процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського союзу : матеріали міжнародної науково – практичної конференції, м. Херсон (3 – 4 червня 2016 р.) Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 235 – 238.*
146. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» у кримінальному провадженні: сфера застосування // *Закарпатські правові читання: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (20 – 22 квітня 2017 р.): Том 1. Ужгород: Юридичний факультет Ужгородського національного університету, 2017. С. 475 – 480.*
147. Слюсарчук Х. Реалізація стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні України // *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 148 – 153.
148. Смирнов Є. Статус захисника як суб’єкт доказування у кримінальному судочинстві // *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 12. С. 82 – 85.
149. Смирнов М. І., Гловюк І. В. *Кримінальний процес України*. – О., 2008. 652 с.
150. Степаненко А. С. Проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. №6. С. 225 – 227.
151. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» в кримінальному провадженні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 234 с.

152. Степаненко А. С. Теорія та практика застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» Європейським судом з прав людини // Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листопада 2015 р., м. Одеса) / уклад.: І. В. Гловюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова ; відп. за вип. М. М. Стоянов. – Одеса: Юридична література, 2015. С. 228 – 229.
153. Стрілець Ю. До питання про суддівське переконання при здійсненні правосуддя у кримінальних справах // Підприємництво, господарство і право. 2010. № 2. С. 144 – 147.
154. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. 384 с.
155. Титов В. «Докази, що не підлягають розумному сумніву» в судах присяжних США // Вісник Академії правових наук України. 2005. № 2 (41). С. 92 – 104.
156. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : монографія / І. А. Тітко. – Х. : Право, 2015. 448 с.
157. Толочко О. Критерії визначення стандарту доказування вини поза розумним сумнівом у кримінальному провадженні // Вісник Національної академії прокуратури України. 2015. № 4 (42). С. 5 – 10.
158. Уголовно – процессуальное право Российской Федерации: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / Л. Н. Башканов и др.; Отв. ред. И. Л. Петрухин. – М., 2006. 651 с.
159. Уголовно – процессуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 года. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal% 20justice/_-09_10_2009.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf). – Заголовок з екрана.
160. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 2003 г. URL: [http://pravo.org.ua/files/ __.pdf](http://pravo.org.ua/files/__.pdf). – Заголовок з екрана.
161. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru>. – Заголовок з екрана.
162. Уголовный процесс России: Общая часть: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / А. И. Александров, С. А. Величкин, Н. П. Кириллова и др.; Под ред. В. З. Лукашевича. – СПб.: Издательский Дом С. – Петерб. гос. ун – та, 2004. 448 с.

163. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>. – Заголовок з екрана.
164. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (витяг). URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Заголовок з екрана.
165. Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки» від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>. – Заголовок з екрана.
166. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 21 липня 2016 року у справі № 757/30009/16 – к. URL: <https://klasztorny.wordpress.com/2016/08/15/suddia-hladun/>. – Заголовок з екрана.
167. Федеральные правила о доказательствах Соединенных Штатов Америки. URL: sergei-nasonov.narod.ru/Rules.doc. – Заголовок з екрана.
168. Флетчер Дж. Презумпция невиновности // Советское государство и право. 1989. № 11. С. 132 – 135.
169. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи // Слово національної школи суддів України. 2012. № 1 (1). С. 39 – 53.
170. Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Л.: Львівський нац. ун-т. ім. І. Франка, 2015. 244 с.
171. Шумило М. Імовірність і вірогідність знання у кримінальному провадженні як передумова потреби об'єктивізації результатів доказування // Право України. 2014. № 10. С. 44-52.
172. Щербак І. Види підозри за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Підприємництво, господарство і право. 2013. № 3. С. 132 – 134.
173. Эйсман А. А. Соотношения истины и достоверности в уголовном процессе // Советское государство и право. 1966. № 6. С. 92 – 97.

174. Юджівська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини: автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. К.: Академія адвокатури України, 2008. 22 с.
175. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства. – К., 2011. 303 с.
176. Bater v. Bater CA ([1950] 2 ALL ER 458). URL: <http://swarb.co.uk/bater-v-bater-CA-1950/>. – Title from the screen.
177. Bergman P. The criminal law handbook: know your rights, survive the system / by Paul Bergman & Sara J. Berman. – 11th edition. Printed in the U.S.A., 2009. 678 p.
178. Bergman P. The criminal law handbook: know your rights, survive the system / by Paul Bergman & Sara J. Berman – Barrett. – 9th edition. Printed in the U.S.A., 2007. 616 p.
179. Bohm Robert M. Introduction to criminal justice / Robert M. Bohm, Keith N. Haley. Published by Glencoe/McGraw – Hill, 1997. 527 p.
180. Bugliosi V. Beyond a Reasonable Doubt // Beyond a reasonable doubt. Introduced by Larry King. Phoenix Books. Beverly Hills. CA, 2006. P. 16 – 21.
181. Civil pecuniary penalties. Law Commission Issues Paper. Wellington, New Zealand, 2012. – 215 p. URL: <http://ip33.publications.lawcom.govt.nz/uploads/NZLC-IP33-Civil-Pecuniary-Penalties.pdf>. – Title from the screen.
182. Cohen J. “The Reasonable Doubt” Jury Instruction: Giving Meaning to a Critical Concept // American Journal of Criminal Law. 1995. Volume 22. P. 677 – 712.
183. Dershowitz Alan M. When are doubts reasonable ? // Beyond a reasonable doubt. Introduced by Larry King. Phoenix Books. Beverly Hills. CA, 2006. P. 23 – 25.
184. Diesen Ch. Beyond Reasonable Doubt Standard of Proof and Evaluation of Evidence in Criminal Cases // Stockholm Institute for Scandinavian Law. 2009. P. 169 – 180. URL: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/40-7.pdf>. – Title from the screen.
185. Dwyer William L. In the Hands of the People: the trial jury’s origins, triumphs, troubles and future in American democracy / by William L. Dwyer – 1st ed. Thomas Dunne Books. An imprint of St. Martin’s Press. Printed in the United States of America, New York, 2002. 237 p.

186. Federal Rules of Evidence. URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/fre>. – Title from the screen.
187. Ferdico John N. Criminal Procedure for the Criminal Justice Professional, Tenth edition. / John N. Ferdico, Henry F. Fradella & Christopher D. Totten. Printed in Canada. Wadsworth, Cengage Learning, 2009. 842 p.
188. Ferguson Andrew G. Big Data and Predictive Reasonable Suspicion // University of Pennsylvania Law Review. 2015. Volume 163: No. 2. P. 327 – 410. URL: http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9464&context=penn_law_review. – Title from the screen.
189. Findlay M. The Jury under Attack / Mark Findlay & Peter Duff. Printed in Australia by Brown Prior Anderson. Butterworths, 1988. 243 p.
190. Forsyth F. Reasonable Doubt – But Whose ? // Beyond a reasonable doubt. Introduced by Larry King. Phoenix Books. Beverly Hills. CA, 2006. P. 42 – 45.
191. Fortunate Stephen J. Instructing on Reasonable Doubt after Victor v. Nebraska: A Trial Judge's Certain Thoughts on Certainty // Villanova Law Review. 1996. Volume 41: Issue 2, Article 1. P. 365 – 431. URL: <http://digitalcommons.law.villanova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2953&context=vlr>. – Title from the screen.
192. Friedman L. Crime and punishment in American history / Lawrence Meir Friedman. Published by Basic Books, 1993. 577 p.
193. Gastwirth Joseph L. Statistical Science in the Courtroom / Joseph L. Gastwirth. – Originally published by Springer – Verlag. New York, 2000. 450 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=uVTmBwAAQBAJ&pg=PA13&lpg=PA13&dq=sarah+hobson+holroyd&source=bl&ots=_HIEKpzfgG&sig=PiUvgaK5TtyX9jv7oCsk6JvQEag&hl=ru&sa=X&ved=0CBsQ6AEwAGoVChMIuajZ5I3FyAIVyBcsCh2IMgUE#v=onepage&q=sarah%20hobson%20holroyd&f=false. – Title from the screen.
194. Gippini-Fournier E. The Elusive Standard of Proof in EU Competition Cases / Eric Gippini-Fournier. – European University Institute. Robert Schuman Center for Advanced Studies. Brussels, Belgium, 2009. 23 p. URL: <http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/Competition/2009/2009-COMPETITION-GippiniFournier.pdf>. – Title from the screen.

195. Gould David S. Do juries see “beyond a reasonable doubt” ? The view of a Former prosecutor // Beyond a reasonable doubt. Introduced by Larry King. Phoenix Books. Beverly Hills. CA, 2006. P. 8 – 14.
196. Harris David A. Factors for Reasonable Suspicion: When Black and Poor Means Stopped and Frisked // Indiana Law Journal. 1994. Volume 69: Issue 3, Article 1. P. 659 – 688. URL: <http://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol69/iss3/1>. – Title from the screen.
197. Hayes v. Luckey, 33 F. Supp. 2d 987 (N.D. Ala. 1997) / U. S. District Court for the Northern District of Alabama. December 11, 1997. URL: <http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/33/987/2519142/>. – Title from the screen.
198. Illinois v. Wardlow 528 U.S. 119 (2000), 8 Wash. & Lee Race & Ethnic Anc. L. J. 97 // Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice. 2002. Volume 8: Issue 1, Article 9. P. 97 – 106. URL: <http://scholarlycommons.law.wlu.edu/crsj/vol8/iss1/9>. – Title from the screen.
199. In re Crawford: Crawford Et Al. v. Town of Winnsboro Et Al, 205 S.C. 72 (S.C. 1944) / Supreme Court of South Carolina. July 14, 1944. URL: <https://casetext.com/case/in-re-crawford-67>. – Title from the screen.
200. In re Winship 379 US 358 at 365 (1970). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/397/358/case.html>. – Title from the screen.
201. Ingram Jefferson L. Criminal Evidence. Tenth edition / Jefferson L. Ingram. University of Dayton / John C. Klotter. – Justice Administration Legal Series. Anderson publishing, 2009. 962 p.
202. Jurors say evidence made the case for Simpson: one rests easy with her decision, one may not, but all happy to be free. URL: http://edition.cnn.com/US/OJ/daily/9510/10-04/jurors_speak/index.html. – Title from the screen.
203. Kalven Harry Jr. The American Jury / Harry Kalven Jr., Hans Zeisel (with the collaboration of Thomas Callahan and Philip Ennis). – Published in Canada by Little, Brown and Company, 1966. 559 p.

204. Klip A. Annotated Leading Cases of International Criminal Tribunals. Volume VIII: The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia 2001 – 2002 / Andre Klip and Goran Sluiter. – Intersentia. Antwerp – Oxford, 2005. 1115 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=Lwx2LdWsD84C&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>. – Title from the screen.
205. Klotter John C. Criminal evidence. Fourth edition (Justice administration legal series, Criminal justice studies) / John C. Klotter. – Anderson Publishing Co., Cincinnati, Ohio, 1987. 525 p.
206. Lippman M. Criminal procedure / Matthew Lippman. – Printed in the United States of America, 2011. 687 p.
207. McEwan J. The Verdict of the Court: Passing Judgment in Law and Psychology / Published in North America (US and Canada) by Hart Publishing, 2003. 217 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=7KnBAAAQBAJ&pg=PA135&lpg=PA135&dq=sarah+hobson+holroyd&source=bl&ots=Qon_iuyxCK&sig=opiWwy3GtKRxxzxNkGWxn4p0W4&hl=ru&sa=X&ved=0CB8Q6AEwAWoVChMIuajZ5I3FyAIVyBcsCh2IMgUE#v=onepage&q=sarah%20hobson%20holroyd&f=false. – Title from the screen.
208. Monir M. Textbook on the Law of Evidence. Eighth Edition / M. Monir. – New Delhi: Universal Law Publishing Co. PVT. LTD., 2010. 500 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ml3jDmdoU1gC&pg=PA26&lpg=PA26&dq=sarah+hobson+holroyd&source=bl&ots=mKkZc29Dwi&sig=WsqzM1uSwVxiMUIMoNyUQWp85g&hl=ru&sa=X&ved=0CCQQ6AEwAmoVChMIuajZ5I3FyAIVyBcsCh2IMgUE#v=onepage&q=sarah%20hobson%20holroyd&f=false>. – Title from the screen.
209. Murphy P. Evidence, Proof and Facts / Peter Murphy. – Published in the United States by Oxford University Press, 2003. 620 p.
210. Reasonable Doubt / Lectric Law Library's Lexicon. URL: <http://www.lectlaw.com/def2/q016.htm>. – Title from the screen.
211. Rider Tomas Ch. What is the Most Useful Standard of Proof in Criminal Law? // Pragmatism Tomorrow. 2013. Issue 1: No. 9. P. 1 – 10. URL: <http://www.pragmatismtomorrow.org/downloads/Essay009-RiderTC.pdf>. – Title from the screen.

212. Rozzoni J. Criminal Procedure – Supreme Court Update on Reasonable Suspicion Analysis: A Review of the Supreme Court Decisions in *Illinois v. Wardlow* and *Florida v. J. L.* // *New Mexico Law Review*. 2001. Volume 31. P. 421 – 437. URL: http://lawschool.unm.edu/nmlr/volumes/31/2/06_rozzoni_criminal.pdf. – Title from the screen.
213. Scalia A. *Making Your Case: the Art of Persuading Judges* / Antonio Scalia & Bryan A. Garner – 1st ed. Published by Thomson/West, 2008. 245 p.
214. Scintilla–of–Evidence Rule Law & Legal Definition / US Legal. URL: <http://definitions.uslegal.com/s/scintilla-of-evidence-rule/>. – Title from the screen.
215. Standard of proof. *Miller v. Minister of Pensions* [1947] 2 All ER 372. URL: http://caselawquotes.net/S/Standard_of_Proof.html. – Title from the screen.
216. Strassberg Richard M. *Redemption... Beyond a Reasonable Doubt* // *Beyond a reasonable doubt*. Introduced by Larry King. Phoenix Books. Beverly Hills. CA, 2006. P. 30 – 32.
217. Sundby Scott E. *A life and death decision: a jury weighs the death penalty* / Scott E. Sundby – 1st published by Palgrave Macmillan. New York, 2005. 220 p.
218. Thaman Stephen S. *The Exclusionary Rule* // K.B. Brown and D.V. Snyder (eds.), *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*. – Springer Science + Business Media B.V., 2012. P. 657 – 704.
219. *The Free Dictionary* by Farlex. URL: <http://legaldictionary.thefreedictionary.com/scintilla>. – Title from the screen.
220. *The prosecution: its case against Simpson*/ From Correspondent Greg LaMotte. URL: <http://edition.cnn.com/US/OJ/verdict/prosecution/index.html>. – Title from the screen.
221. U.S. Constitution. URL: <https://www.law.cornell.edu/constitution>. – Title from the screen.
222. U.S. Supreme Court / *Aguilar v. Texas*, 378 U.S. 108 (1964). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/108/case.html>. – Title from the screen.
223. U.S. Supreme Court / *Brinegar v. United States*, 338 U.S. 160 (1949). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/338/160/case.html>. – Title from the screen.

224. U.S. Supreme Court / Carroll v. United States, 267 U.S. 132 (1925). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/267/132/case.html>. – Title from the screen.
225. U.S. Supreme Court / Illinois v. Gates, 462 U.S. 213 (1983). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/462/213/case.html>. – Title from the screen.
226. U.S. Supreme Court / Spinelli v. United States, 393 U.S. 410 (1969). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/393/410/case.html>. – Title from the screen.
227. Vidmar N. American Juries: the verdict / Neil Vidmar and Valerie P. Hans – 1st American hardcover ed., New York, 2007. 428 p.
228. Walton D. Burden of proof, presumption and argumentation / Douglas Walton, University of Windsor, Canada. – Printed in the United States of America, 2014. 300 p.
229. Weinstein Jack B. Dewsbury I. Comment on the meaning of “proof beyond a reasonable doubt” // Law, Probability and Risk. 2006. № 5. P. 167 – 173. URL: <http://lpr.oxfordjournals.org/content/5/2/167.full.pdf+html>. – Title from the screen.
230. Whitman James Q. The Origins of Reasonable Doubt: Theological Roots of the Criminal Trial / James Q. Whitman. – Yale University Press, 2008. 288 p.
231. Wiener Richard L. Handbook of Trial Consulting / Richard L. Wiener and Brian H. Bornstein. – New York, 2011. 409 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Шановний респонденте !

Відповідне анкетування проводиться в рамках написання на кафедрі кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Стандарти доказування у кримінальному провадженні».

Дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні без врахування практичної складової буде однобічним, а результати такого дослідження – необґрунтованими. У зв'язку з цим, просимо Вас допомогти у дослідженні вищезазначеної проблематики, надавши відповіді на поставлені в анкеті запитання.

Анкетування анонімне. Його результати будуть використані в узагальненому вигляді та в цілях, пов'язаних винятково із відповідним науковим дослідженням.

Заздалегідь щиро вдячні Вам за приділені анкеті час та увагу, а також за співпрацю загалом !

1. Вкажіть, будь ласка, Вашу професійну належність:

- адвокат
- прокурор
- суддя

2. Яким є Ваш стаж роботи за юридичною спеціальністю?

- менше 1 року
- від 1 до 5 років
- від 5 до 10 років
- понад 10 років

3. Що, на Вашу думку, слід розуміти під поняттям «стандарт доказування» у кримінальному провадженні?

- виконання стороною тягаря доказування у кримінальному провадженні
 - правильне встановлення меж доказування у кримінальному провадженні
 - досягнення необхідного рівня переконаності (переконання) для прийняття певного рішення у кримінальному провадженні
 - усе вищенаведене в сукупності
 - Ваша позиція
-
-
-

4. Як Ви вважаєте, чи повинна сторона захисту виконувати певний стандарт доказування у кримінальному провадженні, враховуючи існування презумпції невинуватості особи у кримінальному судочинстві та зважаючи на факт виконання стороною захисту певного тягаря доказування у кримінальному провадженні?

- так
 - ні
 - Ваша позиція
-
-
-

5. На Ваш погляд, чи можливо під час розгляду клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором про надання дозволу на *затримання з метою* приводу довести наявність підстав для застосування запобіжного заходу у вигляді *тримання під вартою* (ч. 4 ст. 189 КПК України)?

- так
- ні, оскільки під час вирішення питання про надання дозволу на затримання з метою приводу фактично не можливо встановити підстави для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого за його відсутності

Ваша позиція

6. Чи необхідно, на Вашу думку, під час розгляду слідчим суддею клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором про дозвіл на проведення обшуку доводити наявність достатніх підстав вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення (ч. 5 ст. 234 КПК України)?

так

ні, оскільки доведення факту вчинення кримінального правопорушення та винуватості особи у його вчиненні здійснюється лише під час судового розгляду кримінального провадження

Ваша позиція

7. Чи повинен, на Вашу думку, суд встановлювати об'єктивну (матеріальну) істину у вітчизняному кримінальному провадженні?

так

ні

інша відповідь

8. На Ваш погляд, чи означає доведеність винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення відповідно до стандарту доказування «поза розумним сумнівом» абсолютну (100%) впевненість (переконаність) у встановленні винуватості особи?

так

ні

Ваша позиція

9. На Вашу думку, «розумний сумнів» у винуватості особи може виникнути у суду лише на підставі оцінки доказів у кримінальному провадженні?

так

ні

Ваша позиція

10. На Ваш погляд, чи повинна бути «доказом» у кримінальному провадженні лише інформація (фактичні дані)?

так

ні

інша відповідь

11. Чи потребує, на Ваш погляд, змін законодавчий перелік джерел доказів у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 84 КПК України)?

ні

так, перелік джерел доказів у кримінальному провадженні повинен бути розширеним (що б Ви додали до переліку джерел доказів у кримінальному провадженні? _____)

необхідно відмовитись від законодавчого закріплення переліку процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні

інша відповідь

Дякуємо за допомогу !

УЗАГАЛЬНЕННЯ

результатів анкетування суддів, прокурорів та адвокатів щодо дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні

Загальна кількість респондентів – 175, з яких суддів – 77 осіб, прокурорів – 42 особи, адвокатів – 56 осіб.

Регіон опитування: Волинська, Дніпропетровська, Львівська, Рівненська, Тернопільська області.

№ п/п	Запитання та варіанти відповідей	Респонденти							
		судді		прокурори		адвокати		разом	
		к-сть осіб	% від заг. к-сті	к-сть осіб	% від заг. к-сті	к-сть осіб	% від заг. к-сті	к-сть осіб	% від заг. к-сті
1.	Вкажіть, будь ласка, Вашу професійну належність:								
	а) адвокат					56	32%	56	32%
	б) прокурор			42	24%			42	24%
	в) суддя	77	44%					77	44%
2.	Яким є Ваш стаж роботи за юридичною спеціальністю?								
	а) менше 1 року	7	9,1%			8	14,2 %	15	8,6%
	б) від 1 до 5 років	14	18,2 %	28	66,7 %	14	25%	56	32%
	в) від 5 до 10 років	35	45,5 %	14	33,3 %	28	50%	77	44%
	г) понад 10 років	21	27,2 %			6	10,7 %	27	15,4%
3.	Що, на Вашу думку, слід розуміти під поняттям «стандарт доказування» у кримінальному провадженні?								
	а) виконання стороною тягаря доказування у кримінальному провадженні	21	27,3 %	13	31%	10	17,9 %	44	25,1%
	б) правильне встановлення меж доказування у кримінальному провадженні	6	7,8%			4	7,1%	10	5,7%

	в) досягнення необхідного рівня переконаності (переконання) для прийняття певного рішення у кримінальному провадженні	19	24,7 %			18	32,1 %	37	21,2%
	г) усе вищенаведене в сукупності	31	40,2 %	29	69%	24	42,9 %	84	48%
	д) Ваша позиція								
4.	Як Ви вважаєте, чи повинна сторона захисту виконувати певний стандарт доказування у кримінальному провадженні, враховуючи існування презумпції невинуватості особи у кримінальному судочинстві та зважаючи на факт виконання стороною захисту певного тягаря доказування у кримінальному провадженні?								
	а) так	42	54,6 %	29	69%	31	55,4 %	102	58,3%
	б) ні	35	45,4 %	13	31%	25	44,6 %	73	41,7%
	в) Ваша позиція								
5.	На Ваш погляд, чи можливо під час розгляду клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором про надання дозволу на затримання з метою приводу довести наявність підстав для застосування запобіжного заходу у вигляді <i>тримання під вартою</i> (ч. 4 ст. 189 КПК України)?								
	а) так	43	55,8 %	10	23,8 %	11	19,6 %	64	36,6%
	б) ні, оскільки під час вирішення питання про надання дозволу на затримання з метою приводу фактично не можливо встановити підстави для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого за його відсутності	34	44,2 %	32	76,2 %	45	80,4 %	111	63,4%
	в) Ваша позиція								

6.	Чи необхідно, на Вашу думку, під час розгляду слідчим суддею клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором про дозвіл на проведення обшуку доводити наявність достатніх підстав вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення (ч. 5 ст. 234 КПК України)?								
	а) так	42	54,6 %	5	12%	47	83,9 %	94	53,7%
	б) ні, оскільки доведення факту вчинення злочину та винуватості особи у його вчиненні здійснюється лише під час судового розгляду кримінального провадження	35	45,4 %	37	88%	9	16,1 %	81	46,3%
	в) Ваша позиція								
7.	Чи повинен, на Вашу думку, суд встановлювати об'єктивну (матеріальну) істину у вітчизняному кримінальному провадженні?								
	а) так	63	81,8 %	22	52,4 %	45	80,4 %	130	74,3%
	б) ні	14	18,2 %	20	47,6 %	11	19,6 %	45	25,7%
	в) інша відповідь								
8.	На Ваш погляд, чи означає доведеність винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення відповідно до стандарту доказування «поза розумним сумнівом» абсолютну (100%) впевненість (переконаність) у встановленні винуватості особи?								
	а) так	69	89,6 %	36	85,7 %	43	76,8 %	148	84,6%
	б) ні	8	10,4 %	6	14,3 %	13	23,2 %	27	15,4%
	в) Ваша позиція								

9.	На Вашу думку, «розумний сумнів» у винуватості особи може виникнути у суду лише на підставі оцінки доказів у кримінальному провадженні?								
	а) так	28	36,4 %	27	64,3 %	20	35,7 %	75	42,9%
	б) ні	49	63,6 %	15	35,7 %	36	64,3 %	100	57,1%
	в) Ваша позиція								
10.	На Ваш погляд, чи повинна бути «доказом» у кримінальному провадженні лише інформація (фактичні дані)?								
	а) так	50	64,9 %	35	83,3 %	15	26,8 %	100	57,1%
	б) ні	27	35,1 %	7	16,4 %	41	73,2 %	75	42,9%
	в) інша відповідь								
11.	Чи потребує, на Ваш погляд, змін законодавчий перелік джерел доказів у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 84 КПК України)?								
	а) ні	71	92,2 %	34	81%	25	44,6 %	130	74,3%
	б) так, перелік джерел доказів у кримінальному провадженні повинен бути розширеним								
	в) необхідно відмовитись від законодавчого закріплення переліку джерел доказів у кримінальному провадженні	6	7,8%	8	19%	31	55,4 %	45	25,7%
	г) інша відповідь								

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку прийняття процесуальних рішень під час кримінального провадження та застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні (проект)

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести до Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №№ 9 – 13, ст. 88) такі зміни:

1) у статті 17:

- частину другу викласти в такій редакції:

«2. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи за винятком обґрунтованого неспростовного сумніву»;

2) у статті 132:

- частину третю після слів «застосування заходів забезпечення кримінального провадження» доповнити словами «за ініціативою слідчого та (або) прокурора»;

3) у статті 206:

- у частині другій слова «які створюють обґрунтовану підозру» виключити та частину другу викласти в такій редакції:

«2. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості про те, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи»;

- у частині сьомій слова «для обґрунтованої підозри» виключити та частину сьому викласти в такій редакції:

«7. Слідчий суддя зобов'язаний діяти в порядку, передбаченому частиною шостою цієї статті, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави вважати або припускати, що порушено вимоги законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі»;

4) у статті 234:

- пункт перший частини п'ятої виключити.

У зв'язку з цим пункти другий – четвертий вважати відповідно пунктами першим – третім частини п'ятої цієї статті.

5) у статті 276:

- пункт другий частини першої викласти в такій редакції:

«2) необхідність обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування в кримінальному провадженні: яка його ідея? // Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 3. С. 219–223. URL: http://www.pap.in.ua/3_2015/65.pdf
2. Слюсарчук Х.Р. Співвідношення термінів «стандарти доказування» та «стандарти переконання» // Право і суспільство. 2016. № 1. Ч. 2. С. 164–170.
3. Павлишин А., Слюсарчук Х. Стандарти доказування та формування знання у кримінальному провадженні // Вісник Львівського університету: Серія юридична. 2016. Вип. 62. С. 199–209.
4. Слюсарчук Х. Реалізація стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні України // Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 2. Ч. 2. С. 148–153.
5. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія право. 2017. Вип. 42. С. 238–241.
6. Слюсарчук Х.Р. До питання про сутність поняття «стандарти доказування» // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12 – 13 лютого 2015 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 258–261. Участь з доповіддю.
7. Слюсарчук Х.Р. Мета запровадження стандартів доказування у кримінальному провадженні // XIV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (24 – 25 квітня 2015 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 169–172. Участь з доповіддю.
8. Слюсарчук Х.Р. Змінний стандарт доказування у кримінальному провадженні // Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.: тези доповідей

- міжнародної науково-практичної конференції (29 – 30 січня 2016 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 142–145. Заочна участь.
9. Слюсарчук Х.Р. Види стандартів доказування у кримінальному провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4 – 5 лютого 2016 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 233–237. Участь з доповіддю.
 10. Слюсарчук Х.Р. Історія зародження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні // Роль права та закону в громадянському суспільстві: Міжнародна науково практична конференція (12 – 13 лютого 2016 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 84–88. Заочна участь.
 11. Слюсарчук Х.Р. Ознаки системи стандартів доказування у кримінальному провадженні // XV Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (15 – 16 квітня 2016 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 157–159. Участь з доповіддю.
 12. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» як «об'єктивний» критерій прийняття рішення у кримінальному провадженні // Особливості нормативних процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського союзу : матеріали міжнародної науково – практичної конференції (3 – 4 червня 2016 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 235–238. Заочна участь.
 13. Слюсарчук Х.Р. Співвідношення реалізації стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та вимоги про тлумачення сумнівів щодо доведеності вини особи на її користь у кримінальному провадженні // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції (20 – 21 січня 2017 р.). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 76–79. Заочна участь.
 14. Слюсарчук Х.Р. «Обґрунтованість» сумніву як ознака «розумності» сумніву у концепції стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному

провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7 – 8 лютого 2017 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 241–247. Участь з доповіддю.

15. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування «переконавання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконавання» у кримінальному провадженні: сфера застосування // Закарпатські правові читання: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (20 – 22 квітня 2017 р.): Т. 1. Ужгород : Юридичний факультет Ужгородського національного університету, 2017. С. 475–480. Участь з доповіддю.